

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА

Відділ змісту і технологій
педагогічної освіти

**Національно-культурний
контент професійної підготовки
майбутніх учителів у закладах
вищої педагогічної освіти
України**

СЛОВНИК

Київ 2026

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Відділ змісту і технологій педагогічної освіти

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

СЛОВНИК

Київ
Талком
2026

Рекомендовано до друку

вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України (протокол №9 від 31 серпня 2026 р.)

Вовк, М. П., Сотська, Г. І., Філіпчук, Н. О., Семеног, О. М.,

НЗ5 Грищенко, Ю. В., & Соломаха, С. О. (2026). Національно-культурний контент професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти України: словник [Електронний ресурс]. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: Талком.
ISBN 978-617-8627-70-6

Рецензенти:

М.Г. Жулинський, доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України, директор Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України;

О.А. Лавріненко, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Укладачі:

М. П. Вовк, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Г. І. Сотська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Н. О. Філіпчук, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

О. М. Семеног, доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Ю. В. Грищенко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

С. О. Соломаха, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

У словнику представлено терміносполуки, що розкривають сутність національно-культурного контенту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти України. Значну увагу приділено дефініціям понять, пов'язаних із національною культурою, історичною пам'яттю, культурною спадщиною, етнокультурною ідентичністю, етнокультурною компетентністю, музейною педагогікою, цифровою культурною спадщиною та національно-культурною компетентністю вчителя. Зміст словника ґрунтується на аналізі сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень, законодавчих та нормативно-правових актів України, міжнародних документів ЮНЕСКО й інших авторитетних джерел. Кожна словникова стаття містить науково обґрунтовану дефініцію, розкриває змістові характеристики та супроводжується рекомендованою бібліографією, що забезпечує наукову достовірність і практичну цінність видання.

Видання адресовано науковцям, викладачам закладів вищої освіти, здобувачам вищої освіти, аспірантам, педагогічним працівникам, працівникам культурно-освітньої сфери, а також усім, хто досліджує проблеми розвитку національно-культурного контенту сучасної педагогічної освіти, формування української національної та громадянської ідентичності й удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів.

©М. П. Вовк, Г. І. Сотська, О. М. Семеног, Ю. В. Грищенко, Н. О. Філіпчук, С. О. Соломаха, 2026

ЗМІСТ

Передмова	7
Аксіологічний світогляд учителя.....	9
Військово-патріотичне виховання.....	11
Віртуальна культурна спадщина.....	13
Віртуальний музей.....	14
Готовність вчителя до трансляції національно-культурного досвіду.....	17
Громадянська компетентність учителя.....	18
Громадянська освіта.....	19
Громадянська стійкість.....	21
Громадянсько-патріотичне виховання.....	22
Гуманітарні дисципліни.....	24
Діалог культур.....	25
Досвід сприйняття українського мистецтва.....	26
Духовно-моральне виховання.....	28
Елітарна мовна особистість.....	29
Естетичний потенціал тексту.....	31
Етнографія.....	32
Етнотизм.....	33
Етнокультура.....	34
Етнокультурна ідентичність учителя.....	36
Етнокультурна компетентність учителя.....	37
Етнологія.....	38
Етнопедагогіка (народна педагогіка).....	39
Інформаційний патріотизм.....	41
Інформаційно-семіотична концепція культури.....	43
Історична пам'ять.....	45
Компетентнісна парадигма національно-культурного компонента у змісті підготовки вчителя.....	46
Кордоцентризм.....	48

Креативність музею.....	50
Культурна діяльність.....	52
Культурна ідентичність.....	54
Культурна інтервенція в освіті.....	56
Культурна компетентність учителя.....	57
Культурний код.....	58
Культурний контекст.....	59
Культурний наратив.....	60
Культурний підтекст.....	61
Культурно-національні реалії.....	62
Культурно-орієнтовані освітні технології.....	63
Культурно-освітній простір.....	65
Культуровідповідність педагогічної освіти.....	67
Культуротворча функція освіти.....	68
Лінгвокраєзнавство (лінгвістичне краєзнавство).....	70
Лінгвокраїнознавство.....	71
Матеріальна культурна спадщина.....	72
Медіакультура.....	74
Медіаосвіта вчителя.....	76
Меморіальний музей.....	77
Міждисциплінарність філологічних знань.....	79
Міжкультурна комунікація.....	80
Мовна ідентичність.....	82
Мовна стійкість.....	83
Мовно-комунікативна компетентність учителя.....	84
Мовно-літературна освітня галузь.....	86
Мовно-літературний напрям базової школи.....	87
Мовно-літературний напрям профільної школи.....	89
Музеєзнавство.....	90
Музей.....	92

Музейна пам'ятка.....	93
Музейна педагогіка.....	94
Музейне просвітництво.....	96
Музичний авторський код.....	98
Музичний сторітелінг.....	100
Народознавство.....	102
Наукова цінність музейного предмета.....	103
Національна культура.....	105
Національна культурна спадщина.....	106
Національна стійкість.....	110
Національно-патріотичне виховання.....	111
Національне музичне мистецтво.....	113
Національне образотворче мистецтво.....	115
Національне хореографічне мистецтво.....	116
Національний український художньо-естетичний світогляд.....	118
Національні духовні цінності.....	119
Національно-культурна ідентичність.....	120
Національно-культурна компетентність учителя.....	122
Національно-культурний досвід.....	124
Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх викладачів.....	126
Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх дослідників.....	127
Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх учителів.....	128
Національно-культурні цінності.....	129
Нематеріальна культурна спадщина.....	130
Нормативно-правове забезпечення музейної справи.....	132
Об'єкти культурної спадщини.....	134
Оборонна свідомість.....	136

Освітньо-виховна функція музею.....	137
Патріотизм.....	140
Педагогічна культура.....	141
Рідномовна освіта.....	143
Родинознавство (фамілістика).....	144
Соціокультурна роль вчителя.....	145
Україніка наукова.....	146
Українознавство.....	148
Українознавчий осередок.....	151
Українознавчий підхід в освіті.....	151
Україноцентризм.....	153
Україноцентристська парадигма змісту освіти.....	154
Українська діаспора.....	156
Українська національна ідентичність.....	157
Українська самосвідомість.....	158
Українськомовна особистість учителя.....	160
Українськомовна особистість учня.....	161
Філологічні дисципліни.....	163
Фольклор.....	163
Фольклористика.....	165
Художня культура України.....	167
Художня рецепція.....	170
Цифрова культурна спадщина.....	171
Цифровий сторітелінг.....	174
Цінності української мови.....	175
QR-кодування культурних об'єктів.....	177

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток української освіти відбувається в умовах глибоких суспільних трансформацій, утвердження національної ідентичності, переосмислення культурних цінностей та інтеграції України до європейського й світового освітнього простору. За таких умов особливого значення набуває підготовка педагогічних кадрів, здатних не лише здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні, а й бути носіями національної культури, духовних цінностей, історичної пам'яті та культурних традицій українського народу.

Професійна підготовка майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти дедалі більше орієнтується на реалізацію національно-культурного, аксіологічного, компетентнісного, культурологічного та особистісно орієнтованого підходів. У цьому контексті важливим є формування усталеного термінологічного поля, що відображає зміст і сутність процесів національно-культурного розвитку особистості педагога, його професійного становлення та готовності до збереження, трансляції й примноження культурних надбань українського народу.

У 2026 р. науковцями відділу змісту і технологій педагогічної освіти у межах наукового дослідження «Національно-культурний компонент змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти» (2026-2027 рр., 0126U000850) укладено словник «Національно-культурний контент професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти України». Мета укладання словника – систематизувати сучасний науково-педагогічний тезаурус з проблеми національно-культурного складника змісту підготовки сучасних учителів, що охоплює міждисциплінарні поняття у сфері педагогіки, культурології, українознавства, етнології, мистецької освіти, музеєзнавства, громадянського виховання, цифрової гуманітаристики та інших напрямів гуманітарного знання.

Особливістю словника є поєднання класичних педагогічних понять із новими терміносполуками, що виникли під впливом розвитку культурних

індустрій, музейної педагогіки, віртуального культурного простору, цифрової спадщини та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Значна увага приділяється трактуванню понять, пов'язаних із національною культурою, етнокультурною спадщиною, історичною пам'яттю, діалогом культур, громадянською відповідальністю, духовно-моральним вихованням і культуротворчою діяльністю педагога.

Авторські дефініції ґрунтуються на сучасних досягненнях педагогічної науки, положеннях державних нормативно-правових документів, концепціях українських і зарубіжних учених та результатах власних наукових досліджень. З метою пошуку джерел, здійснення контент аналізу наявних дефініцій у сфері національно-культурного компонента у змісті підготовки вчителя, національної ідентичності, культурних і мистецьких практик було використано потенціал ІІІ.

Сподіваємося, що словник сприятиме поглибленню наукових досліджень у галузі педагогічної освіти, удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів та актуалізації національно-культурного компонента у змісті сучасної педагогічної освіти.

Видання адресовано науковцям, викладачам закладів вищої освіти, здобувачам вищої освіти, аспірантам, педагогічним працівникам, працівникам культурно-освітньої сфери, а також усім, хто досліджує проблеми розвитку національно-культурного контенту сучасної педагогічної освіти, формування української національної та громадянської ідентичності й удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів.

Аксіологічний світогляд учителя – інтегрована, відносно стійка й водночас динамічна система цінностей, ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів і професійних установок педагога, що визначає гуманістичну спрямованість його професійної діяльності, характер взаємодії зі здобувачами освіти й колегами та життєву позицію. А. с. у. ґрунтується на визнанні людини, її гідності, свободи й унікальності найвищими цінностями, а також на перетворенні об'єктивного культурного досвіду людства на особистісні та професійні смисли. У контексті аксіологічного підходу (Вітвицька, 2015; Бех, 2003) учитель постає не лише транслятором знань, а суб'єктом культури, носієм і творцем цінностей, здатним вибудовувати людиноцентричну, діалогічну педагогічну взаємодію.

Внутрішнім ціннісно-смысловим простором А. с. у. є аксіосфера педагога – цілісна сукупність цінностей і ціннісних орієнтацій, що визначають його світосприйняття, професійну позицію та способи педагогічної діяльності. Р. Віннічук (2019) пов'язує розвиток аксіосфери особистості з гуманітаризацією професійної освіти, засвоєнням загальнолюдських і професійних цінностей, формуванням відповідних ідеалів та орієнтацій.

Г. Суріна (2019) трактує аксіосферу як унікальну духовну сферу самовираження педагога, що охоплює розмаїття цінностей і ціннісних орієнтацій, необхідних учителеві у професійній діяльності та житті. У класичній структурі аксіосфери дослідниця виокремлює взаємопов'язані матеріальну й духовну складові; духовна складова охоплює екзистенціальний, етичний, політико-громадянський та естетично-художній напрями. Некласична структура представлена горизонтальним і вертикальним вимірами саморозвитку: горизонтальний пов'язаний із професійним зростанням учителя, вертикальний – із розширенням його світогляду, оновленням світовідчуття, світосприйняття та розумінням складних інтеграційних процесів у різних сферах життя.

Змістове ядро А. с. у. становлять загальнолюдські, професійно-педагогічні, національно-громадянські, культурні та морально-етичні цінності: людська гідність, добро, справедливість, свобода, відповідальність, повага до

особистості, любов до дитини, довіра, толерантність, відкритість до діалогу та педагогічне партнерство. Ціннісні переконання вчителя виявляються у виборі мети й змісту освіти, стилі спілкування, ставленні до дитини, способах оцінювання та прийнятті професійних рішень. Тому педагог є не лише носієм, а й творцем аксіосфери освітнього середовища; його особистісні цінності впливають на формування світоглядних орієнтирів здобувачів освіти.

А. с. у. розвивається відповідно до суспільних і освітніх змін. В умовах цифровізації його важливими складниками стають інформаційна відповідальність, критичне мислення, академічна доброчесність, медіаінформаційна грамотність та етичне використання цифрових технологій. В умовах війни в Україні особливого значення набувають цінності людської гідності, патріотизму, громадянської відповідальності, солідарності, взаємодопомоги, стійкості, віри в людину та готовності служити суспільству й державі. Професійна підготовка вчителя на засадах аксіологічного підходу передбачає усвідомлення, особистісне прийняття та практичне втілення цінностей у педагогічній діяльності, зміщення акценту з предметицентризму на особистість дитини, її потреби, гідність і можливості розвитку.

Літ-ра: Александрова, О., & Александров, В. (2023). Модифікація ціннісних орієнтирів виховних систем в умовах війни. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 89, 8–12; Бех, І. (2003). Виховання особистості: у 3 кн. Кн. 1. *Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади*. Либідь; Віннічук, Р. (2019). Педагогічна аксіологія у контекстах гуманітарної професійної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 24, 33–39. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194599>; Вітвицька, С. (2015). Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка*, 10, 63–67; Зелінський, В. (2025). Аксіосфера педагога як детермінанта становлення ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, 83, 42–48. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2025-83-42-48>; Суріна, Г. (2019). Модель «Аксіологічні засади діяльності сучасного педагога». *Вересень*, 3-4(82–83), 105–113; Шевнюк, О. (2003). *Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика*. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Олена Семеног

Військово-патріотичне виховання – складник державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, що являє собою наскрізний, цілеспрямований, системний і безперервний виховний процес, спрямований на формування в громадян України оборонної свідомості, готовності до захисту держави та національного спротиву, підвищення суспільної значущості й поваги до військової служби, розвиток мотивації до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони. Правове визначення поняття закріплено в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023). В.-п. в. ґрунтується на Конституції України, законах України «Про освіту», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», інших нормативно-правових актах у сфері освіти, національної безпеки та оборони; здійснюється на засадах патріотизму, громадянської відповідальності, демократичних цінностей, верховенства права, поваги до прав і свобод людини, збереження історичної пам'яті, утвердження української національної ідентичності та готовності до захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

У системі освіти В.-п. в. реалізується як наскрізна складова освітнього процесу, інтегрована в навчальну, виховну, позанавчальну, громадську та волонтерську діяльність. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) одним із ключових завдань освіти є виховання відповідального громадянина і патріота України, здатного свідомо реалізовувати свої права й обов'язки, поважати права і свободи людини, дотримуватися Конституції та законів України, діяти в інтересах держави й суспільства. У цьому контексті В.-п. в. забезпечує поєднання громадянської, національно-патріотичної та безпекової складових виховного процесу.

Зміст В.-п. в. охоплює формування в особистості знань про історію українського державотворення, боротьбу українського народу за незалежність,

сучасну систему забезпечення національної безпеки та оборони, роль Збройних Сил України й інших складових сектору безпеки і оборони. Важливими аспектами є виховання поваги до військової служби, українського війська, державних символів України, вшанування захисників і захисниць України, усвідомлення особистої відповідальності за збереження державної незалежності, а також набуття базових компетентностей із цивільного захисту, домедичної допомоги, безпекової поведінки та підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

У педагогічному вимірі В.-п. в. розглядається як інтегрований процес формування ціннісних орієнтацій, громадянських і соціальних компетентностей, морально-вольових якостей, психологічної стійкості, дисциплінованості, відповідальності, готовності до служіння українському народові; сприяє розвитку критичного мислення, стійкості до інформаційно-психологічних впливів, усвідомленню ролі кожного громадянина у зміцненні обороноздатності держави.

Основними формами реалізації В.-п. в. є інтеграція відповідного змісту в освітні програми та навчальні дисципліни, проведення виховних заходів, тематичних уроків, військово-спортивних ігор, навчально-польових зборів, зустрічей із військовослужбовцями та ветеранами, участь у волонтерських, пошуково-дослідницьких, меморіальних і громадянських ініціативах, діяльність військово-патріотичних гуртків, молодіжних організацій і центрів національно-патріотичного виховання.

Результатом В.-п. в. є сформованість оборонної свідомості, національної та громадянської ідентичності, патріотизму, готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, поваги до військової служби та захисників України, мотивації до участі в забезпеченні безпеки держави, а також сформованість компетентностей, необхідних для дій в умовах сучасних безпекових викликів і національного спротиву.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Віртуальна культурна спадщина – це сукупність оцифрованих об’єктів матеріальної культурної спадщини і цифрових репрезентацій нематеріальної культурної спадщини, призначених для збереження, відтворення, інтерпретації та поширення культурних артефактів, традицій і знань у віртуальному середовищі.

Системними ознаками В. к. с., що визначають її природу та функціонування, є: онтологічні – цифрова форма існування, нематеріальний характер, репрезентація матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, зв'язок з культурними першоджерелами; технічні – використання цифрових форматів і платформ, методів оцифрування та реконструкції, систем архівування й метаданих, інтерактивних технологій (VR/AR/MR); функціональні – освітня, науково-дослідницька, комунікативна, інтегративна, культуроохоронна функції.

В. к. с. реалізується, функціонує та сприймається в цифровому середовищі відповідно до її характерних властивостей, зокрема: автентичності та прозорості реконструкції, що забезпечує наукову верифікованість відтворень і відкритість методів їх створення; імерсивності та ефекту присутності, що формує відчуття занурення у віртуалізоване культурне середовище; динамічності та мультитихронізму, що уможливлює одночасну репрезентацію різних історичних станів і семантичних рівнів об’єкта; інтерактивності та нелінійності, що передбачає активну участь користувача та варіативність траєкторій сприйняття культурного контенту; демократичності та інклюзивності, що розширює доступ до культурної спадщини незалежно від фізичних, соціальних чи просторових обмежень.

Форми репрезентації В. к. с. охоплюють три взаємопов'язані базові етапи: цифрова документація – науково верифікована фіксація матеріальних і просторових характеристик об'єктів культурної спадщини із застосуванням недеструктивних цифрових технологій, що забезпечує створення достовірних цифрових репрезентацій; наукова віртуальна реконструкція – інтерпретативне цифрове відтворення втрачених або частково збережених об'єктів культурної спадщини на основі верифікованих джерел із чітким розмежуванням фактичних і гіпотетичних елементів, що забезпечує історичну неперервність і смислову цілісність культурної пам'яті; інтерактивна культурна інтерпретація – комунікативний етап репрезентації, що передбачає трансформацію цифрових моделей і даних у динамічне середовище взаємодії людини з культурним контентом і спрямований на активізацію пізнавального процесу та осмислення культурних смислів в освітньому й соціокультурному вимірах.

Літ-ра: UNESCO. (2003). *Charter on the Preservation of Digital Heritage (Хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини)*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179529>; UNESCO. (2015). *Recommendation concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form (Рекомендація щодо збереження та доступу до документальної спадщини, у тому числі в цифровій формі)*. <https://surl.lu/yqurwf>; ICOMOS. (2009). *The London Charter for the Computer-based Visualisation of Cultural Heritage (Лондонська хартія комп'ютерної візуалізації культурної спадщини)*. International Council on Monuments and Sites. <https://www.london-charter.org/>

Галина Сотська

Віртуальний музей – це цифровий простір, який забезпечує доступ до музейних колекцій (оцифрованих зображень, звукових файлів, документів та ін.) за допомогою інформаційних технологій. Віртуальні екскурсії дозволяють без часових і територіальних обмежень вивчати і популяризувати історичні і культурні пам'ятки серед великої кількості користувачів. В. м. також інтерпретують як «інтегровану когнітивну систему, тобто доступну інтерактивну колекцію артефактів і пам'яток, створених за допомогою комп'ютерних

технологій», а також цифровий блок, який дозволяє розширити можливості музейного простору завдяки персоналізації, інтерактивності та насиченості контентом (Schweibenz, 1998, p. 190). Зарубіжні науковці розглядають В. м. не лише як онлайн ресурс чи цифрову колекцію, а як інформаційно-пізнавальну, динамічну систему, яка моделює музейний простір у цифровому середовищі з урахуванням функцій традиційного музею – збереження, презентації, інтерпретації й комунікації культурної спадщини – та додаткових можливостей взаємодії, персоналізації та мультимедійної репрезентації.

Особливості В. м.: можливість користувачів самостійно обирати маршрути без просторових та часових обмежень; наявність посилань на додаткові джерела, наукові статті та архівні дані, що розширюють контекст експозиції.

Ефективність застосування В. м. в освітньому процесі зумовлюється реалізацією ряду функцій: ілюстративної (візуалізація навчального матеріалу з історії, мистецтва, природничих наук); дослідницької (самостійна пошукова діяльність учнів та студентів, написання рефератів чи наукових проєктів тощо); комунікативної (простір для мережевої взаємодії, обговорення та обміну враженнями між учасниками освітнього процесу); мотиваційної (залучення здобувачів освіти через ігрові технології – квести, вікторини всередині віртуального простору).

Використання В. м. в освіті сприяють підвищенню якості навчання та залученню здобувачів освіти до активної пізнавальної діяльності, формуванню критичного мислення та культурної компетентності особистості.

Українські цифрові / віртуальні проєкти:

- Національний музей історії України – має цифрові експозиції та онлайн-тури окремими залами, що дозволяє ознайомитися з історичними артефактами через інтернет (<https://virtual.nmiu.org/>);

- Національний художній музей України – розроблено онлайн-каталог творів мистецтва, віртуальні виставки та ресурс для самоосвіти (<https://emuseum.online/namu-masterpieces/>);

- Музей Революції Гідності – цифрові проєкти пам'яті, архівні фото й документи доступні в мережі (<https://maidanmuseum.org/>);
- Музей історії міста Києва – віртуальні експозиції з реконструкціями історичних періодів міста (<https://kyivhistorymuseum.org.ua/>);
- Платформа онлайн виставок (<https://emuseum.online/catalog/primachenko/>)
Зарубіжні приклади віртуальних музеїв / онлайн-колекцій:
- The British Museum — пропонує доступ до цифрової колекції з мільйонами оцифрованих експонатів та можливість віртуального знайомства з частиною колекції. <https://www.britishmuseum.org/>
- The Louvre — забезпечує віртуальні 360°-тури та онлайн-експозиції шедеврів світового мистецтва (<https://www.louvre.fr/en/online-tours>);
- The Smithsonian Institution — цифрова платформа, яка відкрила мільйони зображень, 3D-моделей та онлайн-виставок у вільному доступі. <https://www.si.edu/openaccess>
- WebExhibits — незалежний віртуальний музей науки та культури, що використовує інтерактивні експозиції та навчальні матеріали. <https://www.webexhibits.org/>
- Virtual Collection of Asian Masterpieces — міжнародний проєкт, що об'єднує оцифровані твори мистецтва з понад 145 музеїв Азії та Європи в єдину онлайн-колекцію. <https://blogs.ntu.edu.sg/openimagecollections/project/virtual-collection-of-asian-masterpieces/>
- UNESCO. Virtual Science Museum. <https://www.unesco.org/en/virtual-science-museum/exhibitions?hub=196669>

Літ-па: Schweibenz, W. (1998). The virtual museum: New perspectives for museums to present objects and information using the Internet as a knowledge base and communication system. In H. H. Zimmermann & V. Schramm (Eds.), *Knowledge Management und Kommunikationssysteme. Workflow Management, Multimedia, Knowledge Transfer* (pp. 185–200). https://www.informationswissenschaft.org/wp-content/uploads/isi/isi1998/14_isi-98-dv-schweibenz-saarbruecken.pdf?utm_source=chatgpt.com; Мyna, Z., Banakh, V., & Nahirnyak, A. (2023). Virtual Museum and the Phenomenon of Digital Heritage: Challenges of the 21st Century. *СКІА-2023*. <https://ceur-ws.org/Vol-3608/paper12.pdf>

Юлія Грищенко

Готовність вчителя до трансляції національно-культурного досвіду – інтегральний психолого-педагогічний стан та професійна якість учителя, що проявляється у наявності стійкої мотивації, глибоких знань та вольової здатності передавати в освітній практиці «генетичну пам'ять народу» (національно-культурний код). Це складне утворення, що забезпечує цілеспрямовану активність педагога як елітарної мовної особистості, здатної формувати національну ідентичність здобувачів освіти.

Структурні компоненти готовності: мотиваційно-ціннісний: усвідомлення вчителем своєї соціокультурної місії; особисте ставлення до мови, історії та традицій як до власного світогляду; непримиримість до інерції «пострадянської ментальності»; когнітивний: володіння інформаційною матрицею світобачення (знання символів, стереотипів, архетипів); фундаментальні знання з українознавства, лінгвоукраїнознавства, етнопедагогіки та персонології національної культури; діяльнісний: здатність розгортати педагогічну діяльність на засадах україноцентризму; вміння використовувати інноваційні практики (цифрові ресурси, проєктну діяльність) в освітньому процесі.

Ключові вектори ретрансляції національно-культурного досвіду в освітньому процесі: україноцентризм: орієнтація гуманітарних дисциплін на усталені українознавчі цінності; світоглядна детермінація: трансформація культурологічних знань у внутрішні переконання учнів; захист лінгвокультурної самобутності: використання мови як засобу збереження етнічної самосвідомості в умовах глобалізації. Учитель постає як носій гуманітарної культури та менеджер освітніх змін, який виховує громадянсько активну молодь, здатну розбудовувати повоєнну Україну.

Літ-ра: Вовк, М. (2024). Національно-культурний компонент змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти. У К. Журба & Л. Канішевська (ред.), *Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики*. НАІР. <https://surl.lu/jxxxya>; Горошкіна, О. (ред.). (2024). *Методика навчання української мови: термінологічний словник*; Філіпчук, Г. (2014). *Національно-культурний контекст освітньої політики*. <https://surl.li/yrgapd>

Мирослава Вовк

Громадянська компетентність учителя – інтегративна здатність фахівця свідомо, активно й відповідально реалізовувати свої громадянські права й обов’язки з метою розвитку демократичного суспільства, захисту прав людини та інтересів Української держави. Г. к. є фундаментальною передумовою ефективної інклюзії, оскільки професійна готовність і особистісна зрілість учителя безпосередньо впливають на формування цих якостей у всіх учнів (зокрема з особливими освітніми потребами).

Г. к. входить до переліку 10 ключових компетентностей Нової української школи (НУШ) та 8 визначених компетентностей Європейського парламенту і Ради ЄС для навчання протягом життя.

Структурні складники Г. к.:

- ціннісно-мотиваційний: базується на національній ментальності, повазі до національних ідеалів та цінностей державної мови, культури, національної пам’яті. В умовах війни особливого значення набуває оборонна свідомість та готовність до національного спротиву; когнітивний: знання в галузях національної та світової історії, філософії, права, політології та принципів сталого розвитку; передбачає глибоке розуміння ідей демократії, рівності та прав людини;

- діяльнісно-соціальний: реалізується через активну суспільно-корисну діяльність, творчу працю задля суспільного блага, спроможність діяти в умовах багатозадачності та невизначеності. Включає виявлення толерантності та емпатії як бази для роботи в інклюзивному середовищі.

Г. к. учителя набувається не лише в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, а й у соціокультурному середовищі завдяки самовдосконаленню, самовихованню та самоосвіті.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2001). *Конституція України*. Парламентське видавництво; Верховна Рада України. (2022). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>; Кабінет Міністрів України. (2024). *Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 р. № 572*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D0%BE>; Міськов, Г. (упоряд.). (2025). *Інформаційно-аналітичний супровід розвитку громадянської компетентності педагогів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі: Бібліографічний огляд (Ч. 2)* (О. Лучанінова, наук. кер.). Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. Сухомлинського; Олійник, О., & Солошенко, О. (2024). Формування громадянської компетентності як провідний вектор діяльності кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін. *Новий Колегіум*, 4 (116), 93–97; Рашидова, С. (2025). Проблема формування громадянської компетентності у суб'єктів інклюзивного освітнього простору в працях українських учених: аналітичний огляд. *Духовність особистості*, 1(111), 119–131.

Олена Семеног

Громадянська освіта – цілісний і безперервний процес формування громадянської компетентності особистості, а також сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, цінностей, світоглядних орієнтацій і моделей поведінки, необхідних для свідомої реалізації прав і обов'язків громадянина, активної участі в демократичному суспільному житті та відповідального виконання громадянських обов'язків. Г. о. ґрунтується на принципах демократії, верховенства права, поваги до прав і свобод людини, справедливості, рівності, людської гідності, соціальної відповідальності, взаємоповаги, недискримінації, добробуту та здорового способу життя.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) Г. о. є одним із пріоритетних напрямів освітньої діяльності, спрямованим на формування компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві,

виховання відповідального громадянина України, який усвідомлює власні права й обов'язки, поважає права інших, здатний до критичного мислення, конструктивного діалогу, суспільної взаємодії та прийняття виважених рішень.

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) визначає Г. о. як сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, пов'язаних з ідеями демократії, верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту, здорового способу життя, а також з усвідомленням рівних прав і можливостей. У контексті реалізації державної політики громадянська освіта є важливим механізмом утвердження української національної та громадянської ідентичності, розвитку демократичної політичної культури, соціальної згуртованості, готовності громадян до участі в суспільно-політичному житті, захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Зміст Г. о. охоплює знання про конституційний устрій України, функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, права людини, громадянське суспільство, демократичні інститути, правову культуру, механізми громадянської участі, медіаграмотність, соціальну відповідальність, міжкультурний діалог, екологічну свідомість, фінансову грамотність, безпекову культуру та основи національного спротиву. Її результатом є сформована громадянська компетентність, що виявляється у здатності особи діяти відповідально, дотримуватися демократичних цінностей, поважати права людини, брати участь у розбудові громадянського суспільства та сприяти сталому розвитку держави.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Громадянська стійкість – інтегративна особистісна якість, що характеризує здатність людини усвідомлювати, зберігати та послідовно виявляти свою українську національну й громадянську ідентичність, дотримуватися демократичних цінностей, принципів верховенства права, поваги до прав і свобод людини, відповідально реалізовувати права й обов’язки громадянина, а також протистояти негативним зовнішнім і внутрішнім інформаційним, політичним, соціальним, культурним та психологічним впливам. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) Г. с. визначається як здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів.

У сучасних умовах Г. с. є важливою складовою національної безпеки, демократичного розвитку держави та консолідації українського суспільства. Вона формується на основі патріотизму, поваги до Конституції та законів України, державної мови, культурної спадщини, історичної пам’яті, готовності до захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України, активної громадянської позиції та відповідальності за суспільний розвиток.

Закон України «Про освіту» (2017) визначає одним із ключових завдань освіти виховання відповідального громадянина України, який здатний до свідомого суспільного вибору, дотримання прав людини, демократичних цінностей, соціальної відповідальності, взаємоповаги, толерантності та участі в громадському житті. У цьому контексті розвиток Г. с. є одним із пріоритетних результатів освітнього процесу, що реалізується через громадянську освіту, національно-патріотичне виховання, формування критичного мислення, медіаграмотності, правової культури та навичок конструктивної взаємодії в демократичному суспільстві.

Проявами Г. с. є: патріотизм, громадянська відповідальність, відданість демократичним цінностям, знання про права людини, державний устрій, громадянські права й обов’язки, історію та культуру України, участь у громадському житті, дотримання законів, соціальна активність, готовність до

захисту держави, здатність до критичного осмислення інформації, протидії дезінформації, збереження власної громадянської позиції в умовах криз і зовнішніх загроз.

Формування Г. с. здійснюється впродовж життя у взаємодії сім'ї, закладів освіти, державних інституцій, громадянського суспільства, засобів масової інформації та соціокультурного середовища. Особливого значення ця якість набуває в умовах воєнного стану, гібридних загроз та інформаційної агресії, коли стійкість громадян є важливим чинником збереження національної єдності, демократичного устрою та сталого розвитку української держави.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Громадянсько-патріотичне виховання – цілеспрямований, системний і безперервний процес формування української національної та громадянської ідентичності, патріотичної свідомості, громадянської відповідальності, демократичної культури, правової свідомості та готовності особи до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, активної участі в суспільному житті та розбудові демократичної, правової держави.

Нормативно-правову основу Г.-п. в. становлять Конституція України (1996), Закони України «Про освіту» (2017), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023), інші законодавчі та підзаконні акти у сфері освіти, виховання, молодіжної політики, національної безпеки й національно-патріотичного виховання.

У Законі України «Про освіту» (2017) Г.-п. в. визначається як один із пріоритетних напрямів освітньої діяльності, що забезпечує формування

компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві, поваги до прав і свобод людини, відповідального ставлення до держави, суспільства, культурної спадщини Українського народу, української мови як державної, державних символів України, принципів демократії, соціальної справедливості та верховенства права. Закон закріплює виховання відповідального громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, соціальної взаємодії та виконання громадянських обов'язків, як одне з основних завдань освіти.

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) Г.-п. в. є складовою державної політики щодо утвердження української національної та громадянської ідентичності. Його метою є формування у громадян стійкої належності до Українського народу, усвідомлення спільних національних цінностей, історичної пам'яті, відповідальності за майбутнє держави, готовності до захисту України, розвитку громадянської стійкості, поваги до захисників і захисниць України, зміцнення суспільної єдності та консолідації українського суспільства.

Основними принципами Г.-п. в. є верховенство права, демократизм, людиноцентризм, повага до прав і свобод людини, науковість, гуманізм, наступність і безперервність виховного процесу, єдність навчання, виховання й розвитку особистості, національна спрямованість, культуровідповідність, соціальне партнерство, міжвідомча взаємодія, інклюзивність, добровільність участі в громадянських ініціативах, відповідальність держави, закладів освіти, сім'ї та громадянського суспільства за формування української національної і громадянської ідентичності.

Зміст Г.-п. в. охоплює формування в особистості громадянської компетентності, патріотизму, національної самосвідомості, оборонної свідомості, громадянської стійкості, правової культури, соціальної відповідальності, поваги до Конституції України, законів України, державних символів, української мови, культурної спадщини, історії та традицій Українського народу, готовності до участі в демократичному врядуванні,

волонтерській діяльності, громадському житті та національному спротиві у випадках, передбачених законодавством.

У сучасних умовах Г.-п. в. розглядається як інтегративний складник державної політики у сферах освіти, культури, молодіжної політики, національної безпеки та утвердження української національної і громадянської ідентичності. Його ефективність забезпечується узгодженою діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань, закладів культури, молодіжних, дитячих, ветеранських і волонтерських організацій.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Гуманітарні дисципліни – це комплекс навчальних предметів і галузей знань, спрямованих на вивчення культури, мови, історії, мистецтва, суспільної взаємодії, цінностей суспільства, які забезпечують формування гуманістичного світогляду, національно-культурної ідентичності і громадянської свідомості.

До Г. д. належать філософія, історія, філологія, культурологія, мистецтвознавство, релігієзнавство, етика, естетика та інші галузі знань, що вивчають духовну сферу життя суспільства.

У педагогічному контексті Г. д. виконують світоглядну, ціннісно-орієнтаційну, культуротворчу, комунікативну та виховну функції. Вони сприяють формуванню гуманістичного світогляду, розвитку критичного мислення, здатності до інтерпретації соціокультурних процесів і усвідомлення національної та загальнолюдської ідентичності.

У системі освіти Г. д. забезпечують гуманізацію навчального процесу, інтеграцію знань про людину і суспільство та формування компетентностей, необхідних для відповідальної громадянської та професійної діяльності.

Літ-ра: Кремень, В. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер; Шинкарук, В. (ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис; Dilthey, W. (1989). *Introduction to the human sciences: An attempt to lay a foundation for the study of society and history* (R.J. Betanzos, Trans.). Wayne State University Press; UNESCO. (2015). *Rethinking education: Towards a global common good?* UNESCO Publishing.

Юлія Грищенко

Діалог культур – це форма конструктивної взаємодії між представниками різних культурних спільнот, яка базується на принципах взаємоповаги, відкритості до іншого культурного досвіду, толерантності та обміну духовними й культурними надбаннями. У процесі такої взаємодії відбувається взаємне пізнання культур, їх збагачення та розвиток, а також створюються умови для досягнення міжкультурного взаєморозуміння.

Д. к. передбачає досягнення системи цінностей іншої культури, додання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового культурного контексту. Основою існування та розвитку культури на сучасному етапі є феномен діалогу між різними культурними традиціями, адже вплив однієї культури на іншу можливий лише за умови зближення їхніх культурних кодів, наявності або формування спільної ментальності. Д. к. з одного боку, забезпечує вільний розвиток і функціонування всіх культур, а з іншого – сприяє процесу їх взаємодії, взаємовпливу і взаємозбагачення (Радул, & Радул, 2022, с. 87).

У концептуальних документах ЮНЕСКО діалог культур розглядається як спосіб досягнення гармонійного співіснування народів, зміцнення миру та підтримки сталого розвитку шляхом відкритої міжкультурної комунікації та визнання цінності культурного різноманіття (UNESCO, 2015).

Літ-ра: Радул, С., & Радул, І. (2022). Концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету, імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, спецвипуск* (т. 2), 87-90. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/74283835-61e3-4478-8003-81c319f9e4dc/content>; UNESCO. (2015). *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* UNESCO Publishing. <https://inruled.bnu.edu.cn/information/service/publications/ExternalPublications/129152.html>

Юлія Грищенко

Досвід сприйняття українського мистецтва – це синтез глибокої традиції, що охоплює багатовікову еволюцію сприйняття української музики – від архаїчних обрядових пісень, фольклору, народного мистецтва, епосу, духовної музики, класики аж до сучасних жанрів. Цей процес характеризується поєднанням колективного сприйняття з індивідуальним, що відображає історичний контекст, естетику й духовну основу українського музичного мистецтва, характеризується емоційною виразністю та величезним впливом на формування національної ідентичності особистості. Д. с. у. м. є процесом художнього сприйняття і має свої закони, вимагає знання мови мистецтва, розвиненого художньо-естетичного світогляду, естетичного смаку психологічної зосередженості на об'єкті сприйняття. Ключовими стильовими ознаками сприйняття української музики є її співучість (мелодійність), ліричність, пріоритет почуттів, що робить її причетною до «філософії серця» – кордоцентризму. Вокальність української музики підтверджується тим, що навіть інструментальні українські музичні твори часто «співають», наслідуючи людський голос.

Д. с. у. м. ґрунтується на низхідному русі мелодій, народно-пісенній основі, використанні народних інструментів (кобза, сопілка, бандура, колісна ліра, трембіта, волинка/дуда, дрімба, цимбали, басоля, бубон), що збагачують музичні твори розмаїттям тембрів; поєднання етнографічної самобутності з європейськими класичними та сучасними жанрами. Народна звичка постійно

змінювати мелодію на кожному повторі породила варіативність української музики, що перейшла в академічне мистецтво.

Композитори використовують у своїх творах специфічні лади, наприклад гуцульський лад з двома збільшеними секундами. Так, галицька композиторська школа внесла до лексичного ряду свіже відчуття ладу (лідійського, дорійського, мінору із збільшеною секундою поміж III та IV ступенями), гармонічної вертикалі (часто кварто-квінтової структури), мелодичних контурів (переважно інструментального походження), примхливої та пружної ритміки (мало знані до того «зворотні пунктири»). Якщо порівняти для прикладу обробки народних пісень, зроблені в цей час на Сході та Заході України, то стане очевидним, що переважно інтровертивна природа композиторів-наддніпрянців доповнюється яскравою екстра-вертивністю композиторів-галичан (Крип'якевич, 2002, с. 62). Наприклад, щодо стилю творчості М. Скорика, «під дією цих визначальних для формування Скорикового фольклоризму стильових пульсарів відбувалося активне мутаціювання мовних елементів, успадкованих композитором із уже сформованого комплексу специфічно-галицької виразності (західноукраїнських ладів, типових мелодико-гармонічних, фактурних моделей, підкресленої виразності народних ритмічних інструментів, екстравертизм вислову тощо) (Крип'якевич, 2002, с. 62).

Трагічна в утисках і прекрасна в борні доля українців продовжує свій шлях у сприйнятті слухачами музичних творів, де композитори виражають особливе напруження, як почуття горя, використовуючи у текстах хроматизації ладозвукоряду та мелізмів як засобів «додавання жалощів», наприклад у творах М. Лисенка, в творчій свідомості якого «відбулось зімкнення кількох мовно-стильових блоків: думної рецитації – інтонації героїки доби козацтва, селянського і міського фольклору давньоукраїнської артифіційної музики. Його оригінальні музичні побудови, часто інструментальні за характером, легко «підсвічені» етнохарактерною виразністю інтоном фольклорного походження, що відтіняють по-українськи пластичний мелодичний контур (Крип'якевич, 2002, с. 62-63). Ці ознаки поєднуються сьогодні з роком, поп-музикою, джазом,

що робить музичні твори сучасними, але етнічно пізнаваними, унікальними, підкреслюючи національну самобутність.

Д. с. у. м. є процесом накопичення музичних вражень, що йдуть від прадавніх здобутків пісенної творчості, народних джерел етносу і фольклору, духовної релігійної та класичної світської музики, аж до сучасних музичних творів. Д. с. у. м. – це не просто прослуховування мелодій, це занурення в генетичний код, де кожен жанр викликає свій спектр емоцій: від архаїчного трепету до інтелектуального катарсису. Д. с. у. м. формується усім життям людини і є загальним набутком культури нації. Вся історія мистецької освіти доводить, наскільки важливим залишається для освіченої людини сформовані вміння володіти мовою музичного мистецтва, знань про специфікацію національного звукового ідеалу, що початково формується у фольклорній сфері на перетині домінантних рис національної психології і «нарощується» далі у неперервній роботі з відкриття для себе нових художніх вражень, не пізнаних раніше національних мистецьких здобутків різних епох та у створенні нових духовних цінностей, аж до досягнення специфічного мистецького резонансу, який створює «ефект розуміння» національного духу музики, а відтак стає двигуном процесу реалізації національної ідентифікації власного менталітету.

Літ-ра: Грінченко, М. (1922). *Історія української музики*. Спілка; Козаренко, О. (2000). *Феномен української національної музичної мови*. Наукове товариство імені Шевченка; Крип'якевич, І. (ред.). (2002). *Історія української культури*. (2002). (4-те вид.). Либідь; Рудницька, О. (2000). *Українське мистецтво у полікультурному просторі*. ЕксОб.

Світлана Соломаха

Духовно-моральне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування і розвиток духовних та моральних цінностей громадян України, закордонних українців, а також іноземців і осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України. Зміст Д.-м. в. охоплює утвердження людської гідності, поваги до прав і свобод людини,

відповідальності, справедливості, чесності, гуманізму, взаємоповаги, толерантності, патріотизму, соціальної солідарності, готовності до служіння українському народові та державі. Д.-м. в. сприяє формуванню світоглядних переконань, моральної культури особистості, відповідальної громадянської поведінки, здатності до усвідомленого морального вибору, дотримання етичних норм у суспільному житті, поваги до культурної, духовної та історичної спадщини українського народу.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) Д.-м. в. є складовою освітнього процесу і реалізується через виховання відповідального громадянина, який поважає права і свободи людини, усвідомлює цінності демократії, верховенства права, справедливості, рівності, соціальної відповідальності, дотримується принципів академічної доброчесності та загальнолюдських морально-етичних норм. Освіта має забезпечувати всебічний розвиток особистості, формування її духовних, культурних і моральних якостей, готовності до свідомої життєдіяльності, самореалізації та активної участі в розвитку демократичного українського суспільства. Д.-м. в. є важливим чинником утвердження української національної та громадянської ідентичності, консолідації суспільства, зміцнення соціальної згуртованості й стійкості держави в умовах сучасних суспільних викликів.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Елітарна мовна особистість – найвищий тип мовної особистості, що характеризується досконалим володінням системою мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних), етикою спілкування та здатністю до творчого використання мовних засобів у різних сферах діяльності. Е. м. о. є взірцевим носієм мовної культури, який не лише дотримується літературного

стандарту, а й усвідомлює відповідальність за збереження та розвиток рідної мови як інтелектуального та культурного коду нації.

Поняття Е. м. о. є центральним об'єктом дослідження лінгвоперсонології – міждисциплінарного напрямку на межі мовознавства, психології, філософії та культурології (А. Загнітко, Т. Космеда, Л. Струганець). Генеза терміна пов'язана із загальним поняттям «мовна особистість», яке у «Словнику лінгвістичних термінів» (С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор) трактується як прагнення мовця до свідомого ставлення до своєї мовної практики та творчого самовираження з урахуванням національних традицій.

Конститутивні ознаки Е. м. о. (за А. Романченко, Т. Космедою, Л. Мацько): висока лінгвістична та комунікативна компетенція: глибоке знання системних ресурсів мови, відсутність у мовленні суржику, жаргонізмів та помилок; вільне володіння як усною, так і писемною формами мовлення; інтелектуальне мовомислення: широка концептосфера когнітивно-ментальних структур, що дозволяє вербально осмислювати складні пласти інформації; креативне текстотворення: здатність створювати максимально уяскравлені, індивідуалізовані тексти різних жанрів, що вирізняються логічністю та переконливістю; етична відповідальність: неухильне дотримання норм мовного етикету, повага до адресата та дбайливе ставлення до слова; мовна свідомість: сукупність культурно й соціально зумовлених установок, що відображають колективні ціннісні орієнтації та індивідуальну мовну картину світу.

А. Загнітко досліджує Е. м. о. в аспекті лінгвістичного портрета мовця в різні часові зрізи його життя; Т. Космеда наголошує на зв'язку Е. м. о. із категоріями ідіолекту та ідіостилю, де мовна спроможність особистості фіксується в її когнітивній картині світу. У сучасній українській лінгвістиці наголошується, що Е. м. о. є не лише інтелектуальним, а й духовним орієнтиром суспільства. В умовах глобалізації утвердження стандартів елітарного мовлення («вишуканого мовлення», близького до ідеалу) стає запобіжником проти примітивізації суспільного дискурсу. До кола Е. м. о. традиційно відносять

представників інтелектуальної еліти: письменників, науковців, педагогів, чие мовлення стає еталонним для нації.

Літ-ра: Єрмоленко, С., Бибик, С., & Тодор, О. (2001). *Мовна особистість. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Либідь; Загнітко, А. (2017). *Теорія лінгвоперсонології*. Нілан-ЛТД; Космеда, Т. (2012). *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу*. Коло; Мацько, Л. (2009). *Українська мова в освітньому просторі*. Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; Папіш, В. (2021). *Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: Теорія, історія, дискурсивна практика*. Поліграфцентр «Ліра»; Романченко, А. (2019). *Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: Комунікативні аспекти*. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Олена Семенов

Естетичний потенціал тексту – система подразників, свідомо створених автором (зокрема у художньому творі), щоб викликати естетичну реакцію у читача; здатність тексту впливати на емоційно-чуттєву сферу особистості через мовні, стильові та жанрові особливості форми й змісту. У лінгводидактиці Е. п. т. розглядається як ефективний засіб формування мовних смаків, мовного чуття та ціннісних орієнтацій учнів/студентів.

Реалізація Е. п. т. (зокрема художнього тексту) відбувається через задоволення пізнавальних, естетичних і комунікативних потреб суб'єкта, що спонукає його до активної мовленнєвої діяльності. Високий Е. п. т. забезпечує інтерпретацію «символів повідомлення», що допомагає зрозуміти головну ідею та авторський задум; розвиток комунікативних умінь, формування культури мовлення, оскільки естетично досконалий текст демонструє логічність, послідовність та системність викладу думок.

Важливою умовою розкриття Е. п. т. є врахування контексту (культурно-історичного, національного, особистісного), який визначає прагматичні та мистецькі особливості твору. Поза увагою дослідників часто залишаються такі можливості реалізації Е. п. т., як «переведення» тексту з одного стилю в інший

або його переформатування в інші знакові системи (таблиці, схеми, малюнки), що також є частиною естетичного освоєння інформації.

Літ-ра: Барань, Є., & Газдаг, В. (2024). *Словник філологічних термінів*. https://kme.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/slovník-filologichnih-terminiv_ua_full.pdf;
Горошкіна, О. (ред.). (2024). *Методика навчання української мови: Термінологічний словник*. Видавничий дім «Освіта»; Матвейченко, В. (2014). *Стимулюючі потенції художнього тексту як передумова навчання писемного мовлення студентів мовного факультету*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4121/1/V_Matveychenko_STUSLMKTMVIM_GL.pdf

Олена Семенов

Етнографія (від грец. *ἔθνος* – «народ» і *γράφω* – «пишу») – наука про побут, традиційну матеріальну та духовну культуру народів, а також їхнє походження (етногенез). Е. вивчає духовну сутність етносу та його відмінні риси через дослідження традиційної культури в її історичному розвитку.

За О. Воропаєм, етнографія – «наука, головне завдання якої є описувати та досліджувати етнічну специфіку народу, його культури і побуту..., процеси і розвиток формування нації. Саме слово «етнографія» походить із грецької мови і складається з двох слів: «Ethnos» — народ і «grapho» — описую. Вперше термін «етнографія» був вжитий у «Етнографічному альбомі» (Ethnographische Bildergalerie), виданому в Нюрнберзі 1791-го року» (с. 1). Об'єктом дослідження етнографії є етнос у його структурних та функціональних формах прояву, а предметом – усі сфери життєдіяльності, що пов'язані з явищем етнічності. Мета і завдання вивчення Е. у закладі вищої освіти: ознайомлення з основами етнічної історії (зокрема українського народу), вивчення матеріальної та духовної культури, аналіз формування регіональної специфіки та збагачення національної свідомості. Е. охоплює широке коло питань: від походження й етапів розвитку народу до традиційного житла, одягу, їжі, сімейних та календарних обрядів, народного звичаєвого права та знань у галузі медицини, метеорології й метрології.

Важливим аспектом сучасної Е. є вивчення локальних особливостей культури та побуту у регіонах України: Центральнo-східний охоплює Середнє Подніпров'я (ядро формування етносу), Слобожанщину та Степову Україну (Південь); Північний (Полісся) поділяється на Правобережне та Лівобережне; Західний (Південно-західний) охоплює Волинь, Поділля, Опілля, Покуття та Карпатську зону (Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина).

Літ-ра: Воропай, О. (1963). *Етнографія – наука про націю*. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12546/file.pdf>; Дудник, О.В. (уклад.). (2019). *Етнографія України: курс лекцій*: навчальний посібник. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини.

Олена Семеног, Мирослава Вовк

Етнодизайн – це культуротворчий напрям художньо-проектної діяльності, спрямований на осмислення, збереження та актуалізацію етнокультурної спадщини через використання традиційних художніх елементів у сучасному дизайні; виступає засобом формування національної ідентичності, розвитку культурної компетентності особистості та забезпечення наступності між традиційною й сучасною культурою.

А. Руденченко (2017) розглядає Е. як напрям дизайну, що ґрунтується на адаптації етнічних мотивів до сучасних дизайнерських потреб, з метою популяризації культурної спадщини та створення унікальної візуальної ідентичності, він поєднує традиційні форми, кольори та символи з актуальними дизайнерськими підходами, створюючи своєрідний місток між минулим і сьогоденням.

Е. є важливим показником культурного та освітнього розвитку суспільства, що відображає особливості побуту, традицій і функціонування певної нації. Незважаючи на те, що термін «етнодизайн» є відносно новим у науковому обігу, його зміст має глибоке історичне підґрунтя. В основі цього поняття – термін «дизайн», що загалом трактується як мистецтво художнього проектування та особливий тип проектного мислення. На початку ХХ ст. дизайн розуміли як інженерно-художню та науково-організаційну діяльність, спрямовану на

створення предметного середовища, розроблення промислових виробів із високими функціональними й естетичними характеристиками, а також на формування гармонійного середовища життєдіяльності людини в побутовій, виробничій і соціокультурній сферах (Близнюк, Вакуленко, & Дебре, 2023, с. 69).

Літ-ра: Близнюк, М., Вакуленко, Н., & Дебре, О. (2023). Педагогічний ракурс етнодизайну як виду комплексної міждисциплінарної художньо-проектної діяльності. *Імідж сучасного педагога*, 2(197), 67–72. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2\(197\)-67-72](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2(197)-67-72); Руденченко, А. (2017). *Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах* (Дисертація доктора педагогічних наук). Інститут обдарованої дитини НАПН України.

Юлія Грищенко

Етнокультура (грец. *éthnos* – «народ», «плем'я» та лат. *cultura* – «обробіток», «виховання», «розвиток») – це історично сформована система матеріальних і духовних цінностей, норм, символів, традицій, звичаїв, моделей поведінки та способів світосприйняття, притаманних певному етносу, які забезпечують його ідентичність, спадкоємність розвитку та культурну самобутність у процесі історичного буття.

Основними ознаками Е. є: історична детермінованість (зумовленість) – сформованість у процесі тривалого історичного розвитку етносу, що забезпечує акумуляцію та спадкоємність колективного досвіду його генези й еволюції; аксіологічна (ціннісно-сміслова) цілісність – інтеграція матеріальних форм і духовних смислів у єдине ціннісно-сміслове поле, що формує цілісне світосприйняття та культурні орієнтири спільноти; трансперсональність (колективність) функціонування як надіндивідуального культурного надбання, носієм і суб'єктом збереження та відтворення якого є етнічна спільнота в цілому; традиційність і спадкоємність – безперервність передачі культурних кодів, норм і моделей поведінки між поколіннями, що забезпечує відтворення етнічної ідентичності в історичному часі; семіотичність (символічність) функціонування як багаторівневої знакової системи, у межах якої через мову, міфологію, обрядовість і фольклор кодуються базові світоглядні уявлення етносу; адаптивна

динамічність (резильєнтність) – здатність до трансформації та інтеграції нових соціокультурних форм, практик і смислів без втрати ціннісно-сислової основи, що забезпечує життєздатність у мінливих соціокультурних умовах.

Структура Е. охоплює матеріальний і духовний пласти, зміст яких розкривається через систему основних складників: предметно-побутовий (традиційне житло та народна архітектура, національний одяг і прикраси, знаряддя праці, народні ремесла й промисли, харчова культура та традиційні гастрономічні практики); духовно-світоглядний (мова як носій етнічної пам'яті та картини світу, фольклор і усна народна творчість (міфи, легенди, пісні, казки), релігійні вірування та світоглядні уявлення, обрядовість і ритуальна практика, народна етика й естетика); соціально-нормативний (звичаї та традиції, етичні норми й моральні регулятиви, моделі родинних і громадських відносин, звичаєве право та форми соціальної регуляції поведінки); символіко-знаковий (етнічна символіка, орнаментальні системи, сакральні знаки й образи, національні кольори та символічні коди).

Е. виконує низку основних соціокультурних функцій: ідентифікаційну – формування усвідомлення належності індивіда до певного етносу та підтримання етнічної самосвідомості; інтегративну – згуртування членів етнічної спільноти на основі спільних цінностей, норм і традицій; регулятивну – визначення зразків соціальної поведінки та системи норм і правил взаємодії в межах спільноти; трансляційну – міжпоколінну передачу культурних цінностей, знань і соціального досвіду; комунікативну – забезпечує внутрішньо-етнічну та міжкультурну взаємодію через мову, символи, ритуали й культурні коди; адаптивну – пристосування етносу до змін соціального й культурного середовища шляхом оновлення традиційних форм; культуротворчу – відтворення, розвиток і оновлення культурних форм і смислів у процесі історичного буття етносу.

Літ-ра: Лісовий, В. (2016) Культура етнічна. *Енциклопедія Сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-51456>; Савчин, Л.

(2022). Традиції етнокультури як базова характеристика культурної пам'яті. *АРТ-платФОРМА* 5(1). <https://art-platforma.kmaecm.edu.ua/index.php/art1/article/view/102/85>

Галина Сотська, Юлія Грищенко

Етнокультурна ідентичність учителя – складне інтегративне утворення особистості, що формується в процесі усвідомлення людиною своєї належності до певної етнічної спільноти, засвоєння її мови, культурних цінностей, традицій, звичаїв, історичного досвіду та духовної спадщини. Е. і. у. відображає систему уявлень особистості про себе як представника конкретного народу, визначає її ставлення до власної культури та готовність до збереження, відтворення й передачі етнокультурних надбань у сучасному соціокультурному середовищі. Як важлива складова соціальної та культурної ідентичності, Е. і. у. сприяє збереженню національно-культурної самобутності, забезпечує наступність поколінь і створює підґрунтя для продуктивної взаємодії з представниками інших культур на засадах взаємоповаги та діалогу.

О. Шакурова (2020) наголошує, що Е. і. у. є одним із ключових чинників збереження та розвитку етнокультурної самобутності народу. На думку дослідниці, сформована позитивна та стійка Е.і. сприяє збереженню культурної спадщини етносу, забезпечує передачу його традицій, звичаїв і цінностей наступним поколінням, а також виступає психологічною основою для захисту національних інтересів і культурного простору. У сучасних умовах Е. і. у. виконує важливу підтримувальну функцію для особистості, оскільки забезпечує відчуття приналежності до свого народу та безперервного зв'язку з його історичним минулим, духовними цінностями й культурними традиціями. Усвідомлення власної етнічної належності, засвоєння культурних норм і традицій створюють підґрунтя для успішної соціалізації людини, її активної участі в суспільному житті та формування почуття повноцінного членства в соціумі (с. 209).

На думку Н. Юрчак (2010), формування Е. і. у. відбувається через процес культурної ідентифікації, який передбачає свідоме засвоєння особистістю

культурних норм, цінностей, мовних особливостей і моделей поведінки, характерних для певного суспільства. У межах цього процесу людина осмислює власне «Я» крізь призму культурних характеристик спільноти, до якої належить, та ототожнює себе з її культурними зразками, традиціями і світоглядними орієнтирами.

Літ-ра: Шакурова, О. (2020). Етнічна ідентичність як фактор збереження та розвитку української етнокультурної унікальності. *Українознавство*, 3(76), 201-212. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(76\).2020.213761](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(76).2020.213761); Юрчак, Н. (2010). Глобалізація і проблеми культурної ідентифікації. *Проблеми культурної ідентичності: глобальний та локальний виміри: Матеріали міжнародної наукової конференції (23–24 квітня 2010 р., м. Острог)* (Вип. 5, с. 52–56). Видавництво Національного університету «Острозька академія».

Юлія Грищенко

Етнокультурна компетентність учителя – це інтегративна якість особистості, що виявляється у володінні знаннями про етнокультурні цінності та традиції, усвідомленні власної етнокультурної ідентичності, шанобливому ставленні до культурного різноманіття й здатності реалізовувати набутий етнокультурний досвід у міжособистісній та суспільній взаємодії, забезпечуючи збереження й розвиток культурної спадщини.

Зміст Е. к. охоплює знання етнокультурних традицій, цінностей і норм, усвідомлення власної етнокультурної належності, здатність до міжкультурної взаємодії та готовність транслювати етнокультурні надбання у професійній діяльності. Незалежно від сфери діяльності, Е. к. передбачає вміння орієнтуватися у світі національної культури, враховувати етнопсихологічні особливості представників різних етносів, сприяти збереженню культурної спадщини та реалізовувати етнокультурний потенціал у професійному й соціальному середовищі.

В. Симонян (2021), аналізуючи еволюцію поняття «Е. к.», зазначає, що сучасні наукові підходи до його тлумачення сформувалися на перетині педагогіки, психології, філософії, лінгвістики, історії, соціології та

мистецтвознавства. Дослідниця розглядає Е. к. як складне інтегративне утворення особистості, що формується в процесі засвоєння етнокультурних знань, національних цінностей, мовних і культурних надбань. Важливим складником цієї компетентності є усвідомлення власної етнокультурної належності, ідентифікація себе як носія традицій, звичаїв і культурних норм свого народу, які визначають особливості світогляду та поведінки людини. На думку науковиці, Е. к. передбачає здатність особистості творчо використовувати набуті знання та вміння, адаптувати форми й способи діяльності до умов міжкультурної взаємодії, виявляти повагу до культурного різноманіття та сприяти збереженню етнокультурних цінностей. У цьому контексті Е. к. постає як динамічний процес особистісного розвитку, що забезпечує готовність людини до ефективної діяльності в багатокультурному середовищі та безперервного самовдосконалення (с. 181).

Літ-ра: Симонян, В. (2021). Еволюція поняття «етнокультурна компетентність» майбутнього викладача. *Педагогічні науки: теорія і практика*, 4(40), 176-185. [http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8951/1/The%20evolution %20of%20 the%20 concept%20 of %20ethnocultural %20competence%20 of %20the%20 future%20 teacher.pdf](http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8951/1/The%20evolution%20of%20the%20concept%20of%20ethnocultural%20competence%20of%20the%20future%20teacher.pdf);

Шульга, М. (n.d.). Компетентність етнокультурна. *Етнічний довідник: поняття та терміни*. <http://ethnography.national.org.ua/glossary/k.html>

Юлія Грищенко

Етнологія – це міждисциплінарна гуманітарна наука, що досліджує етноси (народи) як історично сформовані соціокультурні спільноти, їхнє походження (етногенез), динаміку розвитку, матеріальну й духовну культуру, традиції, звичаї, обряди, мову, релігійні уявлення, систему цінностей, ментальність та способи самопрезентації. За О. Воропаєм, генеза поняття – з грецької мови і складається з двох слів: «ethnos» – народ і «logos» – вчення, або наука. Термін виник на початку XIX ст. в Німеччині і швидко поширився в країнах Західної Європи і Америки. Спочатку Е. визначалася як синонім етнографії, а пізніше їй почали надавати самостійного значення, трактуючи як окрему науку. Е. почали розуміти як науку про загальні закони розвитку людської культури, а етнографії

відводили роль лише описової дисципліни (1963). Г. Скрипник (2005) доводить, що в Україні в різні періоди превалював той або ж той із термінів «етнологія», «етнографія», «народознавство». Дослідниця вважає, що це визначалося різними чинниками – впливом європейських наукових шкіл, політично-ідеологічним тиском, наявністю національної державності. Таке розмежування було умовним. На сучасному етапі розвитку народознавчих студій в Україні Е. вживається переважно для означення загального народознавства (стосовно досліджень про походження та етнічні особливості народів світу); а термін «українська етнографія» – українське народознавства (стосовно досліджень про етногенез та культурно-побутову своєрідність українського етносу).

Сучасна Е. вивчає закономірності формування й трансформації етнічної ідентичності, процеси міжетнічної взаємодії, культурних контактів, асиміляції, акультурації та інтеграції, а також роль етнічних чинників у соціальних, політичних і культурних процесах. У сучасному науковому дискурсі Е. активно взаємодіє з антропологією, історією, соціологією, культурологією та педагогікою, забезпечуючи теоретичні й методологічні засади для осмислення етнокультурного різноманіття, збереження нематеріальної культурної спадщини та розвитку міжкультурного діалогу в умовах глобалізації.

Літ-ра: Воропай, О. (1963). *Етнографія – наука про націю*. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12546/file.pdf>; Скрипник, Г. (2005). Етнологія, етнографія, народознавство. У В. Смолій (гол. ред.), *Енциклопедія історії України* (Т. 3, Е–Й). Наукова думка. <http://www.history.org.ua/?termin=Etnologiya>

Мирослава Вовк, Олена Семеног

Етнопедагогіка (народна педагогіка) – це галузь педагогічної науки, що вивчає народний досвід виховання і навчання, виховну мудрість певної етнічної спільності людей, а також традиції, звичаї, обряди, моральні норми, виховні ідеї та методи, що сформувалися в різних етносів протягом історії. Українська етнопедагогіка постає як наука про народний досвід, що має в арсеналі дієві джерела для формування у здобувачів освіти відчуття власної національно-

культурної ідентичності. Становлення та розвиток етнопедагогіки в Україні пов'язані з працями М. Стельмаховича, а також В. Мосіяшенка, В. Лаппо, О. Березюк, Л. Паламарчук, Т. Лободи, І. Беха, К. Журби, О. Матвійчук, Н. Петрошук та ін.

Основні характеристики Е.: спрямованість на збереження, передачу та використання досвіду народу через виховання й освіту; прищеплення патріотизму, поваги до національних цінностей, толерантності та міжнаціональної гармонії; використання досвіду, що відповідає українській вдачі, менталітетові та особливостям національного характеру. Основні функції Е.: просвітницько-навчальна (поширення знань про витоки українського народу, символи, традиційні страви, одяг та ремесла; виховна: формування національної самосвідомості, гідності та патріотизму на основі історичної правди та пам'яті); культурологічна (збереження національної самобутності в умовах глобалізації та цифровізації).

Українська Е. охоплює народне родинознавство (традиції та досвід сімейного виховання), народне дитинознавство (система знань про розвиток дитини у народному середовищі), батьківську педагогіку (виховну мудрість та методи впливу батьків), народну дидактику (традиційні способи навчання та передачі практичних знань), народну педагогічну деонтологію (народні уявлення про етичні обов'язки вихователів).

Е. відіграє критичну роль, особливо в період російської агресії, оскільки знання власної культури допомагає формувати національну ідентичність, підтримує моральний дух та допомагає вистояти в складних умовах. Сучасна Е. інтегрується з цифровими технологіями через вебплатформи навчальних закладів, бібліотек, музеїв та громадських організацій; використання YouTube-каналів (наприклад, «Етноосвіта», канал Педагогічного музею України) для популяризації традицій; проєкти «Знай свою Україну» (EdEra), «Збережи свою ідентичність» (ГО «Українська Античність»), «Історична спадщина української народної педагогіки»; електронні ресурси (ДНПБ України імені

В. О. Сухомлинського), віртуальні майстер-класи та медіа-рубрики (Музей Івана Гончара).

Літ-ра: Березюк, О. (2015). *Етнопедагогіка: навчально-методичний посібник*. Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. [eprints.zu.edu.ua/29053/1/МЕКЕТ_ЕТНОПЕДАГОГІКА_\(5-й\).pdf](https://eprints.zu.edu.ua/29053/1/МЕКЕТ_ЕТНОПЕДАГОГІКА_(5-й).pdf); Бех, І., & Журба, К. (2017). Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*, 16, 24–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2017_16_13; Лаппо, В. (2023). *Теорія і методика виховання: навчальний посібник*. НАІР. files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056106.pdf; Матвійчук, О., & Петрошук, Н. (2025). Етнопедагогіка в цифрову епоху: інформаційні ресурси з питань формування національно-культурної ідентичності на вебплатформах. *Науково-педагогічні студії*, 9, 258–271; Семеног, О. (2017). *Мовне родинознавство: навчальний посібник*. СумДПУ імені А. С. Макаренка; Стельмахович, М. (1997). *Українська народна педагогіка*. ІЗМН.

Олена Семеног, Юлія Грищенко

Інформаційний патріотизм — це свідоме, відповідальне й активне ставлення особи або спільноти до створення, поширення та споживання інформації в інтересах держави й суспільства, спрямоване на захист національних цінностей, культурної ідентичності, інформаційного суверенітету та протидію дезінформації. Сутнісні характеристики поняття: громадянська відповідальність у сфері інформаційної діяльності; критичне мислення та медіаграмотність як інструменти протидії маніпуляціям; підтримка національного інформаційного простору, української мови, культури, науки; протидія інформаційній агресії, фейкам, пропаганді; дотримання етичних норм комунікації та академічної доброчесності.

Поняття актуалізувалося в умовах гібридної війни та інформаційних загроз, зокрема після початку агресії РФ проти України у 2014 р., і набуло особливої ваги після повномасштабного вторгнення 2022 р. Воно корелює з такими категоріями, як: інформаційна безпека, національна ідентичність, цифрова культура, медіаграмотність.

І. п. протистоїть медіатравматизації українських громадян, учнівської, студентської молоді визначається науковцями як сучасний тренд у ЗМІ. За визначенням Н. Череповської, «інформаційний патріотизм як суб'єктивний феномен полягає в активізації емоційно-почуттєвої, ментально-когнітивної, мотиваційно-дієвої складових патріотизму особистості, які реалізуються саме в медіаінформаційному просторі. Провідними функціями І. п. є спрямованість на збереження й поширення українського медіаконтенту, захист інформаційного простору від ворожої пропаганди та просування українських цінностей як популяризація традиційних і створення нових українських символів та сенсів у форматі візуального медіаконтенту зокрема (Череповська, 2020). І. п. здобувачів освіти має формувати медіакомпетентний педагог, який повинен формувати цю якість як прояв світоглядної стійкості, як механізм ціннісної саморегуляції, адже, на слушне переконання Л. Найдьонові (2023), «патріотичне самоздійснення в інформаційному просторі є важливим складником спільних корисних справ, які містять здоров'язцілювальний потенціал для травмованої людини і громади», «патріотична медіаторчість у громаді створює можливості для творчого самовираження і взаємопідтримки в ситуаціях безпосереднього спілкування на культурних заходах (на місцевих толоках, фестивалях, у клубах, під час спільних меморіальних та інших заходів».

Літ-ра: Головченко, М. (2025). Розвиток медіаосвіти педагогів в Україні: тенденції і перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії*, (32), 226–245. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2025.32.347889>; Найдьорова, Л. (2023). *Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді: шляхи подолання психологічних наслідків війни: методичні рекомендації* [Електронне видання]. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Імекс-ЛТД. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/naydonovaRek2023.pdf>; Череповська, Н. (2020). Медіаосвітні практики розвитку інформаційного патріотизму молоді. *Проблеми політичної психології*, 23(1), 241-254. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol23-Year2020-55>

Мирослава Вовк

Інформаційно-семіотична концепція культури – сфера організації інформації в людському суспільстві на противагу дезорганізації (ентропії), а також є ієрархічною пірамідою знакових систем у сфері культури. І.-с. к. к. розглядає культуру як складну знаково-символічну систему та спосіб зберігання, передачі й переробки соціальної інформації, що функціонує як код (мова), що структурує досвід людства через символи, знаки, тексти, артефакти, ритуали, формуючи картину світу, за якою створюються та інтерпретуються культурні сенси (мова, мистецтво, традиції), забезпечуючи комунікацію, діалог між людьми, епохами та спільнотами, функціонуючи як єдиний комунікативний простір. Ю. Лотман (2009) визначив культуру як: колективний інтелект та пам'ять. І.-с. к. к. є однією з найперспективніших методологій культурологічних досліджень.

Культура зберігає соціальну пам'ять людства, перетворює хаос досвіду на впорядковану інформаційну систему, що передається через культурні тексти, є складною ієрархічною системою, яка складається із взаємопов'язаних знакових систем, що втілюють і зберігають соціальну інформацію. Вона містить в собі значну кількість різноманітних знакових засобів, за допомогою яких людина пізнає, пояснює, змінює навколишній світ, ідентифікує себе, формує власну свідомість, підтримує свою історичну та національну пам'ять. Зв'язок значення і знака обумовлює нерозривність духовного та матеріального аспектів культури. Культура – це світ знаків, що функціонує в суспільстві.

Дослідження знакових систем семіотичними методами дозволяє комплексно, системно відобразити ту особливу реальність, яка полягає у сукупності географічних, природних, економічних, культурних, історичних і, власне, індивідуальних відмінностей та особистісних цінностей людей і вкладається в ємне поняття семіотичного поля культури. Розуміння специфіки будь-якої культури передбачає вміння встановлювати зміст використаних в ній знаків та розшифровувати складені з них тексти. Знаки і системи знаків досліджуються спеціальним розділом культурології *семіотикою культури*.

За І.-с. к. к., культура є інформаційною системою, інформаційним середовищем, що існує у суспільстві, й в яку «занурені» всі члени суспільства. Основним у І.-с. к. к. є семіотичний підхід у якому будь-яке явище культури розглядається як знак (символ), що має денотат (що позначає) та смисл (як позначає). І.-с. к. к. виходить з трьох основних положень: культура є світ артефактів, світ смислів, світ знаків. Цей підхід спирається на семіотику, основи якої заклали Чарльз Сандерс Пірс (філософський підхід) та Фердинанд де Соссюр (лінгвістичний підхід). У гуманітарних науках значний внесок здійснили Юрій Лотман (концепція «семіосфери») та Ернст Кассілер (людина як «animal symbolicum істота, що створює символи).

На думку О. Рудницької (2000), «кожне явище культури є носієм особливого смислу, що зберігає і передається у вигляді знаків... Такими знаками, систему яких досліджує семіотика, є слова людської мови, тобто природні вербальні мови спілкування людей, а також знаки штучних мов, зокрема засоби вираження різних видів мистецтва: ноти, фарби, лінії, рухи, ритм, композиція художнього твору тощо. Їхнє конкретне сполучення створює знаково-відображувальну систему, що кодує і передає певний зміст, тобто художню інформацію» (с. 50).

І.-с. к. к. дозволяє аналізувати культуру не просто як набір предметів, а як динамічний процес смислоутворення та інформаційного обміну, де кожен елемент є носієм культурного коду. Завдяки аналізу культурних явищ через призму І.-с. к. к. формується здатність оцінювати об'єкти, тобто встановлювати їх цінність, пов'язана з утворенням у свідомості людини ціннісних уявлень про світ культури.

Літ-ра: Вовк, М. (2011). Інформаційно-семіотична концепція культури у контексті формування системи підготовки фольклориста у класичних університетах України. У І. Зязюн (ред.), *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 28, 237–242. ТОВ фірма «Планер»; Лотман, Ю. (2009). До побудови теорії взаємодії культур (семіотичний аспект). *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія»; Омельченко, А. (ред.). (2025). *Теоретико-методологічні аспекти фахової*

підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін: Здобутки, проблеми та перспективи. Liha-Pres. <https://surl.li/oxdqvi>; Рудницька, О. (2000). *Українське мистецтвознавство у полікультурному просторі*: навчальний посібник; Рудницька, О. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*: навчальний посібник. ТОВ «Інтерпроф».

Світлана Соломаха

Історична пам'ять – складний багаторівневий феномен суспільної та індивідуальної свідомості, що відображає процес збереження, інтерпретації та трансляції знань про історичне минуле, значущі події, постаті, традиції та культурні надбання народу. І. п. формується під впливом історичного досвіду, освіти, культури, суспільних практик і колективних уявлень, виступаючи важливим чинником становлення національної ідентичності, громадянської свідомості та духовної єдності суспільства.

І. п., як на індивідуальному, так і на колективному рівні, формується під впливом попередніх станів суспільної свідомості. Її становлення зумовлюється поєднанням особистого досвіду людей, суспільної практики та історичних наративів, створених історіографією, яка пропонує певне бачення минулого й формує відповідний культурно-історичний контекст епохи. Закріплені в суспільній свідомості уявлення про минуле з часом можуть трансформуватися у стійкі міфи та стереотипи, що не завжди відповідають новим історичним реаліям. Чим динамічніше відбуваються зміни в суспільстві та світоглядних орієнтирах, тим швидше застарівають попередні знання та інтерпретації історичних подій. Водночас історіографія здатна оперативніше переосмислювати й оновлювати такі уявлення, тоді як історична пам'ять, ґрунтуючись на особистому та колективному досвіді, характеризується більшою стійкістю та інерційністю у збереженні сформованих образів минулого (Зашкільняк, 2007, с. 857) .

У державних документах України І. п. розглядається як важливий складник національної пам'яті, що забезпечує збереження, осмислення та передачу знань про історичне минуле українського народу, його визначні події, постаті, культурну спадщину та трагічні сторінки історії. Вона виступає

чинником формування національної ідентичності, громадянської свідомості, суспільної консолідації та утвердження історичної правди, а також є підґрунтям державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2006). *Про Голодомор 1932–1933 років в Україні: Закон України від 28 листопада 2006 р. № 376-V*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16>; Верховна Рада України. (2015). *Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>; Верховна Рада України. (2023). *Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20>; Зашкільняк, Л. (2007). Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. У М. Крикун (відп. ред.) & О. Серeda (заст. відп. ред.), *Confraternitas: Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, вип. 15, с. 855–862)*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Юлія Грищенко

Компетентнісна парадигма національно-культурного компонента у змісті підготовки вчителя – це концептуальна основа організації професійної підготовки майбутнього педагога, що спрямована на формування комплексу загальних і професійних компетентностей через опанування гуманітарних, культурологічних, історичних, мовно-літературних, етичних та мистецьких знань, цінностей і практик. К. п. національно-культурного компонента забезпечує розвиток національної та громадянської ідентичності, культурної обізнаності, міжкультурної компетентності, критичного мислення, здатності до ціннісного самовизначення та творчої педагогічної діяльності відповідно до вимог сучасної освіти, визначених нормативними документами України та європейськими рекомендаціями щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя.

К. п. національно-культурного компонента передбачає інтеграцію знань про культуру, історію, мову, традиції та духовні цінності українського народу і світової спільноти в систему професійної підготовки вчителя з метою

формування його готовності до культуротворчої, виховної, громадянської та міжкультурної діяльності в умовах суспільних трансформацій, воєнного стану та повоєнного відновлення України.

К.п. національно-культурного компонента у змісті підготовки вчителя включає сукупність концептуальних, методологічних і ціннісних засад проектування та реалізації педагогічної освіти, відповідно до яких гуманітарні й культурологічні знання, досвід культуротворчої діяльності, національні та загальнолюдські цінності розглядаються не як самоціль навчання, а як ресурс формування ключових і професійних компетентностей майбутнього педагога, необхідних для успішної діяльності в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Основою К.п. є розуміння компетентності, закріплене в Законі України «Про освіту» (2017), згідно з яким компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та подальшу навчальну діяльність». Відповідно національно-культурологічний компонент підготовки вчителя орієнтується не лише на засвоєння знань про культуру, історію, мову, літературу, мистецтво та традиції, а насамперед на формування здатності застосовувати їх у професійній, громадянській, комунікативній та виховній діяльності.

К.п. передбачає інтеграцію національно-культурних, громадянських, морально-етичних, міжкультурних та аксіологічних складників у зміст педагогічної освіти. У цьому контексті національно-культурний компонент виступає механізмом формування громадянської та соціальної компетентностей, культурної обізнаності й самовираження, міжкультурної компетентності, здатності до критичного мислення, діалогу культур, відповідального прийняття рішень та збереження національної ідентичності.

Відповідно до Рекомендацій Ради Європейського Союзу щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2026) культурна обізнаність і самовираження передбачають «розуміння та повагу до того, як ідеї та сенси

творчо виражаються і передаються в різних культурах», що актуалізує необхідність культурологічної підготовки сучасного вчителя як носія та транслятора культурних цінностей. Водночас Професійний стандарт учителя (2024) наголошує на важливості громадянської, етичної, мовно-комунікативної та партнерської компетентностей, розвиток яких значною мірою забезпечується саме національно-культурним компонентом.

У сучасних умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України К. п. національно-культурного компонента набуває особливого значення як чинник зміцнення української національної ідентичності, історичної пам'яті, громадянської стійкості, культурної безпеки та готовності педагога до здійснення виховної, просвітницької й культуротворчої діяльності. Тому її можна визначити як парадигму професійної підготовки вчителя, спрямовану на формування особистості педагога як носія культури, громадянина, патріота, медіатора між поколіннями та суб'єкта культурного розвитку суспільства.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>; Міністерство освіти і науки України. (2024, 29 серпня). *Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»* (Наказ № 1225). <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>; Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу. (2006, 18 грудня). *Рекомендація 2006/962/ЄС «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя»*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text

Мирослава Вовк

Кордоцентризм – це світоглядно-філософський, культурний та педагогічний принцип, відповідно до якого *серце* розглядається як осередок духовного життя людини, її моральної свідомості, почуттів, цінностей, волі та внутрішньої істини. Термін походить від латинського *cor, cordis* – серце і *centrum* – центр. К. утверджує пріоритет духовно-морального, емоційно-ціннісного й

совісного виміру людського буття над суто раціональним пізнанням, визнаючи гармонійну єдність розуму, серця і волі.

В українській філософській традиції К. є однією з визначальних світоглядних характеристик національної культури. Його витоки простежуються у фольклорі, народній педагогіці, християнській духовній традиції, творчості мислителів доби Київської Русі, а найповніше концептуалізовані у філософській спадщині Григорій Сковорода та Памфіл Юркевич. П. Юркевич у праці «Серце та його значення в духовному житті людини» обґрунтував ідею серця як центру духовного життя особистості, джерела моральності, віри, любові та творчої діяльності.

У педагогічному вимірі К. визначає гуманістичну спрямованість освіти, орієнтовану на розвиток духовності, моральної культури, емпатії, патріотизму, відповідальності, здатності до співпереживання та творення добра. Кордоцентричний підхід передбачає виховання цілісної особистості, у якій знання поєднуються з моральними переконаннями, емоційною культурою та національно-культурною ідентичністю. Він становить методологічну основу педагогіки партнерства, педагогіки добра, педагогіки культури й ціннісно орієнтованої освіти.

У сучасній українській педагогічній науці К. розглядається як важливий концепт розвитку національно орієнтованої освіти, виховання громадянина-патріота, формування духовно-моральних цінностей, культурної пам'яті та відповідального ставлення до людини, суспільства і держави. В умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення України К. набуває особливого значення як світоглядна основа збереження людяності, утвердження національної єдності, стійкості, взаємопідтримки та цінності людського життя.

Літ-ра: Протас, М. (2025). Трансверсальний кордоцентризм як основа духовності українства. *Мистецтвознавство України*, XXV, 237-261. <https://mystukr.mari.kyiv.ua/article/view/346174/338685>; Трусей, Л. (2022). Кордоцентризм як проявлення духовності в українській філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1(103), 255-265. https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/407/405

Юлія Грищенко

Креативність музею – це здатність музейної установи використовувати, впроваджувати нові ідеї для перетворення статистичних експозицій, виставок, колекцій артефактів на інтерактивні, формуючи творчий простір для експерименту, діалогу, суб'єктності відвідувача, набуття ним унікального досвіду, мотиваційного інтересу та можливості самопізнання. Така якісна характеристика музею створює оптимальні умови для активного залучення більшої частини суспільства до культури, історії, мистецтва, освіти, пізнання унікальних предметів, явищ духовної і матеріальної спадщини людства, свого народу. Нині світові та українські музеї переглядають своє місце та роль у житті громади, суспільства, держави, в реалізації концепції сталого розвитку світу. Професійна музейна спільнота, проявляючи креативний підхід у ставленні до різних соціальних груп, творить такий музейний простір, який умотивовує відвідувача та відповідає водночас суспільним і загальнонаціональним інтересам. Наприклад, український музей Ханенків спільно з культурно-освітньою ініціативою «Без пробілів» створив чотири креативні майстерні для підлітків: креативного письма, плаката, перформансу, аудіоперформансу, де учасники досліджують культурну спадщину, вчаться створювати креативні проєкти, працювати в сучасних мистецьких напрямках і музейному просторі.

Сама природа креативності є закономірним явищем і процесом, адже в різних музеях (історичних, археологічних, природничих, художніх, літературних), сховищах, фондах зберігається величезний масив матеріальних, духовних знаків і предметів, які засвідчують про креативність людства, націй і народів. Упродовж століть музеї, витрачаючи величезні ресурси і соціальний час, збирали, зберігали, вивчали унікальні досягнення і докази людської креативності. Музеї зобов'язані максимально розкривати креативні здібності персоналу, музейних працівників для вироблення нових ідей, способів бачення і передачі відвідувачам важливих речей, знань, світоглядних концепцій, що є корисною справою як для музейників, музейних педагогів, так і для широкої публіки, відвідувачів. Такий вектор діяльності в музейній справі, активізація креативного життя персоналу є надзвичайно продуктивним. Адже, наприклад,

впровадження в практику художньої креативності робить, зазвичай, музей естетично привабливим.

Проте завдання музеєзнавства, музейної педагогіки – не просто забезпечувати становлення креативності музейних установ, а сприяти формуванню креативного суспільства, в якому створені умови для розвитку талантів, творчості його членів. Сучасна інформаційна революція надає для креативного розвитку різні види інструментів, нові способи здобуття знань та інформації, оригінальні платформи взаємообміну, виробляє на суспільному рівні усвідомлення, що творчість є не лише доступною, а необхідною умовою для розбудови майбутнього. Музейні інституції мають відігравати в цьому чільну роль, підтримуючи і розвиваючи креативність. Для цього музейники, педагоги, екскурсоводи мають, насамперед, проїнятися творчим духом «у собі», визнаючи потреби якісних змін, впроваджуючи в практику роботи нові форми, моделі та нове мислення. Музеї стають привабливішими, сильнішими, якщо в них функціонують осередки культури креативності, які, по-перше, підтримують творчі зусилля працівників та об'єднують їх в досягненні спільної мети. Рівень їхньої креативності визначається здатністю формувати та реалізовувати нові продуктивні ідеї, які якісно й змістово впливають на діяльність музейної установи. К.м. означає вироблення такого підходу до музейної практики, який опирається на постійне навчання, співпрацю, взаємообмін інформацією та на професійне середовище, в якому цінують творчість і новаторство. Культура креативності перетворює музей на місце праці, де не тільки навчаються новому, отримують оригінальні знання, досягають цікавих і корисних результатів, але й куди працівник охоче приходить щодня, наділений внутрішньою позитивною мотивацією. Культура креативності також передбачає демократичну форму народження і генерацію нових ідей, охоплюючи цим процесом (творчого мислення) усіх без винятку працівників, коли кожен незалежно від статусу й посади є потенційним лідером чи агентом якісних змін.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017, 5 вересня). *Про освіту* (Закон України № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Норріс, Л., & Тісдейл, Р. (2017).

Креативність у музейній практиці (А. Коструба, Г. Кузо, О. Омельчук, & Є. Червоний, пер.). Музейний простір; Ткаченко, Р. (2024). Креативний простір музею: тенденції. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 79(2), 263–269.

Наталія Філіпчук

Культурна діяльність – це сукупність творчих, наукових, освітніх, інформаційних, музейних, бібліотечних, культурно-просвітницьких, дозвіллевих та інших видів діяльності, спрямованих на пошук, створення, збереження, дослідження, поширення, демонстрування, популяризацію та використання культурних благ і культурних цінностей для задоволення духовних, інтелектуальних, естетичних та соціокультурних потреб людини й суспільства. К. д. реалізується у сферах літератури, театрального, музичного, хореографічного, образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва, кінематографії, архітектури, дизайну, музейної справи, охорони культурної спадщини, а також у галузі нематеріальної культурної спадщини, що охоплює народну культуру, традиції, звичаї, обряди, фольклор, ремесла та історичну пам'ять народу.

Правові засади К. д. в Україні визначаються Конституцією України, Законом України «Про культуру» (2010) та іншими нормативно-правовими актами. Конституція України гарантує право громадян на участь у культурному житті, свободу творчості, захист інтелектуальної власності та доступ до культурних цінностей. Особливого значення набуває положення про охорону культурної спадщини, відповідно до якого держава забезпечує збереження історичних пам'яток і культурних цінностей та вживає заходів щодо повернення культурних надбань українського народу, які перебувають за межами держави.

Упродовж історичного розвитку людства К. д. виступала одним із найважливіших чинників суспільного поступу, відображаючи рівень духовного, інтелектуального та творчого розвитку народу. Вона охоплює практично всі сфери життєдіяльності людини — від освіти, науки й мистецтва до економіки, політики, релігії, екології та міжособистісних взаємин. Її зміст формується під

впливом історичних, політичних, соціальних, економічних, морально-етичних і світоглядних чинників, а також традицій, звичаїв, вірувань, національної історичної пам'яті та рівня освіченості суспільства.

К. д. є культурно зумовленою формою людської активності, оскільки культура виступає своєрідною системою цінностей, норм і смислів, що визначають поведінку людини, її ставлення до інших людей, суспільства та навколишнього світу. Саме через К. д. відбувається формування культури поведінки особистості, її моральних якостей, естетичних смаків, громадянської відповідальності та духовних орієнтирів.

Важливим методологічним принципом організації К. д. є принцип культуровідповідності, відповідно до якого зміст освіти, виховання та суспільного життя має ґрунтуватися на культурних традиціях, духовних цінностях та історичному досвіді народу. Для України цей принцип є одним із визначальних, оскільки сприяє збереженню національної культурної спадщини, розвитку української мови й культури, зміцненню історичної пам'яті, формуванню національної ідентичності та громадянської свідомості.

У сучасних умовах К. д. розглядається як важливий механізм збереження і примноження національних та загальнолюдських цінностей, розширення українського культурного простору, популяризації української культури у світі та інтеграції України до європейського й світового культурного простору. К. д. сприяє розвитку демократичного суспільства, духовному зростанню особистості, консолідації нації та утвердженню культурної самобутності держави.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2001). *Конституція України*. Парламентське видавництво; Верховна Рада України. (2010, 14 грудня). *Про культуру* (Закон України № 2778-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>; Кремень, В. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер; Національна доктрина розвитку освіти. (2002). *У II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти*; Німчук, В. (кер. ред.). (2012). *Словник української мови*. Просвіта.

Наталія Філіпчук

Культурна ідентичність (лат. *cultura* – «обробіток, виховання, розвиток» та лат. *identitas* – «тотожність», від *idem* – «той самий») – це багатовимірне соціокультурне явище, що відображає усвідомлену та екзистенційно значущу належність індивіда чи спільноти до певної культурної традиції, системи цінностей, символів, історичної пам'яті, норм і творчих практик.

Уперше поняття К. і. набуло концептуального визначення в психоаналітичній теорії З. Фрейда як базовий психологічний механізм формування особистості та входження індивіда в культуру, пов'язаний з усвідомленням культурної належності й ототожненням з іншими культурами на засадах ідей приналежності та спільності, що виконує інтегративну функцію в соціокультурному просторі.

Основними характеристиками К. і. є: багатовимірність (поєднання індивідуальних, соціальних, національних і цивілізаційних вимірів), динамічність і процесуальність формування (змінюваність та розвиток впродовж життєвого шляху й історичного часу); соціокультурна зумовленість (залежність від конкретного соціального, історичного та культурного контексту); ціннісно-сміслова наповненість (орієнтація на систему цінностей, смислів і світоглядних уявлень); символічність і знаково-мовна опосередкованість (вираження через мову, символи, образи, ритуали та культурні коди); історична обумовленість і культурна спадкоємність (зв'язок із традиціями, історичною пам'яттю та передаванням культурного досвіду); здатність до інтеграції та диференціації (об'єднання спільноти й водночас розмежування з іншими культурними групами); відкритість до міжкультурної взаємодії за умови збереження самотності (готовність до діалогу з іншими культурами без втрати власної ідентифікаційної цілісності).

До основних функцій К. і. належать:

інтегративна – забезпечує соціальну згуртованість, консолідацію та об'єднання індивідів у культурні спільноти, підтримуючи колективну солідарність і спільну ідентичність;

- ціннісно-нормативна – визначає систему культурно зумовлених норм, переконань і цінностей, що регулюють поведінку індивіда й соціальних груп та формують їхні світоглядні орієнтири й морально-етичні стандарти взаємодії в межах певного соціокультурного простору;

- ідентифікаційна – забезпечує усвідомлення належності до культурного простору, формує стійке відчуття «ми» як основу самототожності та соціальної солідарності, окреслює межі групової приналежності й орієнтує особистість у системі соціокультурних відносин;

- адаптивна – виявляється у здатності особистості та спільноти пристосовуватися до змінних соціокультурних умов, процесів глобалізації й міжкультурної взаємодії, забезпечуючи ефективну комунікацію з іншими культурами та водночас збереження власної самобутності, ціннісних орієнтацій і культурної цілісності;

- комунікативна – забезпечує взаєморозуміння між членами культурної спільноти шляхом передавання та інтерпретації культурних кодів, символів, смислів, та уможливорює міжкультурний діалог і взаємодію між різними культурами на засадах толерантності, взаємоповаги й збереження культурної самобутності;

- репрезентативна – полягає у здатності виступати символічним механізмом вираження й публічного представлення цінностей, норм, традицій і смислів певної спільноти, забезпечуючи її соціальну впізнаваність, культурну легітимність та участь у суспільному й міжкультурному просторі;

- захисна – спрямована на збереження культурної самобутності, ціннісно-нормативних засад, традицій і символічних форм спільноти, протидію асиміляційним, уніфікаційним та деструктивним впливам соціального середовища, підтримання її цілісності, стійкості й відчуття культурної безперервності в умовах суспільних і соціокультурних трансформацій.

Літ-ра: Сотська, Г. (2018). *Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: теорія і практика*: монографія. ТОВ «ДКС Центр». <https://surl.li/wuiwwb>; Шейко, В. (2010). *Культурологія: теорія та історія культури*:

Культурна інтервенція в освіті – свідомо організований соціокультурний і педагогічний процес цілеспрямованого оновлення освітнього середовища шляхом інтеграції культурних практик, цінностей та символічних форм діяльності. Завдання К. і. в о. полягають у формуванні ціннісних орієнтацій і світоглядних установок, інтеграції культурних надбань і символічних практик в освітній простір, активізації творчого мислення та впровадженні інноваційних освітніх підходів, підтримці діалогу між традиційними культурними формами і сучасними освітніми практиками, розвитку здатності до критичного та рефлексивного осмислення культурних явищ, поглибленні гуманістичного та культурно-сміслового виміру освіти.

К. і. в о. реалізується через низку взаємопов'язаних напрямів: ціннісно-світоглядний (трансляє духовні й етичні цінності); ідентифікаційний (актуалізує культурну, національну та соціальну ідентичність); естетичний (формує естетичної свідомості та художнього смаку); культурно-трансляційний (забезпечує міжпоколінне передавання традицій); критично-рефлексивний (розвиває критичне мислення та культурну рефлексію); комунікативний (налагоджує міжкультурний діалог).

До форм реалізації К. і. в о. належать: курикулумна – інтеграція культурних тем, символів і мистецьких практик у зміст навчальних програм та створення спеціалізованих курсів із культурології, мистецтвознавства та етнології; педагогічна – застосування культурно орієнтованих методів навчання: дискусійно-діалогічні практики, театралізовані та перформативні форми, мистецькі, міждисциплінарні проєкти, інтерпретаційний аналіз культурних явищ; медіа- та цифрова – інтеграція сучасних культурних продуктів (кіно, музика, цифрове мистецтво, VR/AR-технології) та використання цифрових платформ, соціальних мереж та онлайн-ресурсів для реалізації культурно-

освітніх практик; символічна – формування освітнього простору через систему культурних маркерів, символів і візуальних кодів, що актуалізують змістові орієнтири та ціннісні наративи; інституційна – партнерська взаємодія між освітніми та культурними інституціями, організація спільних програм, і проєктів; міжкультурна – розвиток міжкультурного діалогу та міжнародної освітньої взаємодії, формування толерантності й глобальної культурної компетентності.

Літ-ра: Демчук, Р., Олійник, О., Буценко, О., Король, Д., & Богуцький, А. (2024). *Культурні практики в контексті модерних тенденцій глобалізації*: монографія. Ін-т культурології НАМ України. <https://surl.li/nmvvtx>; Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books. <https://lnk.ua/MNj5JrdVE>; Giroux, H. A. (1992). *Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education*. Routledge. <https://lnk.ua/y4z3GERej>

Галина Сотська

Культурна компетентність учителя – це інтегративна професійно-особистісна якість учителя, що виявляється в системі знань про національну й світову культуру, ціннісних орієнтирів і вмотивованості вивчати культурну спадщину, здатність до прояву міжкультурної чутливості, комунікації, готовності здійснювати освітню діяльність на засадах поваги до культурного різноманіття, діалогу культур і збереження культурної ідентичності здобувачів освіти. К. к. у. охоплює: обізнаність у культурних традиціях, історико-культурному контексті та символічних системах суспільства; сформованість толерантності, емпатії, відкритості до міжкультурної взаємодії; уміння інтегрувати культурологічний компонент у зміст навчання; здатність формувати в учнів культурну самосвідомість і повагу до інших культур.

У Рекомендаціях Ради Європи (2006) культурна компетентність визначається як «знання місцевого, державного та європейського культурного спадку та його місця у світі – знання видатних культурних явищ, у тому числі популярної сучасної культури..., культурне та мовне розмаїття Європи та інших частин світу, бажання зберегти його та важливість естетичних факторів у

повсякденному житті». У Державному стандарті базової середньої освіти (2020) зазначається, що культурна компетентність передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва. Відповідно окреслені здатності здобувачів освіти передбачають сформованість високого рівня К. к. у., що має розвиватися упродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти.

Літ-ра: Кабінет Міністрів України. (2020). *Державний стандарт базової середньої освіти*. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>; Європейський Парламент, & Рада Європейського Союзу. (2006). *Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18 грудня 2006 року «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя»*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text; Чжоу, Т. (2022). Методичні вектори культурної компетентності в системі ключових компетентностей педагога-музиканта. *Естетика і етика педагогічної дії*, 26, 194–205. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2022.26.273181>

Мирослава Вовк

Культурний код – це інтегрована система національно значущих духовних, мовних, історичних, мистецьких і ціннісних орієнтирів, що визначає особливості світосприйняття, самоідентифікації та культурної поведінки особистості. У педагогічному вимірі К. к. є змістовою основою формування національно-культурної компетентності, забезпечує засвоєння культурної спадщини, виховання поваги до національних традицій, історичної пам'яті та духовних цінностей українського народу.

Узагальнюючи погляди українських науковців, К. к. доцільно розглядати як систему символів, смислів і знаків, у яких акумулюється та передається культурний досвід народу. Він виконує функцію ідентифікації культури,

відображає її цінності, традиції, історичну пам'ять, світоглядні орієнтири та особливості ментальності, забезпечуючи збереження й наступність національної культурної спадщини. Як важливий маркер особистісної та національної ідентичності, К. к. репрезентується через матеріальні й нематеріальні надбання, мову, літературу, мистецтво, релігію, звичаї, символіку та інші прояви культури.

Особливе значення у трансляції культурного коду належить мові, яка є основним засобом фіксації, інтерпретації та передачі культурних смислів, духовних цінностей і соціокультурного досвіду від покоління до покоління. Водночас К.к. реалізується не лише через мовні засоби, а й за допомогою невербальної комунікації, символічних образів, поведінкових моделей та інших культурних знаків, що забезпечують цілісне сприйняття й відтворення національної культури.

Літ-ра: Желуденко, М., & Сабітова, А. (2021). Мова як індикатор моральних цінностей та чинник формування культури нації. У Т. Калинюк & Т. Боднарчук (ред.), *Мова та мовлення: Фундаментальні парадигми розвитку* (с. 54–65). Друкарня «Рута»; Кліменкова, А. (2013). Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій у сфері споживання. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 18, 42–49; Яловенко, О. (2023). Культурний код як засіб невербальної комунікації. *Комунікація у XXI столітті: безпековий вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 147–150). Державний університет «Житомирська політехніка». <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/147.pdf>

Юлія Грищенко

Культурний контекст – сукупність історичних, соціально-політичних, лінгвокраєзнавчих та естетичних смислів, що супроводжують процес комунікації та сприйняття тексту. За А.Загнітком, К. к. розгалужується на кілька взаємопов'язаних категорій: вертикальний контекст – культурологічне, історичне та філологічне тло літературного твору; це знання адресатом і адресантом смислів, які не виражені прямо, але необхідні для адекватного розуміння естетичної інформації); зовнішній контекст – знання про конкретну

епоху постання тексту, особистість автора (його біографію, психологічні настанови) та роль твору в загальнокультурному часовому просторі.

Контекст – це уривок тексту, завдяки компонентам якого визначається сенс слова чи фрази, які входять до його складу (С. Дорошенко), К. к. потребує звернення до позамовних чинників, зокрема історичних передумов створення твору; фонових знань (лінгвокультурологічне тло).

Літ-ра: Дорошенко, С. (2024). *Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця*. Вид-во Іванченка І. С.; Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. ДонНУ; Загнітко, А. (2014). *Терія граматики і тексту*: монографія. ДонНУ.

Олена Семенов

Культурний наратив – це цілісна система смислів, образів, символів і сюжетів, що історично формується в межах певної культури та відображає її цінності, норми, досвід і уявлення про світ, людину й суспільство. К.н. виконує функцію інтерпретації минулого й сучасного, конструювання колективної ідентичності та передавання соціокультурного досвіду від покоління до покоління через тексти, мистецтво, освіту, медіа та інші форми комунікації. У науковому дискурсі К. н. розглядають як механізм формування світоглядних орієнтирів, національної пам'яті та ціннісних пріоритетів спільноти. О. Миненко (2025) вважає, що К.н є «своєрідними інтерпретаціями, адже вони відбивають настрої соціуму та його ставлення до подій..., передаються через мистецтво, літературу, традиції, засоби масової інформації та інші форми комунікації; є виразником смислу побаченого та пережитого митцем / наратором, або ж через уже створені об'єкти культури допомагають людям осмислити своє місце у світі, згадуючи минуле, задають орієнтири для сьогодення та формують очікування від майбутнього. ...Додаткової динаміки культурним наративам додає ще й переведення їх в цифровий формат» (с. 280). О. Капленко (2003) у наративній моделі світогляду виокремлює такі аспекти, як: лінгвістичний (вказує на генезис наративу), культурологічний (з одного боку, зберігає культурні істини, з другого – локалізує, забарвлює їх національним колоритом) (с. 15).

Літ-ра: Капленко, О. (2003). Наратив як модель світу: структурна побудова і проєкція на художній текст. *Слово і час*, 11, 7-16. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8d36c846-0b20-4bab-90c3-e9fa3b583cbc/content>; Миненко, О. В. (2025). Деконструкція культурних наративів у цифрову епоху. *Культурологічний альманах*, (2), 278–283. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.33>

Олена Семенов

Культурний підтекст – підкатегорія інформативності тексту, що ґрунтується на сприйнятті та інтерпретації прихованих смислів, які не виражені безпосередньо, а розкриваються через культурний, історичний, мистецький, філософський та соціальний контекст. Його осмислення передбачає врахування епохи створення твору, світоглядних орієнтирів автора, його естетичних принципів, національно-культурної традиції, а також системи цінностей, символів і культурних кодів, що формують глибинний зміст тексту.

К. п. реалізується імпліцитно через систему літературних, історичних, біблійних, міфологічних, мистецьких і фольклорних алюзій, ремінісценцій, натяків, прихованих цитат, символів, архетипних образів, прецедентних імен і текстів, які мають усталене значення в певній культурі. Такі елементи не лише доповнюють основний зміст висловлення, а й створюють додатковий смисловий простір, у якому актуалізуються культурна пам'ять, історичний досвід, національна ідентичність та духовні цінності. Розуміння К. п. залежить від рівня сформованості фонових знань адресата, що охоплюють історію, літературу, мистецтво, релігію, філософію, етнокультурні традиції, соціальні реалії та культурні символи. Чим ширшим є культурний досвід реципієнта, тим повніше він здатний декодувати приховані смисли тексту та інтерпретувати авторський задум.

На відміну від лінгвістичного підтексту, що формується переважно мовними засобами (лексичними, граматичними, стилістичними), К. п. апелює до позамовної інформації, пов'язуючи текст із широким соціокультурним середовищем, історичною добою та культурною традицією. Він забезпечує

взаємодію тексту з культурною пам'яттю суспільства, виступає механізмом міжкультурної комунікації та інтерпретації культурних смислів.

У сучасній гуманітаристиці поняття К. п. є важливим для лінгвістики тексту, літературознавства, культурології, герменевтики, дискурсології, когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Його аналіз дає змогу виявити приховані культурні смисли, простежити взаємозв'язок тексту з національною й світовою культурною традицією, зрозуміти особливості авторської картини світу та механізми культурної комунікації.

Літ-ра: Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. ДонНУ; Загнітко, А. (2014). *Теорія граматики і тексту: монографія*. ДонНУ; Бацевич, Ф. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Академія; Селіванова, О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Довкілля-К.

Олена Семеног

Культурно-національні реалії – це сукупність матеріальних і духовних явищ, фактів, предметів, образів, понять та соціокультурних феноменів, що є характерними для певного народу, відображають його історичний досвід, ментальність, традиції, систему цінностей, побут, звичаї та мовну картину світу й не мають повних відповідників в інших культурах. У науковому дискурсі К.-н. р. розглядаються як маркери національної ідентичності, що виявляються в мові (безеквівалентна лексика, етнокультурні концепти), мистецтві, фольклорі, суспільних інститутах, історичних подіях та символах. К.-н. р. забезпечують передачу культурної пам'яті поколінь і сприяють збереженню національної самобутності в умовах глобалізації. Учені обґрунтували лінгвістичні теорії пояснення реалій, їх тлумачення з позиції діалектної диференціації, смислового наповнення, соціально-професійної специфіки, акцентують увагу на необхідності збереження колоритного значення етнічної реалії під час перекладу іноземною мовою, щоб не спотворити сутність поняття, його символічного вираження, власне культурного смислу.

Українські дослідники окреслюють специфічні характеристики реалій: під реалією як перекладознавчим терміном слід розуміти «моно- і полілексемну одиницю, основне лексичне значення якої вміщує традиційно закріплений за нею комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» (Зорівчак, 1989); це всі мовні одиниці однієї мови, що позначають її специфічні елементи й не мають еквівалентів в іншій мові» (Білецька, 2014); реалії є «особливістю носіїв певної культури і певної мови, з ними пов'язуються такі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжнаціональних та міжмовних контактів можуть бути відсутніми у носіїв інших культур і мов» (Лотоцька, 2012); «це широке поняття за змістом і об'єднує дуже різні за своєю семантичною природою та функціональними особливостями одиниці» (Бондар, 2015) та ін. Найбільш системно до визначення сутності поняття «реалія» підійшла І. Воробйова (2014), яка обґрунтувала доцільність класифікації реалій з позиції національно-мовного колориту у співвіднесенні з явищами матеріальної, духовної культури, враховує міждисциплінарний контекст їх аналізу. Так, на переконання дослідниці, «термін «реалія» однаково широко використовується сьогодні у двох значеннях: 1) предмет, річ, факт, процес, явище, що існують у реальному житті та відносяться до культури, історії, політики, побуту націй, які для адресата повідомлення є іншими націями, ніж та, до якої належить він сам; 2) слово або словосполучення, якими позначаються вищевказані предмет, річ, факт, процес тощо (с. 110).

Літ-ра: Білецька, О. (2014). Мовні реалії як вербальне вираження специфічних рис національних культур. *Питання культурології*, 30, 20-27; Зорівчак, Р. (1989). *Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози)*. Видавництво Львівського університету; Лотоцька, О. (2012). *Особливості перекладу мовних реалій як одиниць без еквівалентної лексики* (на основі англomовних прозових творів О. Генрі). *Мандрівець*, 3, 72-74.

Мирослава Вовк

Культурно-орієнтовані освітні технології – це системна сукупність методів, форм і засобів навчання та виховання, що інтегрують культурні

цінності, традиції та соціокультурний досвід, спрямовані на формування особистості як суб'єкта культури, здатного до усвідомленої самоідентифікації, творчої самореалізації та конструктивної взаємодії в полікультурному середовищі.

Змістово-ціннісні засади К-о. о. т. визначаються підходами, які забезпечують інтеграцію культурних цінностей та соціокультурного досвіду в освітній процес: етнопедагогічний орієнтований на вивчення й відтворення національно-культурної ідентичності та заснований на народних традиціях, звичаях, фольклорі й рідній мові, що забезпечує зв'язок поколінь і збереження етнокультурного коду особистості; діалогічний (підхід «діалогу культур»), який передбачає організацію навчання як простору взаємодії культурних епох, наукових парадигм і світоглядних систем і реалізується через дискусію, герменевтичний аналіз і полілог; світоглядно-аксіологічний, спрямований на формування ціннісної ієрархії, смисложиттєвих орієнтирів і філософського ставлення суб'єкта до світу.

Функціонування К-о. о. т. ґрунтується на принципах: культуровідповідності – утвердження єдності освітньої діяльності з національним культурним простором і гуманістичними цінностями; антропоцентризму – визначення особистості як провідної цінності та активного суб'єкта культури; аксіологічної домінанти – формування змісту та структури навчання через систему ціннісно-сміслових орієнтирів; діалогічності – організація педагогічної взаємодії як відкритого соціокультурного полілогу; інтегративності – синтез знань і духовних практик для формування цілісної картини світу; творчої культурної продуктивності – розвиток здатності особистості до самостійного продукування культурних смислів у творчій діяльності.

Типи К-о. о. т. визначаються домінантними способами репрезентації культури та механізмами залучення здобувача освіти до процесів інкультурації, інтерпретації й культуротворення. Серед них виділяють: традиційно-гуманітарні (музейні, театральні, художньо-педагогічні та проєктно-культурні, що

забезпечують освоєння національної й світової культурної спадщини через безпосередню взаємодію з художніми й історико-культурними артефактами); медіаосвітні (спрямовані на формування медіакультури, розвиток критичного мислення та рефлексивний аналіз медіатекстів); цифрові культурні (віртуальна та доповнена реальність, цифрові архіви, віртуальні музеї, інтерактивні експозиції, що забезпечують імерсивне занурення в культурні контексти та розширюють можливості смислотворення); гейміфіковані культурно-орієнтовані (наративні, рольові та симуляційні практики, що активізують культурний досвід, креативний потенціал і суб'єктну позицію здобувача освіти).

Літ-ра: Дудник, Н., Гірняк, С., & Свійонтик, О. (2023). *Педагогічні технології: навчально-методичний посібник*. ДДПУ ім. Івана Франка. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0062285.pdf>; Михайліченко, М., & Рудик, Я. (2016). *Освітні технології: навчальний посібник*. ЦП «КОМПРИНТ». <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059426.pdf>; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2001). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>

Галина Сотська

Культурно-освітній простір – це динамічне соціокультурне середовище взаємодії культури й освіти, у межах якого відбувається передавання, засвоєння, відтворення та творення культурного досвіду, що забезпечує інкультурацію, соціалізацію й культурну самореалізацію особистості. Характеризується цілісністю, відкритістю, динамічністю, багатовимірністю, інтегративністю, культурно-ціннісною зумовленістю та культуротворчим потенціалом.

К-о. п. класифікується за формами організації освіти (формальний, неформальний, інформальний); просторово-онтологічною специфікою (фізичний, віртуальний, гібридний); територіальним масштабом (глобальний, національний, регіональний, локальний); інституційною належністю (академічний, музейно-виставковий, бібліотечно-інформаційний, мистецько-дозвіллевий).

У межах К-о. п. реалізується комплекс ключових соціокультурних функцій:

- освітня — трансляція знань, розвиток ключових компетентностей, формування критичного мислення й навичок самонавчання в культурному контексті;

- культуротворча — збереження й передача культурної спадщини, відтворення традицій, продукування нових соціокультурних смислів;

- аксіологічна — формування системи цінностей, морально-етичних орієнтирів і світоглядних засад особистості;

- соціалізаційна — інтеграція особистості в суспільство, адаптація до соціокультурного середовища, засвоєння соціальних норм і моделей поведінки;

- виховна — формування світогляду, громадянської позиції, толерантності та соціальної відповідальності;

- комунікативна — забезпечення діалогу, смислового обміну й міжкультурної взаємодії;

- інтегративна — поєднання культурних традицій, практик і освітніх методик у цілісну систему;

- інноваційна — впровадження нових технологій і методів, розвиток креативності та цифрової грамотності;

- рекреаційна — створення умов для відпочинку, творчої самореалізації й психологічного розвантаження.

Функціонування К-о. п. ґрунтується на системі взаємопов'язаних механізмів, що актуалізуються у соціокультурних практиках. До них належать: трансляція та акумуляція культурного досвіду — здійснюються через освітні заняття, навчальні курси й програми, музейні та виставкові експозиції, бібліотечні фонди, архівні зібрання, культурно-просвітницькі заходи, а також цифрові репозитарії, електронні платформи й відкриті освітні ресурси; інтеріоризація культурних смислів — внутрішнє засвоєння цінностей і норм культури через інтерактивні, проєктні та дослідницькі практики, рефлексивні завдання, аналіз культурних текстів і артефактів, творчі інтерпретації та

самоосвітню діяльність; інкультурація та соціалізація – входження особистості в соціокультурне середовище через участь у діяльності культурних і освітніх спільнот, неформальних об'єднань, міжкультурних обмінів, волонтерських і громадянських ініціатив, соціально значущих проєктів; дискурсивно-комунікативна взаємодія – реалізується у формах діалогового спілкування, публічних обговорень, круглих столів, форумів, творчих колаборацій, мережових спільнот, онлайн-платформ і соціальних медіа у фізичному та віртуальному культурно-освітньому середовищі; креативна генерація (культуротворення) – створення нових інтелектуальних, мистецьких і символічних продуктів у межах мистецьких, міждисциплінарних і мультимедійних проєктів, креативних лабораторій, воркшопів, перформативних практик; персоналізація – вибудовування індивідуальних освітніх і культурних траєкторій розвитку через тьюторський супровід, менторство, консультації, портфоліо досягнень, авторські проєкти та рекреаційно-творчі практики.

Літ-ра: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2001). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity* (Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття). <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>; Смолінська, О. (2016). Поняття культурно-освітнього простору в сучасній педагогічній науці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, (2), 30–35; Троїцька, О. (2016). Діалог і діалогічність в культурно-освітньому просторі: філософські засади. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 65, 50 - 57. https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/600/gvzdia_65_50.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Галина Сотська

Культуровідповідність педагогічної освіти – це багатовимірний педагогічний і соціокультурний принцип, що передбачає узгодження змісту, форм, методів і результатів освітньої, виховної та суспільної діяльності з історично сформованими цінностями, нормами, традиціями, мовою,

ментальністю, духовними орієнтирами та культурною спадщиною певної спільноти.

К. передбачає: опертя на національну й світову культурну спадщину як змістову основу розвитку особистості; врахування соціокультурного контексту, регіональних особливостей і культурної ідентичності учасників освітнього процесу; інтеграцію традицій і сучасних інновацій з метою збереження культурної тяглості; формування ціннісного ставлення до мови, історії, мистецтва, моральних і духовних норм суспільства; забезпечення гармонійного входження особистості в культурний простір своєї країни та світової спільноти. К. виступає засадничим орієнтиром розвитку освіти й виховання, спрямованим на формування цілісної, національно свідомої, культурно компетентної особистості, здатної до міжкультурного діалогу та творчої самореалізації в умовах глобалізованого світу. Г. Філіпчук (2016) визначає принцип культуровідповідності основним у процесі структурування змісту освіти, стратегічним пріоритетом «утвердження поваги до України як духовної, ідейної, політичної цінності, національно-державної символіки, державності української мови, історії, культури, народних святинь і традицій, конституційних основ України» (с. 96).

Літ-ра: Філіпчук, Г. (2016). *Національна ідентичність: культурно-освітній вимір*: монографія. Друк Арт.

Мирослава Вовк

Культуротворча функція освіти – функція освіти як соціокультурного інституту, що полягає у творенні, відтворенні, збереженні, трансляції та оновленні культурних цінностей, смислів, норм і моделей діяльності у процесі навчання й виховання. Спрямована на забезпечення інкультурації особистості – її органічного входження в культурне середовище, формування культурної ідентичності та суб'єктності, а також інтеграцію в національний і світовий цивілізаційний простір.

До ключових характеристик К. ф. о. належать: соціокультурна зумовленість – детермінованість історичним, національним і культурним контекстом розвитку суспільства; системність – узгодженість цілей, змісту, форм і методів освітньої діяльності на всіх її рівнях; динамічність і прогностичність – здатність освіти не лише адаптуватися до суспільних змін, а й продукувати нові культурні смисли та моделі діяльності; спадкоємність та інтеріоризація – забезпечення безперервності культурного досвіду між поколіннями; творчий характер – орієнтація на розвиток креативного потенціалу особистості як суб'єкта культуротворення; діалогічність (комунікативність) – реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії та відкритість до міжкультурного діалогу; резильєнтність – здатність підтримувати психоемоційну стійкість особистості й суспільства в умовах кризових трансформацій; особистісна спрямованість – формування цілісної культурної ідентичності та здатності до саморозвитку.

Реалізація К. ф. о. відбувається у взаємопов'язаних напрямках: аксіологічному – формування ціннісно-сислової структури особистості та морально-етичних норм як внутрішніх регуляторів діяльності; інтегративному – синтез різних культурних традицій, знань і практик у межах цілісного освітнього простору; інклюзивному – забезпечення безбар'єрного й рівного доступу до культурних надбань для представників усіх соціальних груп; ідентифікаційному – формування культурної належності особистості та розвиток її суб'єктності як носія культури; цивілізаційному – збереження колективної культурної пам'яті та історичної спадкоємності; медіаційному – посередництво між традиційними культурними кодами та сучасними цифровими й технологічними трансформаціями; глобалізаційному – інтеграція особистості у світовий культурний простір і розвиток здатності до конструктивної міжкультурної комунікації.

К. ф. о. проявляється через сукупність аспектів, серед яких виокремлюються: ціннісно-сисловий (формування світоглядних орієнтацій, гуманістичних і демократичних цінностей, культурної ідентичності); змістовий (інтеграція культурологічних знань, репрезентація культурної спадщини,

осмислення сучасних культурних процесів); діяльнісний (залучення суб'єктів освіти до творчої та культуротворчої діяльності); комунікативний (розвиток культури діалогу, толерантності й міжкультурної взаємодії); інституційно-організаційний (функціонування освіти як соціокультурного інституту та механізму трансляції культурних норм); інноваційно-розвивальний (оновлення культурних моделей і інтеграція сучасних технологій зі збереженням зв'язку з національною традицією).

Літ-ра: Внукова, Н., & Сотська, Г. (2023). Трансформація освіти для досягнення цілей сталого розвитку 2023: нова педагогічна парадигма. *Неперервна професійна освіта XXI століття*, 1 (7), 7–21. <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/76>; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2001). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity* (Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття): Adopted by the 31st session of the General Conference of UNESCO in Paris on November 2, 2001 (Прийнята 31-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі 2 листопада 2001 року). <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>; Філіпчук, Г. (2013). Культуроцентризм сучасної освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*, 6, 26-39.

Галина Сотська

Лінгвокраєзнавство (лінгвістичне краєзнавство) – міждисциплінарна галузь мовознавства, що вивчає мовні особливості конкретного регіону (краю) у тісному зв'язку з його історією, культурою та побутом. Поєднує інструментарій лінгвістики з краєзнавством для дослідження мови як засобу вираження локальної ідентичності та менталітету.

Об'єктом дослідження є діалекти та говірки: регіональні мовні особливості на лексичному, фонетичному та граматичному рівнях; ономастика: аналіз місцевих назв (топоніми – назви поселень, річок, вулиць; антропоніми – імена та прізвища людей; ергоніми – назви закладів); регіональна лексика: специфічні слова (реалії), пов'язані з місцевими традиціями, ремеслами та етнокультурою; мовний аспект творів місцевих письменників, фольклору.

Функції та значення Л. к.: педагогічна: виступає важливим інструментом у фаховій підготовці вчителя-словесника, збагачуючи уроки української мови наочним і близьким для учня матеріалом; культурологічна: сприяє збереженню мовного різноманіття та популяризації регіональної спадщини; виховна: формує національну свідомість через усвідомлення унікальності «малої батьківщини» у загальномовному просторі.

Літ-ра: Дічек, Н. (2024). Освітнє краєзнавство в Україні: оновлення теоретичних засад і виклики інформаційної війни. *Український Педагогічний журнал*, (2), 172–187. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-172-187>; Семеног, О. (2010). Лінгвістичне краєзнавство у фаховій підготовці вчителя-словесника. *Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини*: зб. наук. пр. СумДПУ ім. А.С.Макаренка. <https://surl.li/abqeny>; Хижняк, А. (2010). *Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини*.

Мирослава Вовк, Олена Семеног

Лінгвокраїнознавство – це міждисциплінарний напрям мовознавства і країнознавства, що вивчає мову як носій національно-культурної інформації та засіб відображення історії, традицій, менталітету, соціальних норм і цінностей певного народу. Л. зосереджується на аналізі мовних одиниць (лексики, фразеології, реалій, символів, власних назв), які репрезентують специфіку культури країни, та спрямоване на формування у здобувачів освіти здатності адекватно сприймати й інтерпретувати іншомовний культурний контекст у процесі міжкультурної комунікації. У педагогічному аспекті Л. виступає складником іншомовної освіти, забезпечуючи інтеграцію мовної та культурної підготовки особистості. В українській науковій думці проблема теоретичного обґрунтування поняття Л. порівняно нова. Генеза розвитку теорії і практики лінгвокраїнознавчих студій пов'язана з науковою діяльністю відомих представників української науки й освіти в різних галузях: країнознавства, історії, етнографії, фольклористики, літературознавства, лінгвістики тощо. До відомих представників, що заклали теоретичне і практичне підґрунтя лінгвокраїнознавства в Україні, належать М. Дашкевич, Б. Грінченко,

Ф. Колесса, О. Котляревський, М. Максимович, О. Потебня, М. Сумцов, І. Франко та ін. У сучасний науковий убіг у межах української науки поняття «лінгвокраїнознавство» ввела Г. Онкович (1997), яка зазначила, що цей термін «був певною мірою запозиченням, калькою, однак, впроваджуючи його, ми прагли того, аби спрямувати пошук українських лінгводидактів у цьому перспективному і, як нам здавалося, актуальному напрямку. З часом прийшло розуміння, що йдеться, власне, про два методичних явища – лінгвокраїнознавство та лінгвоукраїнознавство. Ці терміни відрізняються. Лінгвоукраїнознавство має обслуговувати насамперед дидактичні потреби української мови, охоплює низку понять, мовних явищ, фактів з історії мови, походження слів, цікавих явищ «навколо слова» – все, що має дотичність до української мови як до світового феномена» (с. 8). Українські вчені акцентують увагу на міждисциплінарній основі лінгвокраїнознавства, що синтезує основні теорії, концепції розвитку мови з урахуванням інших явищ культури: традицій, літератури, різних видів мистецтв, історії, економічних процесів, географічних аспектів тощо.

Літ-ра: Галай, О. (2016). *Лінгвокраїнознавство в системі дисциплін навчання іноземної мови*. <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/18nov2016/18.pdf>; Гапонова, А. (2005). *Лінгвокраїнознавство. Англomовні країни*. Нова Книга.; Онкович, Г. (1997). *Українознавство і лінгводидактика*. Логос; Коваленко, Л., & Шевченко, Н. (2012). *Роль та місце курсу «Лінгвокраїнознавство» в підготовці фахівців з іноземних мов*. <http://docplayer.net/75280159-V-i-s-n-i-k-kiyivskogo-nacionalnogo-universitetu-imeni-tarasa-shevchenka.html>.

Мирослава Вовк

Матеріальна культурна спадщина – це сукупність пам'яток, ансамблів, фондів бібліотек, музеїв та архівів і визначних місць, що охоплюють архітектурні та інші матеріальні об'єкти, які є свідченнями людської творчості або взаємодії людини з природою, мають видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва, науки, естетики, етнології чи антропології.

Характерними ознаками М. к. с. України є: матеріальна форма буття; історична зумовленість; автентичність; культурна, художня, наукова або

естетична цінність; зв'язок із конкретним історико-культурним середовищем; репрезентативність для певної спільноти чи культурної традиції; здатність фіксувати, зберігати, передавати історичну пам'ять та культурний досвід; уразливість, що обумовлює необхідність цілеспрямованого збереження й охорони.

Охорона М. к. с. України регулюється системою національних нормативно-правових актів, зокрема законами України: «Про охорону культурної спадщини» (2000), «Про охорону археологічної спадщини» (2004), «Про музеї та музейну справу» (1995), «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1993), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995).

Об'єкти М. к. с. України, що мають видатну універсальну цінність, включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до положень Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972). До них належать: «Собор Святої Софії та пов'язані монастирські споруди; Києво-Печерська лавра» (з 1990 р.) – комплекс сакральних пам'яток XI–XVIII ст., визначальний для формування історико-культурного ландшафту Києва; «Ансамбль історичного центру міста Львів» (з 1998 р.) – цілісний урбаністичний комплекс, що поєднує архітектурні традиції Східної й Західної Європи; «Геодезична дуга Струве» (з 2005 р.) – міжнародний науковий об'єкт XIX ст., створений для визначення параметрів Землі; «Резиденція буковинських і далматинських митрополитів» (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) (з 2011 р.) – архітектурний ансамбль XIX ст., зразок сакральної та світської архітектури доби Австро-Угорської монархії; «Стародавні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи» (з 2011 р.) – міжнародний природний об'єкт, що ілюструє еволюційні процеси розвитку європейських букових лісових екосистем; «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора» (з 2013 р.) – археологічний комплекс античного міста-держави V ст. до н. е. з унікальною системою землекористування; «Дерев'яні церкви Карпатського регіону в Польщі та Україні» (спільна номінація, з 2013 р.) – серія сакральних споруд XVI–XIX ст., що репрезентують

традиції дерев'яного храмобудування Карпатського регіону, сформовані в контексті східно- та західнохристиянських духовних і архітектурних практик; «Історичний центр Одеси» (2023) – урбаністично-архітектурний комплекс портового міста Північного Причорномор'я кінця XVIII – початку XX ст. Матеріальна культурна спадщина України є важливим чинником збереження історичної пам'яті та культурної спадкоємності суспільства.

Літ-ра: Сотська, Г., & Шмельова, Т. (2016). *Словник мистецьких термінів*. Видавництво «Стар»; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (n.d.). *World Heritage*. UNESCO World Heritage Centre. <https://www.unesco.org/en/world-heritage>; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000152766>

Галина Сотська

Медіакультура (лат. medium – «посередник», «засіб передавання інформації» та cultura – «розвиток», «виховання», «сукупність духовних і матеріальних цінностей») – це соціокультурний феномен, що відображає систему цінностей, норм, символів і практик створення, поширення та інтерпретації медіатекстів, сформованих у процесі функціонування традиційних і цифрових засобів масової комунікації, а також рівень розвитку особистості, який виявляється у здатності до критичного сприйняття медіаконтенту, відповідальної медіакомунікації та творчої самореалізації в медіапросторі.

Сутність М. визначають: система знань про історію розвитку медіа, функції та механізми впливу на суспільство, володіння категоріально-понятійним апаратом для аналізу медіапроцесів; інтеріоризована система гуманістичних, культурних, естетичних цінностей, що визначає свідомий вибір медіаконтенту, критерії його оцінювання та відповідальне ставлення до медіаспоживання; здатність до розрізнення фактів і маніпуляцій, оцінювання достовірності інформаційних джерел; уміння й навички створення власних медіапродуктів, використання цифрових інструментів для творчого самовираження; культура взаємодії в медіапросторі, дотримання норм

мережевого етикету, здатність до міжкультурної комунікації; система моральних принципів, дотримання норм авторського права, захист персональних даних та принципів інформаційної й цифрової безпеки.

М. розкривається через систему ключових вимірів, серед яких виокремлюють: особистісно-антропологічний (становлення індивіда як цілісного суб'єкта медіапростору, розвиток саморефлексії та інтелектуальної автономії); соціально-національний (роль медіа у формуванні колективної ідентичності та суспільної солідарності через трансляцію національних культурних кодів і мови); цивілізаційно-глобальний (утвердження медіакультури як інструменту транскультурної комунікації та конструктивної відповіді на глобальні інформаційні виклики на засадах гуманізму й толерантності).

До основних функцій М. належать: інформаційна (відбір, систематизація та трансляція знань, формування цілісної картини світу); соціалізаційна (засвоєння соціальних норм і моделей поведінки); інтегративна (включення особистості в національний і глобальний культурно-інформаційний простір); освітньо-розвивальна (сприяє інтелектуальному, культурному й творчому розвитку особистості в умовах медіасередовища); критично-аналітична (забезпечує усвідомлене осмислення медіареальності, розвиток самостійності суджень і формування інформаційної стійкості); рекреативна (організація дозвілля, психологічне розвантаження та естетичне відновлення).

У сучасній соціокультурній практиці М. реалізується на індивідуально-особистісному рівні (як персональна компетентність), корпоративно-професійному рівні (як система фахових стандартів і відповідальності медіафахівців) та суспільно-інституційному рівні (як показник рівня медіакультури суспільства та якості інформаційного середовища).

Літ-ра: Уварова, Т. (2023). Нові медіа та сучасна медіакультура. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 45, 120-128. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.648>; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2013). *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>;

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2015). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655>; European Commission, Joint Research Centre. (2025). *The Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.3)*. Publications Office of the European Union. <https://surl.li/tjgmcj>

Галина Сотська

Медіаосвіта вчителя – це цілеспрямований процес формування й розвитку професійної здатності педагога критично сприймати, аналізувати, інтерпретувати та створювати медіатексти різних форматів (друкованих, аудіовізуальних, цифрових), усвідомлювати їхній соціокультурний, ідеологічний і ціннісний контекст, а також ефективно й етично використовувати медіаресурси в освітньому процесі.

М. в. охоплює: розвиток медіаграмотності та критичного мислення; володіння цифровими інструментами й технологіями комунікації; здатність формувати в учнів навички безпечної та відповідальної поведінки в інформаційному просторі; уміння інтегрувати медіаконтент у навчання з урахуванням вікових, культурних і дидактичних особливостей; дотримання принципів академічної доброчесності та інформаційної безпеки.

М. в. є складником його професійної компетентності, що забезпечує ефективну педагогічну діяльність в умовах цифровізованого й інформаційно насиченого суспільства. М. Головченко окреслила тенденції розвитку медіаосвіти педагогів в Україні: *позитивні* – врегулювання державної політики протидії інформаційному терору в умовах війни; використання здоров'язбережувального потенціалу медіа-освіти педагогами в освітній практиці; утвердження об'єктивної громадської думки шляхом нівелювання маніпуляцій у ЗМІ; реагування педагога на медіатравматизацію особистості на засадах теорії і практики медіапсихології; утвердження компетентнісних засад розвитку інфомедійної грамотності, медіаграмотності, медіакомпетентності педагогів; активізації неформальної та інформальної медіаосвіти педагогів;

тенденція оновлення змісту медіаосвіти вчителів на міждисциплінарних засадах; *негативні* – несистемність упровадження медіаосвітньої складової у професійну підготовку сучасного вчителя, дискретність навчання медіаграмотності у сфері освіти дорослих.

Літ-ра: Головченко, М. (2025). Розвиток медіаосвіти педагогів в Україні: тенденції і перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії*, (32), 226–245. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2025.32.347889>; Кірдан, О., Кірдан, О., & Литвиненко, В. (2024). Медіаосвіта та формування медіакомпетентності майбутніх педагогів і менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1(29), 116-125. [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305104](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305104); Найдьонова, Л. (2023). *Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді: шляхи подолання психологічних наслідків війни: методичні рекомендації*. Імекс-ЛТД; Найдьонова, Л. (2024). Медіатравма у складі травматизації війною: доказові поради. *Вісник НАПН України*, 6(1), 1-6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6138>

Мирослава Вовк

Меморіальний музей (від лат. *memorialis* – пам'ятний) – це різновид музейних установ, присвячених увічненню пам'яті про видатних особистостей, визначні історичні події, суспільно-політичні явища та культурні процеси. Основною метою діяльності М. м. є збирання, збереження, дослідження, експонування та популяризація меморіальних пам'яток і музейних предметів, пов'язаних із життям, творчістю, професійною діяльністю або громадянським подвигом конкретної особи чи визначною історичною подією.

М. м., як правило, створюються у будинках, квартирах, садибах, навчальних закладах або інших об'єктах, безпосередньо пов'язаних із життям і діяльністю особистості, пам'яті якої присвячено музей. У таких закладах зберігаються та експонуються особисті речі, рукописи, листування, книги, фотографії, документи, твори мистецтва, предмети побуту, нагороди, автографи та інші артефакти, які відображають життєвий шлях, творчий доробок і суспільне значення конкретної особи.

Визначальною ознакою М. м. є меморіальність – особлива властивість музейних предметів, експозиційного простору та музейного середовища

відображати зв'язок із конкретною людиною, історичною подією або культурним явищем. Меморіальність характеризує не лише музейний предмет, а й саму будівлю, місцевість чи історичний простір, у межах якого розгортається музейна діяльність. Саме завдяки меморіальності музейні предмети набувають особливої історичної, емоційної та символічної цінності, виступаючи носіями історичної пам'яті та культурної спадщини.

За профілем діяльності М. м. поділяються на літературно-меморіальні, художньо-меморіальні, музично-меморіальні, історико-меморіальні, етнографічно-меморіальні, мистецько-меморіальні та інші. В Україні функціонують музеї, присвячені видатним діячам літератури, мистецтва, науки, освіти, релігії та громадського життя, серед яких меморіальні музеї Григорія Сковороди, Івана Вагилевича, Осипа Маковея, Василя Касіяна, Федора Манайла, Соломії Крушельницької, Івана Миколайчука та багатьох інших визначних постатей української культури.

Особливе місце в культурно-освітньому просторі України займають М. м. українських педагогів. Вони виконують не лише меморіальну, а й науково-просвітницьку та виховну функції, популяризуючи педагогічну спадщину видатних учених і освітніх діячів. До таких установ належать музеї та музейні кімнати, присвячені Івану Зязюну, Василю Сухомлинському, Антону Макаренку, Григорію Ващенку, Софії Русовій, Борису Грінченку, Костянтину Ушинському та іншим представникам української педагогічної думки.

Близькими за змістом до М. м. є меморіальні комплекси – культурно-історичні об'єкти, що поєднують музейні експозиції, архітектурні споруди, пам'ятники, скульптурні композиції та природні ландшафти, присвячені визначним особам або подіям. На відміну від М. м., меморіальний комплекс охоплює ширший історико-культурний простір і виконує не лише музейну, а й суспільно-комеморативну функцію. Прикладом є меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут», присвячений подіям Української революції та подвигу української молоді в бою під Крутами.

У сучасному суспільстві М.м. є важливими осередками історичної пам'яті, культурної спадкоємності, національної ідентичності та громадянського виховання. Вони забезпечують збереження автентичних свідчень минулого, сприяють популяризації історико-культурної спадщини, формуванню поваги до видатних постатей і подій національної історії, розвитку історичної свідомості та культурної компетентності особистості. Як складова музейної справи М.м. здійснюють комплектування, облік, зберігання, охорону, консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення та експонування культурних цінностей, забезпечуючи передачу історичного й культурного досвіду від покоління до покоління.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1995). *Про музеї та музейну справу: Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>; Верховна Рада України. (2000). *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>; Німчук, В. (кер. ред.). (2012). *Словник української мови.* Просвіта; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Міждисциплінарність філологічних знань – науково-методологічний підхід і засаднича властивість сучасної філології, що полягає в інтеграції теорій, методів і результатів різних галузей гуманітарного й соціального знання для цілісного вивчення мови, тексту, дискурсу. У системі філологічних дисциплін міждисциплінарність виступає чинником трансформації традиційного текстоцентричного підходу в антропоцентричний та комунікативний, що дозволяє досліджувати слово як першоеlement культури в широкому соціокультурному контексті.

У межах сучасної освітньої парадигми (О. Гарачковська, Н. Дмитренко, А. Ніколасва) М. ф. з. створює нове методологічне поле для формування інтегральних компетентностей фахівця: критичного мислення, креативності та здатності працювати з «гібридними» знаннями в цифрову епоху.

Зміст і функції М. ф. з.: методологічна конвергенція: поєднання лінгвістичного й літературознавчого аналізу з інструментарієм соціології, психології, історії та філософії; комплексний аналіз та інтерпретація: багатоаспектне вивчення мовних явищ і розуміння тексту як складного культурного та комунікативного феномену; лінгводидактична адаптація: створення інноваційного освітнього простору (С. Сисоєва), що підвищує конкурентоспроможність філологічних програм на сучасному ринку праці (І. Гончаренко); цілісність світосприйняття: інтеграція змісту освіти, що сприяє формуванню у здобувачів цілісної наукової картини світу (О. Савченко).

Основні напрями реалізації у філологічних дисциплінах: лінгвокультурологія та когнітивна лінгвістика: дослідження взаємозв'язку мови, мислення та культурних кодів; цифрова гуманітаристика (Digital Humanities): застосування комп'ютерних методів і цифрових технологій у філологічних студіях; соціолінгвістика та дискурсологія: вивчення функціонування мови в соціальних структурах та різних типах дискурсу; психолінгвістика та наратологія: аналіз процесів продукування й сприйняття мовлення, а також структур художньої оповіді через призму психології особистості.

Міждисциплінарність сприяє підготовці мовної особистості до системного аналізу гуманітарних проблем і швидкої адаптації до викликів глобалізованого цифрового суспільства.

Літ-ра: Гарачковська, О., Дмитренко, Н., & Ніколаєва, А. (2025). Моделювання міждисциплінарного підходу у викладанні філологічних дисциплін у закладах освіти України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15236548>; Ковальова, В. (2021). Стратегія міждисциплінарності у вищій освіті України. *Наукові записки*, 2, 34–41; Сисоєва, С. (2018). *Методологія міждисциплінарних досліджень у сфері освіти*: монографія. Педагогічна думка.

Олена Семеног

Міжкультурна комунікація – це процес взаємодії та обміну інформацією, смислами, цінностями й моделями поведінки між представниками різних національних, етнічних та мовних культур, що здійснюється в умовах

культурних відмінностей і спрямований на досягнення взаєморозуміння між суб'єктами комунікації.

Термін «М. к.» увійшов до наукового обігу в середині ХХ ст. завдяки працям американських дослідників Г. Трейгера («Культура як комунікація. Модель та аналіз», 1954) та Е. Холла («Німа мова», 1959), які заклали теоретичні засади сучасного осмислення процесів комунікації між представниками різних культур.

Структура М. к. охоплює такі компоненти: суб'єкти комунікації, повідомлення, комунікативні коди, канали передачі інформації, контекст спілкування та процес інтерпретації змісту, які в сукупності формують цільну модель міжкультурної взаємодії.

Типологія М. к. визначається за способом взаємодії (безпосередня – прямий міжособистісний контакт; опосередкована (через технічні та соціальні медіатори)); за характером комунікативного впливу (пряма – експліцитне передавання смислів; непряма – імпліцитне, контекстуально зумовлене); за формами передавання інформації (вербальна – усне й писемне мовлення; невербальна (жести, міміка, зоровий контакт, культурні символи й ритуали; паравербальна (інтонація, темп, паузи, ритм, тон голосу)); кількістю учасників (міжособистісна, групова, масова); за рівнем культурної ідентичності та соціальної дистанції (комунікацію між культурно близькими та культурно віддаленими спільнотами).

До основних функцій М. к. належать: інформаційна – забезпечує обмін знаннями та смислами між представниками різних культур); комунікативна – сприяє встановленню та підтриманню взаєморозуміння у процесі міжкультурної взаємодії); культуротворча – відтворює й транслює культурні норми, цінності та символічні форми); соціалізаційна – забезпечує засвоєння моделей поведінки та формування міжкультурної компетентності; інтегративна – поєднує культури у спільному комунікативному просторі; регулятивна – узгоджує соціальні дії та норми у міжкультурному середовищі; ціннісно-орієнтаційна – формує світоглядні орієнтири й оцінні установки суб'єктів міжкультурної взаємодії;

адаптаційна – забезпечує пристосування до іншокультурного середовища; медіативна (посередницька) – сприяє подоланню культурних бар'єрів і врегулюванню конфліктів та інноваційна – забезпечує виникнення нових культурних форм і практик у процесі міжкультурної взаємодії.

Літ-ра: Ребрій, О. В. (2022). *Теорія міжкультурної комунікації: конспект лекцій*. <https://lnk.ua/5V1ovJ54d>; Berry, J. W. (1992). *Acculturation and Adaptation in a New Society*. <https://surl.li/mijxyw>; Samovar, L.A., Porter, R.E., McDaniel, E.R., & Roy, C.S. (2017). *Communication Between*; UNESCO. (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. <https://www.un.org/en/events/culturaldiversityday/pdf/127160m.pdf>; Cultures. Cengage Learning. <https://k.twirpx.link/file/2929248/>

Галина Сотська

Мовна ідентичність – усвідомлення людиною своєї належності до певної мовної спільноти, що ґрунтується на ціннісному ставленні до мови, знанні її норм та використанні її як головного засобу самовизначення й самоідентифікації. Є складником національної та соціальної ідентичності. Серед українських дослідників М. і. – Л. Масенко, В. Кулик, І. Ренчка, Н. Андрущенко, Я. Радевич-Винницький, які обґрунтували сутність та роль М. і. в життєдіяльності особистості та суспільства.

До ключових характеристик поняття відносять: динамічність: М. і. не є статичною категорією; може трансформуватися протягом життя під впливом міграції, зміни мовного середовища, рівня освіти або кар'єрного зростання (В. Сікорська); маркер «свій – чужий»: виконує роль ключового сигналу приналежності до групи, особливо в умовах конфліктів та воєн; світоглядний стрижень: виступає простором конструювання «суб'єктності» особистості та втілення її глибинних переконань (Дж. Бакстер).

В умовах посттоталітарного суспільства М. і. стає інструментом подолання нав'язаних позанаціональних ідентичностей (радянської людини) та повернення до власних коренів (Р. Олексенко, Ю. Ситник). Повномасштабне вторгнення РФ стало каталізатором масового переосмислення М. і. українців, що виявляється у переході на українську мову як свідомий вибір захисту цілісності держави

(І. Ренчка). М. і. проявляється через конкретні мовні практики, вибір мови у щоденному спілкуванні та ставлення до статусу державної мови.

Чинниками формування М. і. є об'єктивні (етнонаціональна група, мовна політика держави, інформаційна інфраструктура); суб'єктивні (вплив сім'ї, досвід володіння мовою, особисті уподобання та ставлення до престижу мови).

Літ-ра: Олексенко, Р., & Ситник, Ю. (2017). Мовна ідентичність як засіб самовизначення в умовах посттоталітарного суспільства. *Ukrainian professional education*, 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/upo_2017_1_4; Ренчка, І. (2023). Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну (на матеріалі соціальних мереж та інтернет-видань кінця лютого – початку квітня 2022 р.). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 9, 72–98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2023_9_6; Сікорська, В., & Дідур, Л. (2023). Українська мовна ідентичність під час повномасштабного вторгнення рф. *Причорноморські філологічні студії*.

Олена Семеног

Мовна стійкість – намір і поведінка особистості або групи людей, що спрямовані на послідовне й неухильне використання своєї мови в спілкуванні, незалежно від того, якою мовою послуговується співрозмовник. У словнику «Методика навчання української мови» (2024) наголошується, що М. с. є фундаментом мовної стабільності в суспільстві; за її відсутності народ втрачає навіть впливову мову, що історично призводить до зникнення мов (наприклад, давньоєгипетської чи шумерської).

Концептуальні засади М. с. у вітчизняному мовознавстві розроблені О. Ткаченком, який характеризує її як вияв індивідуальної або групової вірності рідній мові, що є критично важливим для виживання народу, особливо в умовах бездержавності. Л. Масенко розглядає М. с. як ключову рису мовної поведінки, необхідну для збереження стабільності національної мови в умовах конфліктної двомовності. Важливою умовою протидії мовній гегемонії та асиміляції є формування сталих україномовних середовищ.

До основних джерел М. с. дослідники відносять національну традицію, свідомість та солідарність; духовну і матеріальну національну культуру;

національний мир і співробітництво з іншими народами, які проживають на спільній території. У педагогічному контексті формування М. с. є складником виховання національно-мовної особистості, здатної зберігати власну ідентичність у полікультурному просторі.

Літ-ра: Масенко, Л. (2002). Мовна стійкість і мовна стабільність. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3afcd948-28ac-4915-b54c-d190595ec9d9/content>; Горошкіна, О. (ред.). (2024). *Методика навчання української мови. Термінологічний словник*. Видавничий дім «Освіта». <https://undip.org.ua/library/metodyka-navchannia-ukrainskoi-movy-terminologichnyy-slovyk-slovyk-dovidnyk/>; Ткаченко, О. (1990). Проблема мовної стійкості та її джерел. *Мовознавство*, 4, 3–10; Ткаченко, О. (1991). До проблеми мовної стійкості. *Мовознавство*, 2, 14–18.

Олена Семенов

Мовно-комунікативна компетентність учителя – це інтегративна якість особистості, яку визначають мотиваційно-ціннісна (спрямованість на опанування ціннісного потенціалу мовних явищ, усвідомлення необхідності використання аксіокультурних ресурсів мови у взаємозв'язку з іншими явищами культури), когнітивно-змістова (володіння знаннями щодо різних рівнів мови, стратегічних прийомів моделювання можливих поведінкових і мовних контекстів) і діяльнісно-рефлексивна (спектр умінь писемного і усного використання мовного матеріалу, дослідницькі, творчо-пошукові, аналітичні здатності, вміння визначати перспективи міждисциплінарного, контекстного, функціонального використання мовних ресурсів в освітній практиці, здатність до самоаналізу, самонавчання у напрямі опанування інноваційних технологій вивчення мови) складові. У наукових джерелах найчастіше М.-к. к. у. ототожнюється з мовною, комунікативною компетентністю тощо. У «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» (2003) задекларовано загальновизнану дефініцію М.-к. к. у., що представляє спектр компетенцій, які складають її структуру: лексична, граматична, семантична, фонологічна, орфографічна, орфоепічна субкомпетентності.

Сучасні дослідники розглядають М.-к. к. у. як сукупність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування; як інтегровану особистісну якість, яка передбачає: систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; знання правил мовного спілкування; знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення; як наявність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування.

Згідно з Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024) М.-к. к. у. виявляється у здатності забезпечувати здобувачам освіти державною мовою, володіти знаннями норм і стилів української літературної мови, використання усного й писемного мовлення, інтонаційними й позамовними засобами виразності мовлення; передбачає вільне володіння державною мовою усно і письмово; здатність застосовувати прийоми й методи збагачення мовлення здобувачів освіти для висловлювання ними думок, почуттів і ставлень, сприяння мовленнєвій творчості здобувачів освіти; здатність комунікувати з учасниками освітнього процесу державною мовою для здійснення професійної діяльності; здатність виявляти мовну стійкість і відповідальність у дотриманні мовного законодавства; здатність забезпечувати здобувачам освіти з урахуванням мовного середовища у закладі освіти мовою відповідного корінного народу або національної меншини України; здатність

забезпечувати навчання здобувачів освіти іноземної мови і спілкуватися іноземною мовою у професійному колі; комунікувати іноземною мовою з метою підвищення професійного рівня й підвищення мотивації здобувачів освіти в опануванні іноземної мови тощо.

Літ-ра: Вовк, М., & Семеног, О. (2021). Мовнокомунікативна компетентність. У В. Кремень (гол. ред.), *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. і перероб., с. 580–581). Юрінком Інтер; Вовк, М., Філіпчук, Н., Соломаха, С., Грищенко, Ю., & Ходаківська, С. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: Теорія і практика: Словник*. Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>; Ніколаєва, С. (ред.). (2003). *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: Вивчення, викладання, оцінювання*. Ленвіт; Міністерство освіти і науки України. (2024, 29 серпня). *Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»* (Наказ № 1225). https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf; Семеног, О., Герман, В., Громова, Н., Рудь, О., Левенок, І., Пономаренко, Н., & Ячменник, М. (2017). *Ефективні технології навчання і контролю якості знань у лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців*. Видавництво Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Мирослава Вовк, Олена Семеног

Мовно-літературна освітня галузь – багатокомпонентна і міждисциплінарна сфера базової середньої освіти, що охоплює вивчення української мови та літератури (української та зарубіжних), мов і літератур корінних народів і національних меншин, а також іноземних мов. М.л. освітня галузь посідає особливе місце в освітньому процесі, оскільки предмети галузі викладають протягом усього шкільного навчання, а українська мова є обов’язковим предметом ДПА та ЗНО.

Мета галузі – розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які вільно володіють українською мовою, шанують її як національну цінність, здатні до вдумливого читання, інтерпретації текстів та міжкультурного діалогу. Важливим завданням є формування національної ідентичності українського учнівства, розуміння власної національної належності. Окремий акцент у межах мовно-літературної галузі відведено роботі

з художніми текстами. Саме вони дають простір для емоційного, ціннісного та культурного розвитку, а також формують уяву, естетичний смак, здатність до співпереживання тощо.

М.-л. галузь структурують 4 групи результатів навчання: усна взаємодія, письмова комунікація, робота з текстом, дослідження мовлення. Завдяки досягненню результатів усіх груп учнівство формує мовну картину світу, крізь яку сприймає довкілля, формує власну позицію, усвідомлює себе частиною суспільства та культури. Крім розвитку ключової компетентності – вільне володіння державною мовою, М.-л. освітня галузь докладається і до формування всіх інших ключових компетентностей, сприяючи становленню людини з критичним мисленням, здатної оцінювати інформацію й ухвалювати обґрунтовані рішення. Це особливо важливо в сучасних умовах інформаційних війн і поширення пропаганди.

Літ-ра: МОН України. (2025). *Концептуальні засади мовно-літературної освітньої галузі (українська мова, українська та зарубіжні літератури)*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-movno-literaturnoyi-osvitnoyi-galuzi-ukrayinska-mova-ukrayinska-ta-zarubizna-literaturai.pdf>; Бичко, Г., Вакуленко, Т., Лісова, Т., Мазорчук, М., Терещенко, В., Раков, С., Горох, В., Бондар, Т., Васильєва, Д., Герасименко, О., Коваль, О., Коваленко, О., Кузнєцова, О., Литвин, О., Луценко, О., Мельник, О., Панченко, О., & Шумова, К. (2023). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022* (В. Терещенко & І. Клименко, ред.). Український центр оцінювання якості освіти; Кабінет Міністрів України. (2024, 25 липня). *Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти* (Постанова № 851). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF>

Олена Семеног

Мовно-літературний напрям базової школи – основний етап реалізації мовно-літературної освітньої галузі, що охоплює навчання учнів 5–9 класів і спрямований на формування комунікативної, читацької та культурної компетентностей. На цьому рівні М.-л. н. б.ш. забезпечує перехід від початкового ознайомлення з мовою та літературою до системного вивчення

предметів, що включають українську мову, українську літературу, зарубіжну літературу, мови та літератури корінних народів і національних меншин, а також іноземні мови.

Мета напряму – виховання свідомого мовця та вдумливого читача, який володіє державною мовою, здатний до критичного аналізу текстів, виявляє повагу до культурних цінностей та готовий до самовираження засобами мови в різних життєвих ситуаціях. Адаптаційний цикл (5–6 класи) спрямований на плавний перехід від початкової школи, пробудження інтересу до читання, розвиток навичок усної взаємодії та творчого самовираження; цикл базового предметного навчання (7–9 класи) передбачає поглиблення теоретичних знань, формування вмінь аргументувати власну позицію, аналізувати підтексти та здійснювати міжпредметні зв'язки (наприклад, літератури з історією чи мистецтвом).

Сутнісні складники (за компетентнісним підходом): когнітивний: опанування норм сучасної української літературної мови, вивчення ключових творів національної та світової класики, розуміння літературних жанрів і засобів художньої виразності; діяльнісний (функціональний): формування вмінь ефективно взаємодіяти усно й письмово, працювати з різними джерелами інформації (зокрема медіатекстами), розрізняти факти та маніпуляції, створювати власні висловлення; ціннісно-мотиваційний: формування національної ідентичності через «проживання» досвіду героїв творів, виховання толерантності до культурного розмаїття (міжкультурний діалог) та естетичне сприйняття дійсності.

Базова школа в межах цього напряму відходить від академізму на користь комунікативно-діяльнісного підходу. Особливий акцент робиться на подоланні освітніх втрат і розривів (reading gap), роботі з емоційним станом учнів через художнє слово («чутливе» читання) та підготовку до вибору майбутнього профілю у старшій школі.

Літ-ра: Кабінет Міністрів України. (2020, 30 вересня). *Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти* (Постанова № 898). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>; Міністерство освіти і науки України. (2025). *Концептуальні засади мовно-літературної освітньої галузі (українська мова, українська та зарубіжні літератури)*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-movno-literaturnoyi-osvitnoyi-galuzi-ukrayinska-mova-ukrayinska-ta-zarubizna-literaturai.pdf>

Олена Семеног

Мовно-літературний напрям профільної школи – спеціалізована форма організації навчання у 10–12 класах (цикл профільної середньої освіти), що передбачає поглиблене вивчення предметів мовно-літературної галузі, орієнтоване на майбутню професійну діяльність учнівства у гуманітарній сфері. М.-л. н. п. ш. реалізується через збільшення кількості годин на вивчення української мови та літератури, іноземних мов, а також через систему спеціальних курсів та факультативів.

Мета напрямку – забезпечення високого рівня мовної та читацької грамотності, підготовка випускників до свідомого вибору майбутнього професійного шляху (філологія, журналістика, переклад, видавнича справа тощо), формування цілісної гуманітарної картини світу та здатності до міжкультурної комунікації.

Ключові компоненти та завдання: когнітивний складник: розширення знань про функціонування мови як системи, поглиблений аналіз світового та національного літературного процесу, вивчення основ стилістики, риторики та літературознавчого аналізу; діяльнісний складник: розвиток умінь створювати складні тексти різних жанрів, адаптувати мовлення до конкретної аудиторії, здійснювати самостійні дослідження мовних та літературних явищ, працювати з великими обсягами інформації та верифікувати її; ціннісний складник: утвердження української мови як ключового маркера національної ідентичності, розвиток естетичного смаку та ціннісних орієнтацій через діалог культур, закладений у художніх текстах.

В умовах профільної школи навчання будується на принципах індивідуалізації та диференціації. Важливою складовою є академічна свобода учня у виборі профілю та предметів. Освітній процес спрямований на подолання розриву між теорією та практикою, зокрема через розвиток критичного мислення, медіаграмотності та здатності протистояти маніпулятивним стратегіям у медіапросторі. Результати навчання на профільному рівні відповідають вищим рівням дескрипторів НРК і передбачають вільну орієнтацію в сучасних гуманітарних контекстах.

Літ-ра: Бичко, Г., Вакуленко, Т., Лісова, Т., Мазорчук, М., Терещенко, В., Раков, С., Горох, В., Бондар, Т., Васильєва, Д., Герасименко, О., Коваль, О., Коваленко, О., Кузнєцова, О., Литвин, О., Луценко, О., Мельник, О., Панченко, О., & Шумова, К. (2023). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022* (В. Терещенко & І. Клименко, ред.). Український центр оцінювання якості освіти; Кабінет Міністрів України (2024, 17 травня). *Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти* (Постанова № 572). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D0%BF>

Олена Семенов

Музеєзнавство – це комплексна міждисциплінарна галузь наукового знання та практичної діяльності, що досліджує теоретичні, історичні, методологічні й організаційні засади функціонування музеїв, закономірності формування, комплектування, збереження, дослідження, інтерпретації та популяризації музейних колекцій і об'єктів культурної спадщини. Предметом М. є процеси накопичення, збереження, осмислення та передачі суспільно значущої інформації, задоволеної в пам'ятках матеріальної й духовної культури, а також особливості їх використання в науковій, освітній, культурно-просвітницькій та виховній діяльності.

Сучасне М. інтегрує здобутки педагогіки, психології, історії, культурології, мистецтвознавства, археології, соціології, інформаційних технологій та інших галузей знань, що забезпечує комплексне вивчення музейного середовища як важливого соціокультурного феномену. У центрі його уваги перебувають музейний предмет, музейна комунікація, музейна педагогіка,

музеографія, музейний фонд та інші складові музейної діяльності, які забезпечують взаємодію між культурною спадщиною та суспільством.

У сучасних умовах М. виходить за межі традиційного розуміння музею як сховища артефактів і розглядає його як відкритий культурно-освітній простір та ефективно освітнє середовище. Завдяки впровадженню музейної педагогіки музеї активно залучаються до освітнього процесу, сприяючи формуванню історичної пам'яті, національної свідомості, громадянської відповідальності, культурної компетентності та ціннісних орієнтацій особистості. Особливого значення М. набуває у процесі національно-патріотичного виховання молоді, оскільки забезпечує безпосередній зв'язок із культурною спадщиною народу, його історичним досвідом, традиціями та духовними надбаннями.

Як освітня технологія М. сприяє розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення, творчої активності та пізнавального інтересу, орієнтуючи особистість на самостійний пошук знань і ціннісне осмислення історико-культурної спадщини. М. виступає важливим чинником гуманізації та інтелектуалізації освіти, забезпечує інтеграцію національно-культурного досвіду в освітній процес і сприяє формуванню особистості, здатної до збереження, примноження та популяризації культурних надбань суспільства.

М. є не лише наукою про музей і музейну справу, а й важливим інструментом культурної комунікації, освіти та виховання, який забезпечує збереження історичної пам'яті, розвиток культурної спадкоємності поколінь і формування національної та культурної ідентичності особистості.

Літ-ра: Вайдагер, Ф. (2005). *Загальна музеологія* (пер. з нім.). Літопис.; Дзюба, І., Жуковський, А., & Железняк, М. (ред.). (2020). *Енциклопедія сучасної України* (Т. 22: Мр–На). Інститут енциклопедичних досліджень НАН України; *Музей у дошкільному навчальному закладі*. (2011). Шкільний світ; Філіпчук, Н. О. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XX століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). Видавництво Юрка Любченка.

Наталія Філіпчук

Музей – це культурно-освітня, науково-дослідна та соціокультурна інституція, призначена для збирання, збереження, дослідження, інтерпретації та популяризації культурної спадщини, історичних пам'яток, мистецьких творів і наукових надбань. У сучасному розумінні М. виступає особливим культурно-освітнім середовищем, у якому формується ціннісне ставлення до людини, природи, історії, культури, рідного краю та держави, розвиваються інтелектуальні, морально-етичні, громадянські й естетичні якості особистості.

Сучасний М. виконує не лише функції збереження культурних цінностей, а й виступає платформою освіти, виховання та культурної комунікації. Завдяки взаємодії з освітніми закладами він забезпечує формування історичної пам'яті, національної ідентичності, громадянської свідомості та культурної компетентності особистості. Особливе значення М. набуває в системі національно-патріотичного виховання, оскільки забезпечує безпосередній зв'язок людини з історичним досвідом, традиціями та духовними надбаннями народу.

Музейний простір формується через цілеспрямований відбір предметів, явищ і фактів, що мають історичну, культурну, мистецьку або наукову цінність. Відповідно до суспільних потреб і культурних традицій М. здійснює збереження та інтерпретацію культурної спадщини, забезпечуючи її передачу майбутнім поколінням.

Поширення терміна «музей» у XV–XVI ст. сприяло формуванню нового ставлення до колекційних предметів. Вони почали розглядатися не лише як раритети чи предмети особистого зацікавлення, а як культурні цінності, що мають суспільне, освітнє та наукове значення. Однією з перших відомих музейних збірок вважають колекцію флорентійського мецената Лоренцо Медічі, описану наприкінці XV ст. Відтоді музейні колекції поступово перетворюються на систематизовані зібрання пам'яток культури, науки й мистецтва.

У XVII–XVIII ст. музеї починають виконувати не лише функції зберігання, а й завдання наукового дослідження та просвітництва. Відкриття публічних музеїв у Великій Британії, Франції, Італії та США сприяло утвердженню

музейної пам'ятки як важливого об'єкта наукового пізнання та культурної комунікації. Саме в цей період музей поступово трансформується зі сховища старожитностей у культурно-освітній центр, покликаний інтерпретувати історичний і культурний досвід суспільства.

Літ-ра: Філіпчук, Н. О. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Музейна пам'ятка – це особливий музейний предмет або об'єкт матеріальної чи духовної культури, вилучений із природного чи соціокультурного середовища та включений до музейного зібрання з метою збереження, дослідження, інтерпретації та представлення в системі музейної комунікації. М.п. характеризується історичною, науковою, художньою, технічною, естетичною, меморіальною або іншою культурною цінністю та виступає джерелом інформації про розвиток суспільства, культури, природи й людської цивілізації.

Витоки поняття пов'язані зі становленням музейної справи та розвитком практики колекціонування. Хоча збирання й збереження цінних предметів здійснювалося ще в країнах Стародавнього Єгипту, Греції та Риму, особливого поширення цей процес набув в епоху Відродження. У цей період зростає інтерес до античної культурної спадщини, а предмети історичного, мистецького, природничого та наукового значення починають цілеспрямовано збиратися в приватних колекціях, кунсткамерах і галереях. Такі об'єкти, які тривалий час називалися «старожитностями», вирізнялися своєю автентичністю, рідкісністю, незвичністю та культурною значущістю.

Водночас історія формування музейних колекцій не завжди була пов'язана з гуманістичними засадами. Значна кількість культурних цінностей потрапляла до музейних зібрань унаслідок воєн, колоніальної експансії, пограбувань та привласнення культурної спадщини інших народів. Особливо болючою ця

проблема є для України, значна частина культурних пам'яток якої в різні історичні періоди була вивезена за межі держави.

У вітчизняному музеєзнавстві поняття М. п. почало активно використовуватися на початку ХХ ст. у зв'язку з розвитком пам'яткоохоронної діяльності та становленням національної музейної системи. Його застосовували відомі українські музеєзнавці та пам'яткознавці, зокрема Микола Біляшівський і Володимир Дубровський. У радянський період термін частково витіснявся поняттями «музейний предмет» і «пам'ятник», однак наприкінці ХХ ст. повернувся до активного наукового вжитку.

У сучасному музеєзнавстві М. п. розглядається як один із найважливіших носіїв історичної, культурної та соціальної інформації. Вона забезпечує збереження культурної спадщини, сприяє формуванню історичної пам'яті, національної ідентичності та культурної компетентності особистості, виступаючи важливим засобом пізнання минулого та осмислення сучасності.

Літ-ра: Біляшівський, М. (1918). *Наші національні скарби*. Шлях; Гаврилюк, С. (2012). Поняття «музейна пам'ятка»: Зародження та еволюція. *Волинський музейний вісник: науковий збірник*, 3, 3–6; Свенціцький, І. (1920). *Про музеї та музейництво (нарис і замітки)*. Діло; Німчук, В. (кер. ред.). (2012). *Словник української мови*. Просвіта; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття)* (Н. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Музейна педагогіка – міждисциплінарна галузь педагогічної науки, музеєзнавства і культурології, що досліджує теоретичні, методологічні та методичні засади використання освітнього, виховного й культуротворчого потенціалу музеїв у процесі формування особистості, забезпечення її безперервного навчання, розвитку національної і громадянської свідомості, духовно-моральних, естетичних і культурних цінностей. М. п. розглядає музей як особливий соціокультурний, освітній і комунікативний простір, у якому через безпосередню взаємодію з культурною спадщиною, історичними пам'ятками, мистецькими творами, музейними предметами й артефактами здійснюється

пізнання, виховання, розвиток творчих здібностей, критичного мислення, історичної пам'яті та ціннісного ставлення до національної й світової культури.

М. п. сформувалася на перетині педагогіки, психології, музеєзнавства, культурології, мистецтвознавства, історії, українознавства, соціальної комунікації та теорії освіти. Її методологічною основою є антропоцентричний, культурологічний, аксіологічний, діалогічний, компетентнісний, діяльнісний і полікультурний підходи, що забезпечують інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, реалізацію концепції навчання впродовж життя, розвиток культурної компетентності особистості та ефективну взаємодію музейних і освітніх інституцій.

Предметом М. п. є закономірності, принципи, зміст, форми, методи і технології педагогічно-просвітницької діяльності музеїв, а також особливості музейної комунікації між музеєм, музейним педагогом, експозицією та відвідувачем. Центральною категорією виступає музейна комунікація – діалогічний процес взаємодії людини з культурними цінностями, що сприяє активному засвоєнню історичного, мистецького й культурного досвіду, формуванню світоглядних орієнтирів і розвитку особистості.

Основними функціями М. п. є: освітня – забезпечення засвоєння історичних, культурних, мистецьких, природничих знань; виховна – формування духовно-моральних, громадянських, патріотичних і національно-культурних цінностей; культуротворча – залучення особистості до культурної спадщини та її творчого освоєння; націєзберігаюча – збереження історичної пам'яті, культурної спадщини й національної ідентичності; комунікативна – організація діалогу між людиною, музеєм, суспільством і культурою; просвітницька – популяризація історико-культурних знань серед різних категорій населення; інтерактивна – створення умов для активної пізнавальної діяльності, співтворчості та дослідницького навчання; соціокультурна – інтеграція музею у простір громади, освіти та громадянського суспільства.

Сучасна М. п. реалізується через різноманітні форми освітньої діяльності: музейні уроки, тематичні екскурсії, інтерактивні заняття, музейні квести,

майстер-класи, творчі лабораторії, лекції, виставкові проєкти, культурно-освітні акції, віртуальні екскурсії, цифрові музейні ресурси, міждисциплінарні освітні програми, проєктну діяльність, дослідницькі практики, співпрацю музеїв із закладами дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої, вищої та післядипломної освіти. Важливим напрямом є використання цифрових технологій, мультимедійних засобів, інтерактивних експозицій і віртуального музейного середовища, що забезпечує доступність культурної спадщини широкому колу користувачів.

У сучасному освітньому просторі України М. п. набуває особливого значення як чинник формування української національної та громадянської ідентичності, історичної пам'яті, культурної компетентності, громадянської стійкості, духовності й патріотизму. М. п. сприяє реалізації компетентнісної моделі освіти, інтеграції культурної спадщини в освітній процес, розвитку партнерства між музеями, закладами освіти, громадами та інституціями культури, забезпечуючи ефективне поєднання освітньої, виховної, наукової й просвітницької діяльності в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1995, 29 червня). *Про музеї та музейну справу* (Закон України № 249/95-ВР). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Верховна Рада України. (2010, 14 грудня). *Про культуру* (Закон України № 2778-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>; Верховна Рада України. (2014, 1 липня). *Про вищу освіту* (Закон України № 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>; Верховна Рада України. (2017, 5 вересня). *Про освіту* (Закон України № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Музейне просвітництво – напрям культурно-освітньої діяльності музеїв, спрямований на поширення історичних, культурних, мистецьких, наукових і громадянських знань, формування ціннісних орієнтацій, історичної пам'яті,

національної та культурної ідентичності особистості засобами музейної комунікації. М. п. ґрунтується на інтеграції культурної спадщини, освіти, науки та виховання, забезпечуючи доступ різних категорій населення до матеріальних і нематеріальних культурних цінностей, сприяючи розвитку особистості впродовж життя.

У сучасному педагогічному дискурсі М. п. розглядається як складова музейної педагогіки, що реалізує просвітницьку, культуротворчу, комунікативну, виховну, аксіологічну та соціалізаційну функції музею. Його зміст полягає не лише у передачі інформації про музейні колекції, а й у створенні діалогового освітнього середовища, у якому музейний предмет виступає джерелом пізнання, осмислення історичного досвіду, духовної культури, мистецьких традицій та національної спадщини. Через безпосередню взаємодію з автентичними пам'ятками культури, використання інтерактивних форм роботи, музейне просвітництво сприяє розвитку критичного мислення, культурної компетентності, емоційно-ціннісного ставлення до історико-культурної спадщини, громадянської відповідальності та патріотизму.

Основними принципами М. п. є культуровідповідність, гуманізм, людиноцентризм, науковість, історизм, діалогічність, доступність, інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти, безперервність навчання, міждисциплінарність, інтерактивність і партнерська взаємодія музею із закладами освіти, науковими установами, громадськими організаціями та місцевими громадами. Реалізація цих принципів забезпечує перетворення музею на відкритий соціокультурний простір, у якому відбувається активне пізнання культурної спадщини й формування особистості.

Формами М. п. є тематичні та інтерактивні екскурсії, музейні уроки, лекції, освітні програми, майстер-класи, творчі лабораторії, історико-культурні проєкти, науково-практичні конференції, виставки, квести, фестивалі, клуби за інтересами, музейні свята, віртуальні екскурсії, цифрові експозиції, онлайн-курси та інші комунікативні практики, що забезпечують активну взаємодію відвідувача з музейним середовищем.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти й культури М. п. набуває особливого значення як засіб реалізації концепції освіти впродовж життя, розвитку громадянської, культурної та національної ідентичності, популяризації історико-культурної спадщини України, зміцнення духовної стійкості суспільства та консолідації громадян навколо національних і загальнолюдських цінностей. В умовах воєнних викликів М. п. виконує також меморіальну, консолідаційну й культурозбережувальну місію, сприяючи осмисленню історичного досвіду, формуванню історичної пам'яті та збереженню культурної спадщини українського народу.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1995, 29 червня). *Про музеї та музейну справу* (Закон України № 249/95-ВР). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Верховна Рада України. (2010, 14 грудня). *Про культуру* (Закон України № 2778-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>; Верховна Рада України. (2014, 1 липня). *Про вищу освіту* (Закон України № 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>; Верховна Рада України. (2017, 5 вересня). *Про освіту* (Закон України № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Музичний авторський код – це музичний стиль автора- композитора або групи авторів (за О. Козаренком). Індивідуально сформована система інтонаційних, ладо-гармонічних, ритмічних, тембрових і композиційних засобів, за допомогою яких композитор організовує музичне висловлювання, репрезентує власне художнє мислення та створює впізнаваний стиль. Такий код функціонує як своєрідна «мова» автора, що забезпечує цілісність його творчості та відображає взаємодію особистісних, національно-культурних і естетичних чинників.

Таких моделей (кодів) в українській музиці є кілька: колективні – церковна музика XVII–XVIII ст., галицька школа, післялисенківська школа; та індивідуальні (композиторські) – М. Лисенка, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського,

М. Скорика, Є. Станковича, В. Сильвестрова. Мовленнєві коди можуть змінюватися діахронно, як, наприклад, М. Лисенка і післялисенківської школи, або співіснувати одночасно, як моделі Л. Ревуцького і Б. Лятошинського. Маються на увазі думна інтонація у творчості М. Лисенка чи Б. Лятошинського, коломийка у творчості композиторів галицької школи тощо. Кожна модель М. а. к. має функціональне призначення. Так, головною функцією церковної музики XVII–XVIII ст. було формування національної музичної мови; функцією лисенкового мовленнєвого коду – її визрівання й кристалізація; мовленнєвого коду післялисенківської школи – модернізація; галицької школи – розширення її всеукраїнського контексту; мовленнєвих кодів Л. Ревуцького / Б. Лятошинського – початок її стратифікації; М. Скорика / Є. Станковича / В. Сильвестрова – подальша стратифікація та вписування у світовий контекст (Козаренко, 2000, с. 59).

Цей процес у розвитку національної музичної мови відбувається у арифметичній прогресії зростання у творчості українських композиторів – від М. Лисенка до М. Скорика. Причому спостерігається арифметична прогресія у зростанні кількості визначальних моделей, перехід до багатополюсного інваріанту, в якому співдіє кілька рівнозначних за «інформаційністю» мовно-креативних згустків-пульсарів (для порівняння: однополюсний інваріант національної музичної мови, визначений параметрами музичної мови М. Лисенка; двополюсний – визначений мовними моделями Л. Ревуцького / Б. Лятошинського; триполюсний – сформований музичними мовами В. Сильвестрова / Є. Станковича / М. Скорика» (Козаренко, 2000, с. 59).

Літ-ра: Козаренко, О. (2000). *Феномен української національної музичної мови*. НТШ; Коменда, О. (2017). *Олександр Козаренко – піаніст, композитор, музикознавець*: монографія. Вежа; Ляшенко, І. (1991). *Національне та інтернаціональне в музиці*. Наукова думка; Омельченко, А. (ред.). (2025). *Теоретико-методологічні аспекти фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін: Здобутки, проблеми та перспективи*. Liha-Pres. <https://surl.li/oxdqvi>

Світлана Соломаха

Музичний сторітелінг – це спосіб передачі знань, цінностей, смислів, емоцій через художні образи. В контексті музики це означає, що композитор або виконавець не просто відтворює звуки, а будує наратив, який веде слухача через певну історію, навіть без слів. Це не просто музичний текст, а цілий сюжет із зав'язкою, кульмінацією та розв'язкою. Замість прямого опису, музика створює образ, викликаючи певні асоціації, які допомагають буквально «пережити» сюжет, емоції і почуття героїв. Інструментами М. с. є використання звуконаслідування, зміни темпу та динаміки для передачі настрою або сюжету. С. використовується як у професійній музиці, так і в педагогіці для розвитку креативності, емоційного інтелекту, художньо-естетичного сприйняття.

Українська музика має власні унікальні інструменти С., які пройшли еволюцію від козацьких дум до сучасного мультимедійного шоу:

Епічний сторітелінг (кобзарство) є найдавнішою формою музичного репортажу. Кобзарі та лірники були мандрівними «медіа», які розповідали про героїчні битви, козацьку звитягу та трагедію поневоленого народу. Сюжет оповіді зосереджений на моральному виборі, жертвності, мужності і волі героїв. Широко використовується метод речитативу, де музика підлаштовується під темп розповіді.

Історія в інструментах (програмна класика). Композитори-класики використовували музичні інструментальні твори, щоб «описати» літературні сюжети, або природні явища. Наприклад, М. Скорик у «Мелодії» розповідає історію цілого народу без жодного слова, використовуючи лише інтонацію «зітхання» та поступове розгортання мелодії. «Мелодія» М. Скорика – це просто музичний твір, а справжній «код нації» та еталон музичного сторітелінгу. Твір було написано для фільму «Високий перевал» (1981), сюжет якого розповідає про трагедію родин, роз'єднаних війною та ідеологією. У структурі твору закладено трагічний ліризм. Драма починається як особиста історія, переростає у всенародний біль і затихає як вічна пам'ять, що дозволяє твору існувати як самостійна драма без жодного слова. Твір має класичну структуру, де перша

частина задає тему, середня – створює конфлікт, а третя – повертає нас до початку, але з новим досвідом.

Сучасний концептуальний альбом. Сьогодні музиканти створюють не просто окремі твори, а цілісні аудіовсесвіти. Наприклад, ONUKA (альбом «MOZAÏKA»): розгортається історія про зв'язок поколінь, де кожний трек – це окремий фрагмент великого панно української культури, від Чорнобиля до традиційної сопілки. реальні розмови, звуки вулиці та особисті рефлексії.

Музична кінохроніка (Скрябін «Старі фотографії»). Музика тут служить теплим, ностальгічним фоном, що підсилює візуальні образи у сприйнятті слухачів. Кожен куплет як окремий «знімок» в альбомі, де через прості образи передається історія цілого покоління.

Мультимедійний сторітелінг. Сучасне мистецтво додає до звуку візуальний ряд, перетворюючи концерт на імерсивну виставу – використання різних форм представленої інформації на мультимедійних носіях (текст + звук + графіка + відео/анімація). Наприклад, проєкт «Тичина: Феномен доби» (гурт ТЕЛЬНЮК: Сестри). Через поєднання поезії, відеоарту та музики розповідається складна доля поета в умовах тоталітаризму. Проєкт не просто добірка пісень – це «проживання» біографії. Мультимедійний сторітелінг активно використовується для втілення складних подій, таких як соціальні зміни в суспільстві, особистісні драми або воєнні конфлікти, перетворюючи факти на емоційно насичені розповіді.

Механізм С. в музиці працює таким чином – *вступна тема*, встановлення тональності занурює слухача в атмосферу впізнання; *зав'язка* – поява дисонансу, зміна ритму. Виникнення інтересу, легка тривога; *кульмінація* – фортіссімо (гучно), високий регістр. Відбувається катарсис – найвищий емоційний пік; *розв'язка* – повернення до головної теми, фінальний акорд. Відчуття завершеності, емоційна розрядка. Створюючи С., необхідно обрати важливу історичну подію, відому постать або художню оповідь. Оберіть для неї треки українських виконавців, які відповідають початку, середині та фіналу обраної

Вами події. Прослухайте їх поспіль. Важливо помітити як музика доопрацьовує у Вашій свідомості емоції та деталі Вашого сприйняття контексту події.

М. с. часто виконує функції адвокації. Ми розповідаємо світу свою історію через музику, бо вона долає мовні бар'єри швидше за будь які переклади. М.с. – це не завжди просто слова, адже навіть джазові імпровізації можуть розповідати історії «суперечок» або діалогу між інструментами. Тематика С.сьогодні досліджується на перетині кількох наук: нарратології (теорії розповіді), психології, педагогіки, маркетингу та когнітивістики.

Літ-ра: Костіна, Т. (2013). Наративна складова життєвого сценарію особистості. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*, 13, 163–169. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2013_13_18; Степанова, Л. (2021). Художньо-наративні стратегії педагогічного дискурсу. *Музика в системі мистецької освіти: взаємини та протидії: матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації у галузі мистецтвознавства, музикознавства, музичної педагогіки, м. Одеса, 15 березня – 23 квітня 2021 р. (с. 228-231). Видавничий дім «Гельветика»*; Степурко, В., & Бардашевська, В. (2018). Наративні відмінності творчості сучасних українських композиторів. *Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство*, 2, 141-145. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkfm_2018_2_26; Шара, О. (2023). Теорія наратива в музикознавчому дискурсі. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти, 68, 7-30.

Світлана Соломаха

Народознавство – це міждисциплінарна галузь гуманітарного знання, що вивчає історично сформовані особливості життя народу, його матеріальну й духовну культуру, традиції, звичаї, обряди, вірування, фольклор, побут, народне мистецтво, систему цінностей і світоглядні уявлення. Н. спрямоване на осмислення етнічної ідентичності, збереження культурної спадщини та передавання національно-культурного досвіду від покоління до покоління. Воно поєднує елементи етнографії, етнології, фольклористики, культурології, історії та мовознавства, розглядаючи народ як носія унікальної культурної традиції.

У педагогічному контексті Н. виступає важливим засобом формування національної свідомості, патріотизму та культурної компетентності особистості.

За Г. Лемко (2020), першим, хто в Україні довів, що Н. є фундаментом наукової педагогіки, був видатний український педагог, етнограф О. Духнович. Ідеї української народної педагогіки втілені в напрацюваннях Я. Коменського, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франка. Термін «народознавство» найчастіше уживається й у працях видатних учених, культурних діячів минулого (І. Франко, В. Вернадський, А. Кримський).

Літ-ра: Лемко, Г. (2020). Народознавство як засіб виховання особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 31(3), 274–278. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/48.pdf; Павлюк, С., Горинь, Г., & Кирчів, Р. (ред.). (1994). *Українське народознавство: навчальний посібник*. Фенікс.

Мирослава Вовк

Наукова цінність музейного предмета – здатність музейного предмета бути джерелом нових знань, точно відображати стан та етапи природного чи суспільного розвитку, культурно-історичні події, явища, процеси. Перед внесенням до музейного фонду предмет, артефакт обов’язково фіксується через наукову атрибуцію. Його наукова цінність базується на низці важливих критеріїв, зокрема: достовірності, що відображає оригінальність та автентичність предмета; інформативності, що відображає унікальність даних та свідчень про сутність предмета, конкретну історичну епоху, людину, технології, затребувані цінності; унікальності (рідкісності), що відображає ступінь, рівень (не)поширеності даного артефакту в світі, регіоні, країні, конкретній місцевості, її суспільну значущість; збереженості, що полягає в повноті, рівні певного фізичного стану конкретної музейної речі, яку можливо пізнавати, вивчати, презентувати, популяризувати.

Зазначені індикатори критеріальності визначають ціннісні та статусні показники М. п., його значимість та суспільну необхідність для публічного показу.

У Законі України «Про музеї та музейну справу» (1995) зазначено, що музейний предмет має матеріальну складову, насамперед вартість та ціну. Ст. 23 цього Закону передбачено страхування пам'яток музейного фонду, як і відповідальність за заподіяну матеріальну шкоду, завдану музейному предмету (ст. 30). У більшості країн світу функціонує усталена модель категорійності музею, що на пряму залежить від наявності і ступеню цінності музейних предметів. Тому найбільш відвідуваними музеями в світі та Україні є передусім ті, в яких знаходяться найбільш цінні, оригінальні, унікальні, суспільно і цивілізаційно затребувані музейні предмети.

Ціна (наукова) М. п. визначається не стільки ринковими механізмами, скільки вартістю вміщеної в предметі інформації культурно-історичного, наукового, мистецького, етичного характеру. Часто ця вартість перевищує на багато порядків вартість музейного предмета як просто формально «коштовної речі».

Нині в Україні проблема необхідності пошуку, вивчення, дослідження і збереження багатьох артефактів та музейних скарбів, які мають важливе наукове та культурно-історичне значення, набрала особливої гостроти, значно актуалізованої військовою агресією рф проти України. Адже на середину 2026 р. через агресію зруйновано понад 2700 об'єктів культурної інфраструктури, 1900 культурної спадщини, серед яких близько 150 музеїв та галерей, пограбовано та знищено понад 35 тис. М. п., рідкісних артефактів на окупованих територіях. Українські музеї в складних умовах продовжують виконувати свої ключові інституції для збереження та популяризації культурної спадщини, наукових досягнень та мистецтва.

Науковість М. п. відіграє в процесі пізнання важливе значення. Глибину знань, відчуттів, світоглядних переконань можна передавати відвідувачам передусім завдяки професійній підготовці й майстерності музезнавця, музейного педагога. Науковий погляд на світ формується синтезом наукового потенціалу музейника і конкретного артефакту. Педагогічне «кураторство» має бути також наділене науковим ресурсом і супроводом, що передбачає, за версією

сучасних теоретиків музейної справи, впровадження таких якісних ознак, як «продуктивність», «правдивість», «впливовість», «новаційність», здатних по-різному подавати інформацію для різних вікових та професійних груп, розширювати їхню обізнаність, формувати світогляд, погляди на історію, культуру, суспільне життя.

Принцип науковості М. п., артефактів, фондів є вихідним положенням, основною нормою і правилом музеєзнавства, уможливорює більш об'єктивний розгляд соціально-політичних контентів, у яких вони існують, функціонують, оптимальніше досягати основоположної мети музею зі створення і передачі правдивих знань та цінностей, виконувати, будучи своєрідним містилищем ідей, світоглядних платформ, свою найголовнішу місію – служити людині, суспільству, Україні.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1995, 29 червня). *Про музеї та музейну справу* (Закон України № 249/95-ВР). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Верховна Рада України. (2010, 14 грудня). *Про культуру* (Закон України № 2778-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>; Верховна Рада України. (2014, 1 липня). *Про вищу освіту* (Закон України № 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>; Верховна Рада України. (2017, 5 вересня). *Про освіту* (Закон України № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Національна культура – це система духовних, ціннісних, мовних, історичних, мистецьких і соціокультурних надбань народу, що визначає його культурну самобутність і забезпечує передачу культурного досвіду від покоління до покоління. У педагогічному вимірі національна культура є змістовою основою формування національно-культурної компетентності особистості, розвитку її національної свідомості, духовності, патріотизму, поваги до культурної спадщини та готовності до збереження й примноження культурних цінностей українського народу.

Аналізуючи сутність Н.к., І. Гурова (2022) розглядає її як цілісну систему духовних і матеріальних цінностей, культурних практик, світоглядних орієнтирів, художніх традицій і символів, що формуються в процесі історичного розвитку нації. На думку дослідниці, Н.к. є важливим чинником консолідації суспільства, оскільки забезпечує спільність культурного досвіду, формує національну самосвідомість і почуття належності до єдиної культурної спільноти. Особливу роль у цьому процесі відіграють мова, національна символіка, література, мистецтво, культурна спадщина та інші форми культурної діяльності, які забезпечують передачу духовних цінностей, зміцнення громадянської солідарності та збереження культурної ідентичності (с. 213).

Літ-ра: Гурова, І. (2022). Світова, національна, етнічна культури в сучасному культурному просторі: структурно-функціональний підхід. *Культурологічний альманах*, (3), 209–217. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.27>

Юлія Грищенко

Національна культурна спадщина – це сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, створених народом упродовж історичного розвитку та успадкованих від попередніх поколінь, що відображають його духовні, історичні, мовні, мистецькі, моральні й світоглядні надбання та становлять основу національної ідентичності. До Н. к. с. належать пам'ятки архітектури й історії, твори мистецтва, фольклор, традиції, обряди, мова, народні ремесла, звичаї, а також культурні ландшафти й духовні практики, які потребують збереження, охорони та передання майбутнім поколінням.

Н. к. с. охоплює: матеріальні об'єкти (пам'ятки архітектури, археології, історії, містобудування, твори образотворчого мистецтва, архівні документи, музеї, бібліотечні фонди, культурні ландшафти); нематеріальні надбання (мову, фольклор, традиції, звичаї, обряди, народні знання, ремесла, музичну й театральну творчість, духовні практики); соціокультурні практики (моделі поведінки, освітні й виховні традиції, форми громадської взаємодії, національні

символи та ритуали); ціннісно-світоглядний вимір (ідеали, морально-етичні норми, історичну пам'ять, колективний досвід боротьби й державотворення).

За Г. Біланич, Л. Біланич (2020), під *матеріальною культурною спадщиною* розуміють: пам'ятки, ансамблі, визначні місця, а також уміст бібліотек, музеїв, архівів. архітектурні споруди (церкви, монастирі, замки, палаци та інші культурні й архітектурні пам'ятники). *Нематеріальну культурну спадщину*» трактуватимемо як: звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Н. к. с. є важливим чинником консолідації суспільства, забезпечує наступність культурного розвитку, сприяє формуванню громадянської відповідальності та слугує стратегічним ресурсом духовного й соціально-економічного поступу держави.

Відповідно до статті 1 Конвенції про охорону Світової культурної та природної спадщини, прийнятої у Парижі 16 листопада 1972 р. на 17-й сесії Генеральної конференції Організації об'єднаних націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), під Н. к. с. варто розуміти: пам'ятки (твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та археологічні структури, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки); ансамблі (групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з погляду історії, мистецтва чи науки); визначні місця (витвори людини або людини й природи, а також зони, зокрема визначні археологічні місця, що є універсальною цінністю з погляду історії, естетики, етнології чи антропології). Згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини» (2000) Н. к. с. – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, результат духовної і матеріальної діяльності.

В Україні охорона Н. к. с. регулюється Конституцією України та Законом України «Про охорону культурної спадщини», відповідно до яких держава

забезпечує збереження об'єктів культурної цінності та створює умови для їх вивчення, популяризації й використання в освітніх і культурних цілях. Об'єкти Н. к. с. розглядаються як важливий ресурс збереження історичної пам'яті, національної ідентичності та культурної самобутності народу.

У міжнародному вимірі Н. к. с. є надбанням усього людства та перебуває під захистом міжнародних організацій, насамперед ЮНЕСКО. Особливу цінність становлять об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО, які мають виняткове значення для світової культури та потребують спеціальних заходів охорони. Збереження культурної спадщини передбачає здійснення комплексу наукових, правових, організаційних і реставраційних заходів, спрямованих на підтримання автентичності пам'яток, їх дослідження, музеєфікацію та передачу майбутнім поколінням.

Н. к. с. ототожнюється:

1) з пам'ятками: творами архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементами та структурами археологічного характеру, написами та елементами, які мають універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

2) ансамблями: групами ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

3) визначними місцями: творами людини, спільними витворами людини й природи, археологічними місцями, вартісними в контексті культури, історії, мистецтва, естетики, етнології чи антропології.

До Н. к. с. належить також вміст бібліотек, музеїв, архівів, а до її матеріальної культури – архітектурні будівлі, церкви, монастирі, замки, палаци та інші культурні пам'ятники.

Значна кількість об'єктів зберігаються в музейному середовищі. В усіх музейних установах здійснюється музеєфікація, що є сукупністю науково обґрунтованих заходів стосовно приведення об'єктів культурної спадщини у

стан, придатний для екскурсійного відвідування. Для цього в музеях проводиться:

- реабілітація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини;

- ремонт – сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини;

- реставрація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності.

Суспільно значущі об'єкти Н. к. с. заносяться до Реєстру відповідно до категорії пам'ятки, які поділяються на:

- пам'ятки національного значення – постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини

- пам'ятки місцевого значення – рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини.

Н. к. с. виступає важливим чинником формування історичної пам'яті, національної свідомості, громадянської відповідальності та міжкультурного діалогу, забезпечуючи зв'язок між минулим, сучасністю і майбутнім суспільства.

Літ-ра: Біланич, Г., & Біланич, Л. (2020). Національна культурна спадщина: пам'ятки України у списку світової спадщини ЮНЕСКО. *Культурна та історична спадщина, урбаністика та будівництво як форми мистецького надбання*: колективна монографія.

<https://publishing.logos-science.com/index.php/books/article/view/35/33>; Верховна Рада України. (2000). *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>; Верховна Рада України. (2001). *Конституція України*. Парламентське видавництво; Норріс, Л., & Тісдейл, Р. (2017). *Креативність у музейній практиці* (Я. Цимбал, ред.; пер. з англ.). Музейний простір; Німчук, В. В. (Кер. ред.). (2012). *Словник української мови*. Просвіта; Петришин, Р. (Ред.). (2020). *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича – 145: колективна монографія*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1972). *Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage*. UNESCO. <https://ips.ligazakon.net/document/MU72008>

Мирослава Вовк, Наталія Філіпчук

Національна стійкість (англ. *national resilience*) – здатність держави у взаємодії із суспільством зберігати функціональність під час криз, оперативно реагувати на асиметричні загрози та швидко відновлюватися після руйнівних впливів без шкоди для основних цінностей та інституцій. У межах концепції О. Резнікової Н. с. трактується як комплексна характеристика життєздатності нації. С. Пирожков визначає Н. с. не лише як реактивну здатність, а як активну стратегію розвитку країни, спрямовану на випередження загроз та формування «стійкого імунітету» до гібридних впливів.

До ключових складників та чинників Н. с. належать: суб'єктивний склад: органи державної влади, місцеве самоврядування, бізнес-структури, інститути громадянського суспільства та безпосередньо громадяни; мовний вимір (мовна стійкість): намір і поведінка особистості або групи, спрямовані на послідовне використання рідної мови незалежно від зовнішніх обставин. Н. с. є джерелом національної солідарності та запобіжником культурної асиміляції (О. Ткаченко, Л. Масенко); мовна ідентичність як «маркер» і ядро національної приналежності, засіб самовизначення за принципом «свій – чужий» (І. Ренчка, В. Сікорська); культурний потенціал: національні традиції, духовна спадщина та спільні цінності, що формують психологічну готовність суспільства до опору.

Конструктивна Н. с., за С. Пирожковим, є інноваційною та гнучкою; вона не лише нейтралізує фізичні загрози, а й протидіє прихованим маніпулятивним впливам. В умовах повномасштабної агресії рф Н. с. України виявилася через соціокультурну консолідацію та масове обрання української мови як інструменту захисту суверенітету, що довело пряму залежність безпеки держави від міцності ідентичності її громадян.

Літ-ра: Масенко, Л. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. КМ Академія; Резнікова, О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*: монографія. НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>; Ренчка, І. (2023). Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 9, 72-98; Ткаченко, О. (1990). Проблема мовної стійкості та її джерел. *Мовознавство*, 4, 3–10; Горошкіна, О. (ред.). (2024). *Методика навчання української мови: термінологічний словник*. Видавничий дім «Освіта».

Олена Семенов

Національно-патріотичне виховання – це організований і цілеспрямований процес становлення особистості, що ґрунтується на засвоєнні національних і загальнолюдських цінностей. Його метою є формування національної самосвідомості, патріотичних почуттів, громадянської відповідальності, шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії та традицій свого народу, а також готовності зберігати й примножувати його духовні та культурні надбання.

Згідно з Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) Н.-п. в. – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України;

На думку В. Харагірло, Н.-п. в. – процес формування особистості на основі культурно-історичної спадщини свого народу, його традицій, звичаїв, обрядів, духовних цінностей і багатовікового виховного досвіду. Н.-п. в. виступає конкретно-історичною формою реалізації загальнолюдських гуманістичних і демократичних ідеалів виховання. Важливою функцією Н.-п. в. є забезпечення етнокультурної ідентифікації особистості як невід'ємного складника її соціалізації. Через засвоєння національної культури, мови, традицій і духовних надбань народу відбувається духовне відтворення нації в молодому поколінні. Водночас Н.-п. в. сприяє збереженню й передачі як унікальних рис певного народу, так і загальнолюдських цінностей, що становлять спільне надбання світової культури (Харагірло, 2020, с. 7).

С. Захарін (2023) наголошує, що основним призначенням національного виховання є передача молодому поколінню соціального досвіду та духовних надбань українського народу. Важливими результатами цього процесу мають стати формування високої культури міжнаціонального спілкування, розвиток громадянських якостей, духовності, моральної зрілості, фізичного здоров'я, а також правової, трудової, екологічної та естетичної культури особистості. Таке розуміння мети національного виховання закріплено в Державній національній програмі «Освіта», де вона визначається як спільний орієнтир для всіх освітніх закладів і громадян України та розглядається як науково обґрунтований державний стандарт, відображений у законодавчих документах. Науковець також підкреслює, що зміст і сутність національного виховання базуються на ідеях національного світогляду, філософії та ідеології, а його фундамент становлять традиції родинного виховання, народна педагогіка й досягнення педагогічної науки. У сукупності вони акумулюють багатовіковий досвід і виховну мудрість українського народу (с. 82).

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>; Захарін, С.

(2022). Національне виховання у змісті ідей К.Д. Ушинського. *Історія та філософія в незалежній Україні: до 200-річчя від дня народження К.Д. Ушинського: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 3 березня 2023 р., Київ, (с. 81-84). Інститут педагогіки НАПН України. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-585-2023-238>

Мирослава Вовк, Юлія Грищенко

Національне музичне мистецтво – це унікальна та багатогранна культурна спадщина українців, що об'єднує глибокі народні традиції (пісні, думи, обряди), релігійну (духовну), професійну академічну й сучасну авангардну музику. Музика є одним з визначальних чинників української культури. Н. м. м. характеризується високою мелодійністю, емоційністю, використанням самобутніх інструментів (сопілка, бандура, ліра, дримба, цимбали тощо) і є важливою частиною національної ідентичності.

Унікальність української музики базується на фольклорній першооснові, фундаментом мелосу якої є візантійська монодія (одноголосся), багатоголосся та специфічні лади наприклад, гуцульський або думний. Гуцульський лад – це специфічна ладова структура карпатського фольклору, основою якої є мінор з підвищеним IV та високим VI ступенями (близький до дорійського). Його ще називають «український мінором» або «альтерованим дорійським», або видозміненим лідійським ладом, що зустрічається в народних піснях.

Інтонація українських дум – це епічно-оповідна, декламаційна манера співу або гри на музичних інструментах, яка вирізняється хвилеподібним мелодичним рухом, важливою роллю мелодраматичних пауз, використанням мінорних відтінків, що характеризується емоційною насиченістю, часто з елементами смутку або героїчного піднесення, що відображає історичну пам'ять народу. Думи є основою для багатьох народних пісень та професійних українських музичних творів, що стали символами української культури. Використання ладових особливостей у музичному тексті миттєво ідентифікується як «своє», викликаючи генетичний відгук.

Церковна музика базувалась на візантійській монодії (одноголосся), вирізняючись виключно вокальним (акапельним) або хоровим виконанням без інструментального супроводу, суворим знаменним розспівом, використанням церковнослов'янської мови, вільною ритмікою, підпорядкованою священним текстам. У нотації використовувалась система безлінійних знаків (знам'яна або крюки) для запису мелодії, що вказували на напрямок руху голосу.

Багатоголосся – склад музичного твору, що базується на часово-просторовому зіставленні двох і більше самостійних звукових явищ (голосів). Інша назва – поліфонія. Традиційно багатоголосся пов'язується з хоровою музикою, оскільки Україна дала світу унікальну хорову культуру, що розвивалась паралельно із західноєвропейською, але зберегла свою самобутність. Разом з тим, існує також поняття народне багатоголосся – стихійне, властиве первісним культурам, як тип фактурного устрою народної музики, з одночасним поєднанням кількох мелодичних ліній у народній гуртовій (хоровій, ансамблевій) вокальній, інструментальній та вокально-інструментальній музиці. Народне багатоголосся – важливий елемент музичної тканини, за яким можна визначити жанр і географічне походження твору. Пізніше виникли нові жанри багатоголосся (канти, партесний концерт). Наприкінці 16 ст. до візантійсько-слов'янського обряду введено багатоголосний спів та нотне письмо (так звана Київська нотація).

Н. м. м. є живим інструментом самоідентифікації, носієм історичної пам'яті та національного культурного коду. Це історичний шлях розвитку української музики від обрядового фольклору до сучасного авангарду, де кожна епоха залишила свій характерний відбиток, свою унікальну «інтонаційну вимову». Розвиток української музики має декілька періодів: пісенна творчість, яка складає основу українського музичного мистецтва; музика княжої доби (Київська Русь, X – XIII ст.); Церковна музика Київської Русі (X – XIII ст.); музика доби Відродження (XV – XVI ст.); музика Доби Бароко (XVI – XVIII ст.); Класицизм в українській музиці (друга половина XVIII – поч. XIX ст.); епоха Романтизму (друга пол. XIX ст.); Український музичний Модернізм та

Постмодернізм (XX – поч. ХІ ст.), кожен з яких характеризується специфікою українського менталітету, історико-стильових рис, розмаїттям жанрів, самобутністю художньої мови, традицій, світобачення українців, їх духовних надбань, наповненістю високим емоційно-поетичним змістом, неповторним національним колоритом.

Літ-ра: Грінченко, М. (1961). *Історія української музики* (2-ге вид.). Видання Українського музичного інституту в Нью-Йорку; Корній, Л. (1998). *Історія української музики (друга половина XVIII ст.)*. Т. 2; Крип'якевич, І. (ред.). (2002). *Історія української культури* (4-те вид., стереотип.). Либідь; Омельченко, А. (ред.). (2025). *Теоретико-методологічні аспекти фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін: Здобутки, проблеми та перспективи: колективна монографія*. Liha-Pres. <https://surl.li/oxdqvi>; Яценко, Л. (1962). *Українське народне багатоголосся*. АН УРСР.

Світлана Соломаха

Національне образотворче мистецтво – сукупність художніх творів і мистецьких практик у галузях живопису, графіки та скульптури, що репрезентують національну культурну традицію, історичний досвід і національну ідентичність народу.

Н. о. м. характеризується комплексом ознак, серед яких виокремлюються: світоглядно-культурна – виявляється у національній своєрідності художнього мислення, використанні традиційних символів, орнаментальних та іконографічних мотивів, сформованих у народних уявленнях, звичаєво-обрядовій практиці, міфологічних наративах та історичній пам'яті; стилістично-ціннісна – відображає духовні, моральні, релігійні, філософські та естетичні орієнтири національної культури; соціокультурна – забезпечує історичну спадкоємність і безперервність розвитку художніх форм і стилістичних систем; тематична – зумовлена наявністю характерних образних структур, сюжетів і мотивів, що репрезентують суспільний досвід; художньо-естетична – виявляється у символічності образної мови, де візуальні форми функціонують як носії культурних кодів і багаторівневих смислів; інноваційно-традиційна – поєднує історично сформовані художні традиції із сучасними стильовими

рішеннями та творчими практиками; інституційна – охоплює систему культурних, освітніх, професійних і науково-дослідних інституцій (академії, художні школи, творчі спілки, галереї, виставкові простори), що забезпечують умови для творення, збереження, інтерпретації та поширення мистецтва в національному й міжнародному культурному просторі.

Ключовими функціями Н.о.м. є: ідентифікаційна (формування та усвідомлення національної й культурної належності); світоглядна (репрезентація системи духовних і філософських уявлень); комунікативна (передача культурних смислів і соціальних наративів засобами візуальної мови); культурно-трансляційна (збереження й наступність художніх традицій); естетична (формування естетичної свідомості, розвиток здатності до художнього сприйняття й оцінювання, вироблення критеріїв художньої цінності); виховна (утвердження духовно-моральних цінностей і поваги до національної спадщини); репрезентативна (візуальне представлення національної культури у глобальному мистецькому просторі).

Літ-ра: Гомбріх, Е. (2024). *Оповідь про мистецтво* (А. Накорчевський, пер.). ArtHuss; *Роль образотворчого мистецтва у формуванні української національної ідентичності*. (2024, 31 грудня). Natalia Ivchuk. <https://surl.li/jtqafn>; Сотська, Г., & Шмельова, Т. (2016). *Словник мистецьких термінів*. Видавництво «Стар».

Галина Сотська

Національне хореографічне мистецтво – історично сформована система художньо-пластичного вираження, що відображає культуру, традиції, світогляд і історичний досвід народу в танцювальних образах.

Визначальними ознаками Н. х. м. є: автентичність (збереження традиційних рухових структур, ритмічних моделей і мотивів, що відображають культурно-історичну своєрідність етносу); інтегрованість у побутово-обрядову сферу (включеність танцю в систему ритуалів, обрядів і традиційних святкових практик); трансформаційність і адаптивність (здатність до художнього переосмислення та розвитку в умовах сценічної інтерпретації й

професіоналізації); соціокультурна зумовленість (детермінованість змісту й форм танцю суспільним досвідом, культурними нормами та історичними чинниками); синкретичність (мультимодальність) (поєднання хореографії з музикою, костюмом, мімікою та іншими засобами художньої виразності).

Н. х. м. реалізується у трьох основних жанрових формах: автентичний фольклорний танець – первинна форма народної хореографії, що функціонує в побутово-обрядовому середовищі, зберігаючи традиційну рухову лексику, ритміку та локальні культурні практики; народно-сценічний танець – професійно опрацьована сценічна форма фольклору, що поєднує етнокультурну основу з авторською інтерпретацією та виконавською технікою; академічне національне хореографічне мистецтво – синтетична форма інтеграції національної танцювальної традиції з класичною та сучасною хореографією, орієнтована на професійний сценічний і міжнародний мистецький простір.

До основних функцій Н. х. м. належать: ідентифікаційна – визначає етнічну належність особистості через пластичні рухи, ритміку та символіку, зберігаючи історичну пам'ять і ментальний код нації; культурно-трансляційна – забезпечує спадкоємність поколінь, передаючи духовні цінності й традиції; соціально-консолідує – сприяє соціалізації та зміцненню зв'язків у спільноті, формуючи колективну єдність через спільний естетичний досвід; естетико-мистецька – втілює національний ідеал краси, розвиваючи художню виразність і витончений смак; комунікативно-репрезентативна – утверджує танець як універсальну мову міжнародного діалогу; психотерапевтична – забезпечує емоційне розвантаження й психологічне відновлення; інноваційно-креативна – стимулює розвиток сучасних мистецьких форм на основі традицій; освітня – формує хореографічну компетентність, як складову загальної культури.

Літ-ра: Верховинець, В. (1919). *Теорія українського народного танка*. Шлях; Таранцева, О. (2020). Становлення та розвиток національної народно-сценічної хореографії. *Педагогічні науки*, 90, 119-123. <https://surl.li/xyykbx>; Чепалов, О. (2020). *Хореологія: статті та лекції*. Видавництво Ліра-К. <https://surl.li/ijkxhb>

Галина Сотська

Національний український художньо-естетичний світогляд – це внутрішня цілісна система переконань і цінностей, що базується на духовних надбаннях українців, зокрема у сфері культури та мистецтва. Сутність Н. у. х.-е. с. педагога виявляється у його здатності сприймати, оцінювати та творити у мистецько-педагогічному просторі згідно з національними традиціями, формуючи у тих, хто навчається естетичні ідеали, емоційне ставлення до рідного мистецтва, розуміння прекрасного та сприйняття світу крізь призму українських культурних смислів. Н. у. х.-е. с. – це культурний стрижень вчителя, його естетичний імунітет й творчий фільтр, який визначає обличчя сучасного українського педагога і допомагає йому використовувати українське мистецтво у формуванні національного духу в своїх учнях. Національний прояв художнього-естетичного світогляду педагога включає знання методологічних основ художньо-естетичного світорозуміння українського народу, образної системи національного мистецтва, художніх ідей, ідейно-естетичного значення художньо-образного оформлення побуту та художньої життєдіяльності народу.

Структура Н. у. х.-е. с. вчителів може бути представленою єдністю компонентів: *мотиваційного* (внутрішній рушій, що спонукає педагога до формування естетичної культури особистості на національних цінностях), *пізнавального* (система знань, уявлень та понять про українське мистецтво, естетичні цінності та культурні традиції українців), *аксіологічного* (фундамент, що визначає естетичне ставлення особистості до мистецтва, природи та дійсності через призму національних та загальнолюдських цінностей), *нормативно-регулятивного* (складова світосприйняття, що формує систему оцінок, норм, еталонів та ідеалів, які регулюють художні смаки, поведінку та творчу діяльність особистості в контексті національної культури), *праксеологічного* (складова, що відповідає за діяльнісно-практичне освоєння світу за законами краси).

Н. у. х.-е. с. об'єднує художньо-творчі вміння, навички, досвід та здатність особистості перетворювати дійсність, створюючи мистецькі та духовні цінності, що відображають національні ідеали і художній колорит) компонентів,

предметний зміст яких визначається національною художньо-естетичною картиною світу, системою естетичних, художніх знань і цінностей українців; комплексом художньо-естетичних уявлень, оцінок, установок, притаманних українському світовідчуттю, що забезпечують цілісне бачення та усвідомлення світу й місця в ньому людини разом із духовними чинниками, естетичними ідеалами народу; системою мистецько-педагогічних знань, умінь і навичок, які сприяють ефективності особистісної самореалізації педагогів у професійній діяльності.

Літ-ра: Арцишевська, М., & Арцишевский, Р. (2007). *Інтеграція змісту освіти*: монографія. РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки; Кульчицький, О. (1949). Риси характерології українського народу. *Енциклопедія українознавства*. Т.1. Молоде життя; Омельченко, А. (ред.). (2025). *Теоретико-методологічні аспекти фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін: Здобутки, проблеми та перспективи: колективна монографія*. Liha-Pres. <https://surl.li/oxdqvi>; Рудницька, О. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*: навчальний посібник. ТОВ «Інтерпроф».

Світлана Соломаха

Національні духовні цінності – це історично сформована система моральних, культурних, світоглядних, етичних, релігійних, естетичних і громадянських ідеалів, норм, переконань, традицій та смислів, що відображають духовний досвід українського народу, визначають його національну самобутність, забезпечують збереження історичної пам'яті, культурної спадщини, рідної мови, національної свідомості та ідентичності, а також слугують основою духовного розвитку особистості, її патріотичного виховання, громадянської відповідальності й активної участі у розбудові демократичного українського суспільства.

Н. д. ц. є духовним надбанням народу, що формується впродовж історичного розвитку нації та становить основу її існування, консолідації й поступу. Н. д. ц. виконують інтеграційну, соціалізаційну та комунікативну функції, оскільки визначають систему ціннісних орієнтацій, суспільних ідеалів і світоглядних настанов, які забезпечують національну самоідентифікацію

особистості. Становлення цих цінностей відбувається під впливом історичних, соціально-економічних, політичних, культурних і геополітичних чинників (Дученко, 2012, с. 66).

На думку Г. Ситника (2004), основу української національної системи цінностей становить сукупність державотворчих, морально-духовних, соціальних і культурних орієнтирів. До них дослідник відносить державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичні принципи розвитку суспільства, духовність, сім'ю, працелюбність, соціальну справедливість, колективізм, рівноправність народів, матеріальну й духовну спадщину українського народу, готовність до захисту Батьківщини, а також миролюбність, толерантність і доброзичливість (с. 369).

Літ-ра: Дудченко, В. (2012). Духовні цінності в контексті соціокультурного розвитку сучасного українського суспільства. *Філософські обрії*, 27, 60-68; Ситник, Г. (2004). Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства, держави. *Вісник НАДУ*, 2, 369-374.

Юлія Грищенко

Національно-культурна ідентичність – соціоособистісний конструкт, що синтезує національний та культурний досвід певного народу (чинник національної єдності) та усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної нації, прийняття її цінностей, норм та Я-концепції. Феномен виступає фундаментальною складовою національного самовизначення, основою соціальної згуртованості, державотворчих процесів та національної стійкості (резильєнтності). Ж. Денисюк, В. Желанова, О. Матвієнко, І. Бех, К. Журба, Т. Потапчук обґрунтували структуру та роль Н.-к і. як стратегічного інструменту захисту цілісності держави в умовах глобалізації та воєнних викликів.

За К. Журбою, І. Бехом (2020), формування Н.-к. і. має опиратися на: історичну правду; історичну пам'ять; національні ідеали; національну гідність; національну самосвідомість; патріотизм (с. 6).

До ключових рівнів функціонування Н.-к. і. відносять: макрорівень: відбиває менталітет та культуру народу загалом, створюючи загальнонаціональні рамки; мезорівень (регіональний): вбирає особливості ментальності певного регіону; мікрорівень (особистісний): пов'язаний із національною Я-концепцією, почуттям індивідуальної причетності до долі країни.

Структура Н.-к. і. містить такі компоненти: аксіологічний: базується на національній ідеї та системі цінностей; когнітивний: виявляється через національний інтелект, знання історії, мови та традицій; емоційно-чуттєвий: ґрунтується на почуттях-цінностях «Я-Українець» – «Ми-Українці»; праксеологічний: пов'язаний із суб'єктною активністю особистості у практичній реалізації національних ідей.

В умовах повномасштабної агресії рф Н.-к. і. стає основою національної стійкості (резильєнтності) – здатності суспільства адаптуватися до криз, зберігаючи базові структури й функції. Культурологічний вимір стійкості визначає спроможність нації ретранслювати власну ідентичність наступним поколінням, посилюючи національну свідомість через популяризацію мови, збереження культурної спадщини та інтеграцію традицій у сучасний дискурс.

Н.-к. і. українців відбиває менталітет та культуру українського народу загалом і створює загальнонаціональні рамки; він тісно пов'язаний з національною Я-концепцією особистості й ототожненням себе з нацією, через почуття належності до українського народу, нації, усвідомленням важливості національних цінностей – української мови, історичної пам'яті, патріотичних поглядів, ідей, культури, символіки, звичаїв, почуттів, моральних цінностей, що характеризують Н.-к. і. українців – патріотизм, свободу вибору, відповідальність за прийняті рішення, національну гідність та незалежність.

Н.-к. і. українців формується державою, культурою, освітою, родиною, поєднуючи етнічні елементи з громадянською позицією, передбачає досвід національно зорієнтованої діяльності, на засадах ціннісного ставлення до менталітету та ментальності українського народу.

Розмірковуючи над важливими проблемами націє-, державотворчих процесів, обґрунтовуючи сутнісні завдання щодо реалізації головного пріоритету – виховання української нації, Г. Філіпчук стверджує, що «для народу, який не пропонує світу національного доробку, а прагне бути лише реципієнтом чужих цінностей і надбань у ХХІ ст. уготована єдина дорога – бути розчиненим і упокореним. Тому висока і благородна місія національної культури і освіти – оберігати і утверджувати Ідентичність Української Нації як фундаментальну цінність буття, даровану Богом» (Філіпчук, 2016, с. 8).

Сутність феномену Н.-к. і. українців полягає в усвідомленні людиною себе представником української нації, носієм її культури, менталітету, національних цінностей, здобутків. Формування Н.-к. і. українців ґрунтується на національному світогляді, національній культурі, мові, національній ідеї, прийнятті моральних цінностей, що характ

Літ-ра: Вінков, В. (2022). Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*, 12, 138–150. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733804/1/Vinkov_2022_politpsy.pdf; Денисюк, Ж. (2025). Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*, 1, 309–315. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>; Желанова, В., & Матвієнко, О. (2022). Національно-культурна ідентичність особистості: сутність та структура. *Інноваційна педагогіка*, 1 (49), 17-20. <http://www.innovpedagogy.od.ua/>; Журба, К., Бех, І., Докукіна, О., Федоренко, С., & Шкільна, І. (2019). *Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка*: монографія. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718615/>; Потапчук, Т. (2015). *Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів* (Дисертація доктора педагогічних наук); Резнікова, О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*: монографія. НІСД. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

Мирослава Вовк, Юлія Грищенко

Національно-культурна компетентність учителя – це інтегративна професійно-особистісна характеристика педагога, яка поєднує систему національно-культурних знань, цінностей, професійних умінь, особистісних

якостей і досвіду педагогічної діяльності, що забезпечують усвідомлення власної національно-культурної ідентичності, збереження та трансляцію українських духовних і культурних цінностей, творче використання національної культурної спадщини в освітньому процесі, формування в здобувачів освіти національної свідомості, історичної пам'яті, патріотизму та поваги до культурного різноманіття.

Концептуально Н.-к. к. ґрунтується на положеннях культурологічного, аксіологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого та національно-патріотичного підходів до освіти. Н.-к. к. передбачає не лише засвоєння знань про історію, культуру, традиції, мову, мистецтво, духовні надбання українського народу, а й здатність педагога інтегрувати їх у зміст освіти, реалізовувати принцип культуровідповідності, забезпечувати наступність культурних традицій та виховувати ціннісне ставлення до національної й світової культурної спадщини.

Досліджуючи культурологічну компетентність майбутнього педагога, О. Кравченко-Дзондза визначає її як здатність особистості цілісно сприймати культуру, усвідомлювати взаємозв'язки між її компонентами, інтерпретувати культурні явища в історичному й соціокультурному контекстах та використовувати культурну спадщину у професійній діяльності. Науковиця підкреслює, що культурологічна компетентність охоплює розвиток інтелектуального потенціалу особистості, систему знань про культуру, сформованість навичок використання культурної спадщини, потребу в соціокультурній самоідентифікації, толерантне ставлення до представників різних культур і залучення людини до культурного простору як умови її духовного розвитку.

Розкриваючи структуру загальнокультурної компетентності, О. Квітка наголошує, що вона є інтегральним особистісним утворенням, яке поєднує культурологічні знання, ціннісне ставлення до культурного різноманіття, готовність до міжкультурної взаємодії та здатність ефективно діяти у полікультурному середовищі. Гармонійне поєднання когнітивного, ціннісного й

діяльнісного компонентів забезпечує соціокультурну самоідентифікацію особистості, розвиток міжкультурної комунікації та успішну професійну діяльність.

Сформованість Н.-к. к. виявляється у готовності педагога реалізовувати виховний потенціал української культури, формувати в учнів національну й громадянську ідентичність, історичну пам'ять, духовно-моральні цінності, культурну відповідальність, повагу до традицій українського народу та представників інших культур, забезпечуючи розвиток особистості в умовах сучасного полікультурного суспільства. В умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення України Н.-к. к. набуває особливого значення як складова професійної компетентності вчителя, що сприяє зміцненню національної єдності, культурної стійкості суспільства та збереженню української культурної спадщини.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). *Про освіту: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>; Квітка, О. (2020). Зміст і структура загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей. *Український педагогічний журнал*, 1, 14–19. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/368>; Кравченко-Дзондза, О. (2018). Культурологічна компетентність майбутнього вчителя в контексті культурологічної парадигми освіти. *Молодь і ринок*, 8(163), 90-94. <https://surl.li/soobqa>

Юлія Грищенко

Національно-культурний досвід – цілісна система духовних і матеріальних надбань етносу, що функціонує як національно-культурний код («генетична пам'ять народу») і визначає специфіку сприйняття, структурування та категоризації світу у свідомості лінгвокультурної спільноти. Н.-к. д. постає як інформаційна матриця світобачення, зашифрована в культурному несвідомому індивіда та репрезентована через національні символи, стереотипи й архетипи.

Структурні складники та характеристики Н.-к. д.: національно-культурний код (сукупність унікальної інформації, закодованої в мові та культурі, що забезпечує ідентифікацію спільноти; охоплює архаїчні архетипні уявлення й еволюціонує відповідно до соціальних, мовних і політичних трансформацій суспільства); інформаційна матриця світосприйняття (комплекс національно специфічних способів образного осмислення дійсності, оцінювання явищ і концептуалізації лінгвокультурного контексту); етнокультурна сутність особистості (інтегративна характеристика індивіда, що формується під впливом соціокультурного середовища, природних умов і виховання та слугує основою його самоствердження).

За Г. Філіпчуком (2014), Н.-к. д. є смисловим стрижнем освітньої політики, покликаної протидіяти інерції пострадянської ментальності. Його реалізація в освітньому процесі передбачає україноцентризм (орієнтацію гуманітарних дисциплін (історії, літератури, філософії) на усталені українознавчі цінності); світоглядну детермінацію (трансформацію знань про культуру у внутрішні переконання, що визначають життєву позицію здобувача освіти); захист лінгвокультурної самобутності (використання національно-культурного коду як засобу збереження етнічної самосвідомості в умовах глобалізації та мультикультуралізму).

Функції Н.-к. д. забезпечує збереження та міжпоколінну передачу традицій; слугує ключем до розуміння національної картини світу, поведінкових моделей і психологічних настанов лінгвосоціуму; уможлиблює розрізнення національно-лінгвокультурних спільнот навіть у межах однієї полінаціональної мови.

Літ-ра: Домніч, О. (2019). Національно-культурний код у лінгвістичній парадигмі знання. *Мовні і концептуальні картини світу*, 66(2). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2019_66%282%29_8; Філіпчук, Г. (2014). Національно-культурний контекст освітньої політики. <https://surl.li/yrgapd>

Олена Семенов

Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх викладачів — це системоутворювальна складова професійної підготовки педагогів на другому (магістерському) рівні вищої освіти, що охоплює сукупність знань, цінностей, смислів, традицій, мовно-культурних практик, історичного досвіду та духовних надбань народу, інтегрованих у зміст, форми й технології підготовки педагогічних кадрів з метою формування їхньої національної ідентичності, культурної самосвідомості, громадянської відповідальності та здатності здійснювати освітню діяльність на засадах культуровідповідності. Н.-н. к. передбачає: опанування майбутніми викладачами історії, культури, мистецтва, традицій, звичаїв і ментальних особливостей українського народу; засвоєння норм і цінностей національної культури як основи професійної етики педагога; розвиток мовної особистості викладача, здатного реалізовувати освітній процес державною мовою на високому рівні культури фахового мовлення; формування готовності до трансляції культурної національної спадщини в умовах глобалізаційних викликів і міжкультурної взаємодії; інтеграцію національного змісту в навчальні дисципліни професійного циклу. Концептуально Н.-к.к. ґрунтується на ідеях національної спрямованості виховання, принципах гуманізму, культуровідповідності, аксіологізації та інтегративності змісту освіти. Реалізація Н.-к.к. в системі підготовки майбутніх викладачів забезпечує спадкоємність поколінь, збереження й розвиток культурної національної спадщини, формування педагога як носія національних і загальнолюдських цінностей.

Літ-ра: Конівіцька, Т., & Вербицька, Л. (2025). *Формування національно-культурної ідентичності в процесі реалізації міждисциплінарності у ЗВО*, 86(2), 16-20. http://innovpedagogy.od.ua/archives/2025/86/part_2/4.pdf; Цюняк, О. (2020). Професійна підготовка майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності як наукова проблема. *Освітні обрії*, 1(50). <https://surl.li/ocqiuh>

Мирослава Вовк

Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх дослідників – це системоутворювальний складник освітньо-наукової підготовки майбутніх дослідників на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, що відображає сукупність знань, цінностей, смислів, традицій, мовних і культурних практик українського народу та інтегрується у зміст, форми й методи професійного становлення дослідника з метою формування його національної ідентичності, культурної відповідальності й наукової суб'єктності. Національно-культурний компонент передбачає: засвоєння національної наукової спадщини (ознайомлення з історією розвитку української науки, діяльністю визначних учених, наукових шкіл, інституцій та їх внеском у світовий науковий простір); опанування наукової української мови як інструмента професійної комунікації, академічного письма, публічної презентації результатів дослідження та формування наукового стилю мислення; формування ціннісно-світоглядних орієнтацій, що ґрунтуються на принципах національної гідності, академічної доброчесності, культурної пам'яті, відповідальності перед суспільством і державою; інтеграцію етнокультурного й соціокультурного контексту в тематику й методологію досліджень, урахування національних пріоритетів розвитку науки й освіти; розвиток міжкультурної компетентності, що забезпечує поєднання національної ідентичності з відкритістю до глобального наукового діалогу.

Функціонально Н.-к.к. виконує світоглядну, ідентифікаційну, аксіологічну, комунікативну та інтегративну функції, сприяє становленню дослідника як носія української наукової традиції, здатного репрезентувати її у міжнародному академічному просторі. У сучасних умовах утвердження національної науки й інтеграції України до європейського дослідницького простору н.-к.к. набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує поєднання глобалізаційних тенденцій із збереженням культурної самобутності та наукової спадкоємності.

Літ-ра: Кириленко, К. (2022). Формування української ідентичності в процесі викладання курсу «Філософія» в закладі вищої освіти за умов воєнного стану. *Вісник Національної академії*

керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал, 3, 10–15. <https://journals.urau.ua/visnyknakkim/article/view/266066/262032>; Журба, К., & Рейпольська, О. (ред.). (2024). *Утвердження української національної та громадянської ідентичності*: монографія. «Компрінт».

Мирослава Вовк

Національно-культурний компонент змісту підготовки майбутніх учителів – це інтегративна складова змісту підготовки майбутнього педагога на рівні фахової передвищої освіти і першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (у галузі А Освіта), що охоплює сукупність знань, цінностей, умінь та навичок, спрямованих на утвердження національної ідентичності майбутнього педагога та його здатність ретранслювати культурний, мовний та історичний спадок в освітній практиці. Актуалізація цього компонента зумовлена необхідністю підготовки національно свідомого вчителя, здатного формувати громадянсько активну молодь для розбудови України у повоєнний час.

Пріоритети оновлення змісту (за М. Вовк): персонологія та біографістика: вивчення постатей національної культури та їхнього внеску в історію та освіту; інтердисциплінарність: інтеграція українознавчих студій, лінгвоукраїнознавства, фольклористики та культурології в навчальні програми; текстоцентризм та мовний дискурс: використання потенціалу художнього слова для формування елітарної мовної особистості; цифровізація: активне використання електронних українознавчих ресурсів (архівів, бібліотек, наукових порталів) у навчальному процесі.

Реалізація Н. к. компонента базується на Конституції України, Законах «Про освіту» та «Про утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Професійному стандарті вчителя (2024), а також Концепції Нової української школи (НУШ).

Практична цінність Н. к. компонента: формування світогляду: трансформація національних цінностей у внутрішню аксіологічну позицію вчителя; розвиток компетентностей: громадянської, мовнокомунікативної та

культурної; інноваційність: здатність педагога до впровадження нових методик аналізу художніх творів та соціокультурних коментарів.

Літ-ра: Вовк, М. (2025). Національно-культурний компонент змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти. У К. Журба & Л. Канішевська (ред.), *Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики* (с. 129–132). НАІР. <https://surl.li/jxxxуа>

Мирослава Вовк, Олена Семенов

Національно-культурні цінності – сукупність духовних, культурних, історичних, морально-етичних, громадянських і соціальних надбань народу, які сформувалися в процесі його історичного розвитку, відображають національну ідентичність, світогляд, традиції, мову, історичну пам'ять, культурну спадщину та визначають ціннісні орієнтири особистості й суспільства. Н.-к. ц. є основою консолідації нації, забезпечують спадкоємність поколінь, збереження культурної самобутності та стійкість держави в умовах глобалізаційних процесів і сучасних суспільних викликів.

У педагогічному вимірі Н.-к. ц. становлять фундамент формування громадянської, культурної, соціальної та національної компетентностей особистості. Н.-к. ц. реалізуються через зміст освіти, виховні практики, вивчення історії та культури України, української мови, мистецтва, народних традицій, звичаїв і обрядів, а також через залучення здобувачів освіти до культурної спадщини, національних символів, історичної пам'яті та суспільно значущої діяльності.

До основних Н.-к. ц. належать: людська гідність, свобода, незалежність і суверенітет держави, патріотизм, любов до України, повага до Конституції та законів України, українська мова як державна, історична пам'ять, культурна спадщина, національна самобутність, громадянська відповідальність, демократичні засади суспільного життя, міжкультурна повага, солідарність,

соціальна справедливість, працьовитість, відповідальність, родинні традиції та духовність.

Національна освіта, формуючи громадянина спільного європейського дому, має виконувати своє найголовніше завдання – виховання поваги до рідної землі, України, українського народу, національної культури, української (державної) мови, історичної пам'яті, національних духовних святинь. Аксіомою передусім для молоді мусить стати неперехідна світоглядна й поведінкова норма – «щоб бути гідним європейцем, слід стати гідним українцем, шануючи достоїнство свого Роду і Народу» (Філіпчук, 2014).

В умовах сучасного розвитку України Н.-к. ц. набувають особливого значення як чинник формування національної стійкості, громадянської згуртованості, розвитку демократичного суспільства, утвердження європейських цінностей та виховання особистості, здатної до відповідального служіння суспільству й державі, збереження національної культурної спадщини та конструктивної взаємодії у світовому соціокультурному просторі.

Літ-ра: Вовк, М. (2025). Національно-культурний компонент змісту професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти. У К. Журба & Л. Канішевська (ред.), *Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики* (с. 129–132). НАІР. <https://surl.li/jxxxxya>; Філіпчук, Г. (2014). *Національно-культурний контекст освітньої політики*. <https://surl.li/yrgapd>

Мирослава Вовк, Наталія Філіпчук

Нематеріальна культурна спадщина – це історично сформована система традицій, практик, уявлень, знань, умінь і форм культурного вираження, а також пов'язаних із ними культурних просторів, засобів відтворення й матеріальних носіїв, які визнаються спільнотами, соціальними групами або окремими особами складником власної культурної спадщини й забезпечують збереження історичної пам'яті, культурної спадкоємності та ідентичності.

До Н. к. с. України належать усні традиції та форми вираження, зокрема мова як носій спадщини (українська мова та її територіальні діалекти),

фольклорні тексти, думи, легенди, історичні пісні, колядки, щедрівки, прислів'я й приказки; виконавські мистецтва – традиційний спів (кобзарство, лірництво), народна інструментальна музика, танцювальні форми, обрядово-ігрові та театралізовані дійства; соціальні практики, звичаї, обряди та святкові події, що охоплюють календарну, родинну й громадську обрядовість; знання й практики, пов'язані з природою, довкіллям і всесвітом, зокрема традиційні екологічні знання, народну медицину, аграрні календарі та уявлення про природний і космічний порядок; традиційні ремесла та пов'язані з ними технології, способи передавання майстерності, професійні навички й естетичні норми.

Національний перелік елементів Н. к. с. України – офіційно затверджений державою реєстр елементів нематеріальної культурної спадщини, що охороняються відповідно до законодавства України та положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). Він репрезентує культурне різноманіття історико-етнографічних регіонів України, відображаючи локальні моделі традиційної культури Полісся, Поділля, Гуцульщини, Буковини, Слобожанщини, Наддніпрянщини та Півдня України. Елементи нематеріальної культурної спадщини України здобули міжнародне визнання через включення до Списків ЮНЕСКО.

До Репрезентативного списку Н. к. с. внесено петриківський декоративний розпис (2013), традицію косівської мальованої кераміки (2019), орьнек – кримськотатарський орнамент і знання про нього (2021), а також українську писанку (2024) як знакові обрядово-художні та ремісничі традиції, що втілюють символічні коди, естетичні цінності й світоглядні уявлення регіонів України.

До Списку Н. к. с., що потребує термінової охорони, включено козацькі пісні Дніпропетровщини (2016) та культуру приготування українського борщу (2022) як традиції, пов'язані з історичною пам'яттю, соціальними практиками й символічними смислами національної культури.

Н. к. с. України є ключовим чинником збереження історичної пам'яті, культурної спадкоємності та національної ідентичності українського народу.

Літ-ра: UNESCO. (2003). *Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000152766>; Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. (n.d.). *Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України*. <https://mincult.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyy-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/>

Галина Сотська

Нормативно-правове забезпечення музейної справи – це сукупність законодавчих і підзаконних актів, що регулюють діяльність музеїв, визначають правові, організаційні, економічні та соціокультурні засади їх функціонування, а також забезпечують охорону й використання культурної спадщини.

Функціонування музейної сфери в Україні забезпечується системою нормативно-правових актів, які визначають правові, організаційні, світоглядні та педагогічні засади діяльності музеїв. Законодавча база музейної справи ґрунтується насамперед на положеннях Конституції України, яка гарантує громадянам право на участь у культурному житті, доступ до культурних цінностей і свободу творчої діяльності. Саме Конституція закладає основи державної політики у сфері охорони та збереження культурної спадщини, наголошуючи на обов'язку держави забезпечувати захист історичних пам'яток та інших об'єктів культурної цінності, а також сприяти поверненню культурних надбань українського народу, що перебувають за межами держави.

Ключовим нормативно-правовим документом у галузі музейної діяльності є Закон України «Про музеї та музейну справу» (1995), що визначає правові, економічні та соціальні основи функціонування музеїв, регламентує порядок їх створення та ліквідації, окреслює основні завдання й функції музейних установ, а також права та обов'язки працівників і відвідувачів музеїв.

Важливе значення для розвитку музейної справи має Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000), що встановлює правові механізми збереження, використання та популяризації об'єктів культурної спадщини. Документ регулює процес музеєфікації, який передбачає здійснення комплексу

науково обґрунтованих заходів щодо пристосування пам'яток культурної спадщини до експозиційного та екскурсійного використання. Відповідно до законодавства до об'єктів культурної спадщини належать археологічні, історичні, мистецькі, містобудівні, ландшафтні пам'ятки, а також об'єкти науки і техніки, що мають історичну, наукову або культурну цінність.

Нормативне регулювання музейної діяльності доповнює Закон України «Про культуру» (2011), який визначає загальні принципи державної культурної політики. У цьому документі культура розглядається як сукупність матеріальних і духовних надбань народу, сформованих упродовж історичного розвитку та переданих наступним поколінням. До складу культури віднесено мистецтво, культурну спадщину, культурні цінності, науку й освіту, які відображають рівень розвитку суспільства та забезпечують збереження його історичної пам'яті й національної ідентичності.

Законодавство встановлює вимоги до формування та обліку музейних фондів, проведення інвентаризації, реставрації та консервації експонатів, створення електронних каталогів і баз даних, а також визначає права та обов'язки музейних працівників і відвідувачів. Дотримання цих норм забезпечує ефективне функціонування музеїв, довготривале збереження культурної спадщини та доступність культурних цінностей для суспільства.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1992). *Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>; Верховна Рада України. (1995). *Про музеї та музейну справу: Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>; Верховна Рада України. (2000). *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>; Верховна Рада України. (2001). *Конституція України.* Парламентське видавництво; Верховна Рада України. (2011). *Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>; Тобелем, Ж.-М. (2018). *Нова епоха музеїв* (пер. з фр.). Видавництво Чередниченка А.

Наталія Філіпчук

Об'єкти культурної спадщини – матеріальні об'єкти, їхні комплекси (ансамблі), визначні місця та пов'язані з ними культурні цінності, які мають історичну, археологічну, архітектурну, мистецьку, наукову, етнографічну, містобудівну, ландшафтну чи іншу культурну цінність і підлягають державній охороні, збереженню, дослідженню та використанню відповідно до законодавства України і міжнародних зобов'язань держави. О. к. с. є складовою національного культурного надбання, важливим чинником формування історичної пам'яті, національної ідентичності, громадянської свідомості, культурної спадкоємності поколінь та утвердження духовних цінностей українського суспільства.

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000) О. к. с. охоплюють пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, науки і техніки, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, історико-культурні комплекси, визначні місця та інші культурні цінності, що зберегли автентичність і мають визначну історичну, художню чи наукову значущість. Їх охорона передбачає комплекс правових, організаційних, наукових, реставраційних, освітніх та інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на їх збереження, належне використання та передачу майбутнім поколінням.

Особливий статус мають О. к. с. **ЮНЕСКО**, розташовані на території України. Вони перебувають під посиленою державною охороною відповідно до положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972) та національного законодавства. Для кожного такого об'єкта розробляється й реалізується план управління, який переглядається відповідно до рекомендацій Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО не рідше одного разу на п'ять років.

Україна представлена у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО вісьмома об'єктами, серед яких сім належать до культурної та один – до природної спадщини. П'ять об'єктів повністю розташовані на території України, тоді як три мають транскордонний характер і спільно охороняються з іншими державами.

До таких належать геодезична дуга Струве, дерев'яні церкви Карпатського регіону та букові праліси Карпат і давні букові ліси Європи. У 2011 р. до Списку всесвітньої спадщини включено архітектурний ансамбль Резиденції митрополитів Буковини і Далмації (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), який є визначною пам'яткою архітектури та духовної культури.

В умовах повномасштабної російської агресії питання охорони О. к. с. набуло особливого значення. Архітектурні ансамблі Софійського собору та Києво-Печерської лаври в Києві, історичний центр Львова та історичний центр Одеси включені до Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою, що засвідчує необхідність міжнародної солідарності у збереженні культурних цінностей України.

Законодавство України визначає, що охорона О. к. с. є спільною відповідальністю держави і суспільства. До цієї діяльності залучаються органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи, заклади освіти, науки і культури, музеї, архіви, громадські організації, професійні об'єднання та громадяни. Вони сприяють виявленню, дослідженню, обліку, збереженню, реставрації та популяризації культурної спадщини, беруть участь у реалізації культурно-освітніх і просвітницьких проєктів, формуванні історичної пам'яті, вихованні дітей і молоді на засадах поваги до культурних надбань українського народу та світової цивілізації.

У сучасному освітньому просторі О. к. с. виконують важливу пізнавальну, виховну, наукову й культуротворчу функції. Вони є джерелом історичних знань, засобом розвитку національно-культурної компетентності, громадянської та культурної ідентичності, формування ціннісного ставлення до історії, культури та традицій України, а також сприяють розвитку музейної педагогіки, культурно-освітнього туризму, міжкультурного діалогу й збереженню культурної пам'яті в умовах глобалізації та воєнних викликів.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2000). *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>; Верховна

Рада України. (2001). *Конституція України*. Парламентське видавництво; Норріс, Л., & Тісдейл, Р. (2017). *Креативність у музейній практиці* (Я. Цимбал, ред.; пер. з англ.). Музейний простір; Німчук, В. В. (кер. ред.). (2012). *Словник української мови*. Просвіта; Петришин, Р. (ред.). (2020). *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича – 145: колективна монографія*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Наталія Філіпчук

Оборонна свідомість – інтегральна характеристика громадянина, що виявляється у свідомому сприйнятті необхідності захисту незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України, конституційного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей, а також у готовності виконувати конституційний обов’язок щодо захисту Вітчизни. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) О. с. визначається як свідоме сприйняття та готовність громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

О. с. є важливою складовою національної та громадянської ідентичності, громадянської відповідальності, патріотизму й оборонної культури суспільства. Вона формується на основі усвідомлення історичного досвіду українського державотворення, поваги до Конституції України, державних символів, прав і свобод людини, готовності до виконання громадянських і військових обов’язків, підтримки сил безпеки й оборони держави, а також активної участі у зміцненні національної безпеки та громадянської стійкості.

У педагогічному вимірі О. с. є одним із результатів громадянсько-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Закон України «Про освіту» (2017) визначає серед засад державної політики у сфері освіти виховання відповідального громадянина України, утвердження поваги до прав і свобод людини, демократичних цінностей, любові до Батьківщини, відповідальності за

її розвиток і захист. Відтак заклади освіти забезпечують формування в здобувачів освіти ціннісного ставлення до державності, усвідомлення особистої відповідальності за безпеку країни, готовності діяти в інтересах українського суспільства та держави в умовах сучасних викликів.

В умовах воєнної агресії проти України О. с. набуває особливого значення як чинник національної безпеки, суспільної згуртованості, стійкості держави та консолідації громадян навколо захисту демократичних цінностей, свободи й незалежності України. Її формування є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері освіти, утвердження української національної та громадянської ідентичності, громадянсько-патріотичного й військово-патріотичного виховання.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). Про освіту: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>;

Мирослава Вовк

Освітньо-виховна функція музею – організований процес передачі суспільству знань, цінностей, культурно-історичного досвіду через музейні експонати, навчаючи, розвиваючи й виховуючи відвідувачів світоглядно, інтелектуально, духовно, формуючи особистісне ставлення до подій, фактів, явищ, людей і навколишнього середовища, контактуючи з науковими, природними, історичними, мистецькими артефактами.

Музей, музейне середовище володіє унікальним знаннєвим і виховним ресурсом, уможлиблює критичний і креативний розвиток особистості завдяки масиву нової інформації, першоджерелам, автентичним музейним предметам, безпосередньому спілкуванню з культурно-історичними пам'ятками та емоційному співпереживанню. Важливим аспектом ефективності в пізнавальній та виховній функції музейної установи є взаємодія та вплив низки компонентів

почуттєвого, емоційно-вольового, знаннєвого, аксіологічного характеру, що проявляється на рівні моделі «відвідувач – музей».

Дія освітнього складника в музейному середовищі поглиблює знання в усіх важливих суспільних життєсферах, зокрема в історії, культурі, політиці, науці, мистецтві, літературі, природознавстві, етнології, релігії, етнографії і фольклорі. Він значно посилює навчальний потенціал шкільної, університетської, неформальної, інформальної та освіти впродовж життя. Цьому сприяють різноманітні інтерактивні форми, екскурсії, лекції-дискурси, уроки, майстер-класи, які широко практикуються в музеях.

Виховний складник передусім спрямовується на формування патріотичних, громадянських, естетичних, морально-етичних цінностей особистості, на шанобливе ставлення і повагу до культурної спадщини, передусім національної, свого Народу, рідної землі, України, на збереження, розвиток і зміцнення української ідентичності, Державності.

У період російської воєнної агресії проти України особливо активізувалася взаємодія музейних та освітніх установ щодо національно-патріотичного виховання. Використання музейно-педагогічних засобів для формування патріотичних якостей молоді стає актуальною для сучасної української музейної педагогіки. Урочні заняття на рівні майстер-класів, семінари, дискусії, лекції, конференції, спільні навчання педагогів і музейників у системі методичної роботи удосконалюють як усталені форми діяльності, так і народжують інноваційні технології, методи, форми і змістові наративи. О.-в. ф., що охоплює значну аудиторію відвідувачів, посилює не тільки актуальність, але й креативність музейної практики, що проявляється в генеруванні ідей, нових інтерпретацій, творчому вирішенні проблемних завдань, що постійно виникають на урочних заняттях, виставках, у конференц-залах, сховищах, архівах, при формуванні експозицій.

О.-в. ф. сприяє людському розвитку, стимулює, мотивує особистість, зокрема: розвиває творчі пізнавальні звички; навчає здобувати самостійно нові знання та виробляти власне ставлення до оточуючого світу; формує внутрішню

мотивацію щодо навчання, думання, осмислення, захоплення, самовдосконалення; виховує креативно-критичну особистість, її творчу впевненість та самоцінність; розширює творчі здібності відвідувача (незалежно від віку, стану, професійних та індивідуальних уподобань) завдяки доступу до нової інформації, ресурсів, музейних артефактів, історії людей, спільнот, культур і держав; сприяє створенню нових пізнавальних платформ, зокрема цифрових, що допомагають музеям доносити свій контент до широкого суспільного загалу. О.-в. ф. уможлиблює появу нових музеєзнавчих платформ для створення, міксування та інтерпретації оригінальних і суспільно затребуваних контентів, спонукаючи (відвідувачів) «збирати, упорядковувати і представляти розмаїття думок про той чи інший експонат, виставку, ідею»; дозволяє розпізнавати й по новому оцінювати події, явища, факти, діяння людей, виробляти власне осмислення і точку зору, світоглядне ставлення, розвивати фахові знання, залучати (психопедагогічно) молодь до «мозкового штурму» та творчого процесу.

Музеї як заклади, що збирають, вивчають, документують, науково обґрунтовують, зберігають і популяризують культурно-історичну спадщину, виконують також одну з найголовніших суспільних функцій – освітньо-виховну. О.-в. ф. здійснюється на рівні всіх без винятку музейних закладів, зважаючи, що за своїм профілем музеї поділяються на природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо.

Літ-ра: Верховна Рада України. (1995, 29 червня). *Про музеї та музейну справу* (Закон України № 249/95-ВР). *Відомості Верховної Ради України*, (25). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Норріс, Л., & Тісдейл, Р. (2017). *Креативність у музейній практиці* (пер. з англ.). Музейний простір; Філіпчук, Н. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)* (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».

Наталія Філіпчук

Патріотизм – це інтегративна морально-ціннісна якість особистості, що виявляється в усвідомленій любові до Батьківщини, відданості своєму народові, повазі до його історії, мови, культури, традицій і державності, готовності діяти на благо країни та захищати її національні інтереси. П. охоплює систему почуттів (гордість, відповідальність, солідарність), переконань (усвідомлення належності до національної спільноти, прийняття її цінностей) і практичних дій (громадянська активність, соціальна відповідальність, служіння суспільству); формується в процесі соціалізації особистості під впливом родини, освіти, культурного середовища та суспільно-історичного досвіду.

У сучасному гуманітарному дискурсі П. розглядається як складова громадянської культури, національної ідентичності та духовної безпеки держави, що поєднує етнокультурний, громадянський і загальнолюдський виміри. За І. Бехом (2025), «почуття П. стійко актуалізується під час загрози для існування країни, що вимагає її захисту...; велич П. полягає у такому єднанні народу, коли кожна окрема особистість вважає себе недостойною свого високого призначення, якщо не відповідає любов'ю на любов, не вимагаючи нічого замість, окрім справжньої доброзичливості; такої ціни єднання і веде до великої мети: бути неподільним цілим, щоб утверджувати свою національну самобутність і незалежність» (с.7).

Літ-ра: Бех, І. (2023). Патріотизм у духовному злеті народу: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання», 6 квітня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5117>; Журба, К. (2025). Формування української національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: практичні аспекти: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану», 3 квітня, 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 1–6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7123>; Канішевська, Л. (2020). Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного вітчизняного педагогічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 34(3), 204-210. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_3/34.pdf

Мирослава Вовк, Наталія Філіпчук

Педагогічна культура – це інтегративна характеристика педагога, що відображає рівень його професійної компетентності, педагогічної майстерності, ціннісних орієнтацій, морально-етичної та комунікативної культури, здатність до творчої самореалізації, культуротворчої діяльності та ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу з метою особистісного розвитку здобувачів освіти.

Л. Лєскова (2018) розглядає П. к. як показник високого рівня розвитку особистості педагога, що охоплює його інтелектуальні здібності, моральні якості, загальну освіченість, творчий потенціал і професійну майстерність. Науковиця наголошує, що фундаментом П. к. виступає духовно-моральна вихованість учителя. Саме рівень сформованості П. к. визначає особливості професійної поведінки педагога в освітньому процесі, впливає на вибір ним методів, форм і технологій навчання та виховання. Водночас П.к. розглядається як складова загальнолюдської культури, що відображає систему цінностей і норм, притаманних суспільству (с. 142).

На думку Ю. Смаковського (2016), П. к. є системою норм, ціннісних орієнтацій, практично зреалізованих у процесі культивування людини, що забезпечує умови для саморозвитку й самореалізації особистості в системі освіти та самоосвіти (с. 293).

Т. Сидоренко (2011) аналізує зміст і структурні складові П. к. майбутнього вчителя, акцентуючи увагу на навчальній діяльності як важливому засобі її формування та визначаючи дидактичні умови, що забезпечують результативність цього процесу. Дослідниця обґрунтовує, що П. к. майбутнього педагога є багатовимірною соціальною характеристикою особистості, яка відображає його педагогічні переконання та професійну позицію. Водночас вона виступає індикатором рівня духовного, морального й інтелектуального розвитку фахівця, а також характеризує його професійні знання, уміння, педагогічну майстерність і сукупність особистісних якостей, необхідних для ефективного

здійснення освітньої діяльності та розв'язання професійно-педагогічних завдань (с. 3-8).

О. Аніщенко (2024) визначає низку важливих ознак П. к.:

- духовна спрямованість, що базується на високому рівні професіоналізму, фахової компетентності та ціннісного ставлення до педагогічної діяльності;
- інтегративність, яка виявляється через гармонійну взаємодію та комунікацію в педагогічному колективі, вона об'єднує професійні цінності викладачів і сприяє формуванню спільних норм та принципів, що визнаються всіма учасниками освітнього процесу;
- унікальність, адже професійно-педагогічна культура відображає своєрідну субкультуру, яка формується під впливом національних і регіональних культурних традицій, а також індивідуальних особливостей кожного педагога та професійного досвіду;
- гнучкість, яка ґрунтується на системі ідей, переконань і цінностей, які реалізуються в освітній та професійній поведінці педагога. Завдяки здатності до постійного розвитку й удосконалення ця культура може збагачуватися новим досвідом, адаптуватися до змін освітнього середовища, зберігаючи при цьому свою відносну стабільність і цілісність (Аніщенко, 2024).

Літ-ра: Аніщенко, О. (2024). Професійно-педагогічна культура викладача закладу вищої освіти: сутність, значення. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття: зб. матеріалів XXI Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької*, 7 (19), 27-28. Талком.

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739854/1/Anishchenko_O._professional_and_%20pedagogical_culture.pdf; Лескова, Л. (2018). Педагогічна культура та педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу. *Теорія і методика професійної освіти*, 8, 142-145. <https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/8/34.pdf>; Сидоренко, Т. (2011). *Дидактичні основи формування педагогічної культури майбутнього вчителя* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Кривий Ріг; Смаковський, Ю. (2016). Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2 (12), 290-294.

Юлія Грищенко

Рідномовна освіта – це цілісний процес навчання і виховання особистості засобами рідної мови, що передбачає її опанування як основного інструмента пізнання, комунікації, культурної самоідентифікації та соціалізації. Р. о. охоплює формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної та національно-культурної компетентностей, забезпечує засвоєння духовних цінностей народу, історико-культурного досвіду, традицій і норм мовленнєвої поведінки. Р. о. сприяє розвитку мовної особистості, національної свідомості, громадянської відповідальності та збереженню культурної спадщини. У ширшому значенні Р. о. є важливим чинником утвердження мовної політики держави, підтримки мовного різноманіття та сталого розвитку суспільства. Сутність Р. о. визначається крізь призму поняття «рідна мова». П. Кононенко і Т. Кононенко (1999) рідну мову розглядають у системі українознавчих понять: «Рідна мова з'єднує людину з родом, природою, історією, вірою, філософією, мистецтвом (передусім, словесним), з його родинними, обрядовими, календарними, дружинними (військовими) піснями й діями» (с. 12). Рідна мова – одне з найважливіших понять у етнології, соціолінгвістиці, мовознавстві та інших науках. Узагальнюючи його за різними критеріями, маємо визначення рідної мови як материнської, тобто першої мови, засвоєної в дитинстві природним шляхом від батьків-носіїв.

Відповідно сутністю Р. о. є передавання інформації, знань, розуміння, ставлення, цінностей, умінь, зразків поведінки тощо рідною мовою, починаючи з дошкільного віку. Р. о. реалізується через посередництво родини, системи рідномовних освітніх закладів усіх рівнів, релігійних та громадських організацій, неформальні об'єднання для дітей, дорослих. При цьому рідна мова виступає провідним чинником створення рідномовного середовища, яке поєднує в собі сукупність інших понять: рідне – близькоспоріднене, близьке; рідна мова – материнська мова; середовище.

Літ-ра: Vovk, M. (2022). Mother tongue teaching as a priority in the development of education: the swedish experience for Ukraine. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*,

22(2), 162-171. [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.162-171](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.162-171); Верховна Рада України. (2019). Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>; Кононенко, П. П., Токар, Л. В., Бажан, О. Г., Бойко, О. Д., Воронюк, О. В., Гриценко, П. Ю., Даниленко, В. М., Котенко, В. В., Крисаченко, В. С., Нагорна, Л. П., Піскун, В. М., Попович, М. В., Ричка, В. М., & Черненко, О. В. (2011). *Історія українознавства* (П. П. Кононенко, ред.). Академвидав. (Серія «Альма-матер»); Маленко, О. О. (2014). Мовна освіта. У В. Г. Кремень (ред.), *Освіта дорослих: енциклопедичний словник* (с. 232). Основа.

Мирослава Вовк

Родинознавство (фамілістика) – складова української народної педагогіки, етнопедагогіки, що вивчає родину як складний соціальний інститут та цілісну систему, її функції, генезис, традиції та сучасний стан. В українському науковому дискурсі, зокрема у працях М. Стельмаховича, родинознавство розглядається як інтегрована галузь знань і досвіду народу щодо створення й збереження міцної, здорової та щасливої сім'ї, що базується на засадах етнопедагогіки.

Українське Р. є надзвичайно багатогранним і об'єднує такі структурні складники: народне Р. (сукупність народних поглядів на родину та родинні зв'язки); народне дитинознавство (система знань про розвиток дитини та догляд за нею); батьківська педагогіка (досвід і методи виховного впливу батька та матері); народна дидактика (народні методи і засоби навчання дітей); народна деонтологія (вчення про моральні обов'язки членів родини).

За М. Стельмаховичем, Р. спрямоване на всебічний розвиток особистості: духовно-моральний, трудовий, розумовий, естетичний, фізичний. В основу реалізації цих напрямів покладено систему принципів: етнізація (виховання на основі національної культури та ідентичності); природовідповідність (піклування про природні задатки дитини); гуманізм (утвердження щирих стосунків та людяності); духовність (виховання на засадах народної моралі та релігійної культури); наступність (зв'язок поколінь – батьки, дідусі, бабусі як носії мудрості).

Основними чинниками Р. виступають: родина (батько, мати, дідусь, бабуся, родичі), рідне слово, державні та релігійні інституції, домашній побут і природа. Особлива увага приділяється підготовці молоді до шлюбу, формуванню педагогічної компетентності батьків та культурі сімейного спілкування.

Р. є фундаментом національної системи виховання, забезпечуючи соціалізацію дитини, її підготовку до майбутнього сімейного життя та збереження етнокультурної самобутності в умовах сучасного полікультурного простору.

Літ-ра: Гула, Т. (уклад.). (2012). *Родинознавство: наук.-допом. бібліогр. покажч.* Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; Стельмахович, М. (1994). *Українське родинознавство*; Стельмахович, М. (1996). *Українська родинна педагогіка*; Стельмахович, М. (1997). *Українська народна педагогіка*. ВІПОЛ.

Олена Семеног

Соціокультурна роль вчителя – багатогранна професійна діяльність педагога, спрямована на формування учня як носія національних цінностей, культури та активного суб'єкта суспільного життя. В основі цієї ролі – соціокультурний підхід, де мова розглядається як національно-культурний феномен, що акумулює духовно-моральний досвід народу.

Ключові аспекти та принципи діяльності вчителя: національно-виховний: виховання ціннісного ставлення до української мови як державної, засвоєння її як джерела національних традицій та естетичних можливостей; реалізація соціокультурної змістової лінії; створення атмосфери співтворчості, де вчитель є ментором, фасилітатором розвитку особистості: розвиток мовленнєвих навичок (слухання, читання, говоріння, письмо) як інструментів соціальної адаптації та міжкультурного діалогу. Функції вчителя: робота з культурологічно орієнтованими текстами, що мають історичну та етичну цінність; акцентування на громадянському патріотизмі, толерантності до «інакшості» та відповідальності; виховання поваги до родинних традицій та етики мовлення.

Місія учителя полягає у формуванні компетентного мовця і читача, який усвідомлює власну національну ідентичність у європейському контексті;

здатний до критичного аналізу та інтерпретації класичної й сучасної літератури; використовує духовний потенціал слова для розв'язання життєвих ситуацій та соціальної ініціативи (волонтерство, благодійність).

Реалізація С.-к. ролі потребує неперервної освіти вчителя, готовності до профільного навчання та гнучкості в умовах дистанційної/змішаної форм навчання, зумовлених воєнними реаліями.

Літ-ра: Кабінет Міністрів України. (2024, 17 травня). *Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти* (Постанова № 572); Міністерство освіти і науки України. (2025). *Концептуальні засади мовно-літературної освітньої галузі (українська мова, українська та зарубіжні літератури)*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-movno-literaturnoyi-osvitnoyi-galuzi-ukrayinska-mova-ukrayinska-ta-zarubizna-literaturai.pdf>; Рябуха, А., Семеног, О., & Вовк, М. (2025). Педагогічне партнерство у професійному розвитку вчителів: Синергія науки і освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(2), 1–11. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7206>

Олена Семеног

Україніка наукова – національна реферативна база даних, заснована 1998 р., яка є диференційованим за галузями знань та інтегрованим у масштабах країни сучасним інформаційним продуктом, дає змогу здійснити прогнозування розвитку наукового знання в Україні на основі даних, що відображають динаміку розширення рубрик галузевого розподілу публікацій з подальшим проведенням бібліометричних досліджень вихідного потоку видань з необхідної тематики. У.н. створена для піднесення авторитету української науки вирішувати завдання оперативного розповсюдження української наукової періодики в зарубіжних сучасних наукових комунікаціях. Реферативна база даних створена у контексті тенденції введення бібліометричної основи для обліку й оцінювання ефективності науки за допомогою наукометричного аналізу (наприклад, Google Scholar, Web of Science, SciVers Scopus, Index Copernicus, Astrophysics, Inspec, Pub Med, Mathematics, Chemical Abstracts, Springer та ін.).

Основні функції У.н. – формування національних реферативних ресурсів; підготовка до друку галузевих серій Українського реферативного журналу

«Джерело»; забезпечення вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців; активізація входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Фундаторами і виконавцями У.н. є Інститут реєстрації інформації НАН України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека ім.В.О. Сухомлинського, Національна наукова медична бібліотека України. Посилаючись на закордонний досвід, фундатори РБД «Україніка наукова» Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського та Інститут реєстрації інформації НАН України спільно з іншими вітчизняними науковцями в галузі інформаційних технологій розмірковують над перспективами розвитку національної системи реферування України та різними аспектами надання послуг, зокрема бібліо- й наукометричних.

Літ-ра: Зайченко, Н. (2013). Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова». У *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: Матеріали міжнародної наукової конференції* (с. 338–340). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Зайченко, Н., & Сандул, О. (2017). Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 45, 156–169. http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_45_16; Вовк, М. (2021). Україніка наукова. У В. Кремень (гол. ред.), *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. і перероб., с. 1031–1032). Юрінком Інтер; Добровська, С., Кириленко, С., & Балагура, І. (2012). «Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова». *Бібліотечний вісник*, 4, 12–17; Кириленко, С. (2015). Наукометричний аналіз науково-технічної інформації з питань енергетики на основі реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 42, 233–248; Костенко, Л., Жабін, О., Копанєва, Є., & Симоненко, Т. (2014). *Наукова періодика України та бібліометричні дослідження*. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. (n.d.). *Реферативна база даних «Україніка наукова»*. http://www.nbuv.gov.ua/data_base

Мирослава Вовк

Українознавство – міждисциплінарна науково-освітня галузь, яка в історичній ретроспективі сформувалась на основі когнітивного, естетичного, етичного, релігійного досвіду українства з урахуванням теорії і практики суміжних наук (етнопедагогіки, етнології, культурології, лінгвістики, фольклористики, краєзнавства, народознавства, етнографії, фольклористики, історії, джерелознавства тощо), передбачає здійснення українознавчих студій в українських осередках й інституціях української діаспори та вивчення українознавчих дисциплін (українська мова, українська література, українська культура, історія України тощо) у закладах середньої, вищої освіти й організацію мистецьких практик (опанування ремесел, вишивання, писанкарство, хореографічне мистецтво та ін.) українознавчого спрямування у виховній діяльності в умовах формальної і неформальної освіти.

Історія становлення і розвитку У. охоплює другу XIX – перші десятиліття ХХІ ст.: завдяки іменам М. Максимовича, І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Ф. Сушицького, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін. діячів сформувалась теорія і практика українознавчих студій. Загалом У. еволюційно розвивається у двох вимірах: власне в українській науці та у зарубіжній теорії і практиці (Канада, Республіка Польща та ін.). Сучасними осередками розвитку У. в *Україні* є – Інститут народознавства НАН України, Інститут фольклористики, мистецтвознавства і етнології імені М. Рильського НАН України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка та ін.; у *зарубіжжі* – Канадський Інститут Українських Студій, Центр дослідження української спадщини в Саскачеванському університеті (Канада); Центр українського і канадського фольклору ім. Кулів Альбертського університету (Канада), Світовий Конгрес Українців та ін.

У науковому дискурсі вживаються суголосні з поняттям У. терміносполуки: україніка, україністика, народознавство, суспільствознавство, краєзнавство, батьківщинознавство, етнопедагогіка, народна педагогіка, етнографія та ін. Уперше як окрему науково-освітню галузь У. виокремив

Ф. Сушицький (1917), який її розглядав як «галузь наукової роботи, що роз'яснює минуле й сучасне життя українського народу, пояснює його національні особливості, його територію, різні впливи життя нашого народу та його розвиток, його мову, творчість взагалі, художню й літературну зокрема».

Структуру українознавчих дисциплін уперше визначили І. Стешенко і О. Дорошкевич (1918) у «Матеріалах до вивчення предметів українознавства», до яких зараховували такі дисципліни: 1. Історія України на нижчих щаблях освіти. 2. Історія України в середніх ланках освіти. 3. Історія України «до курсу вищого концентру». 4. Програма курсу української мови і літератури. 5. Проект програми географії (природи і населення) України: а) для середніх навчальних закладів; б) для старших класів середніх навчальних закладів. З 1930-х рр. в Україні поняття українознавство було вилучено з активного наукового вжитку. Однак на першому українському педагогічному Конгресі у Львові в 1935 р. В. Пачевський виступив із доповіддю «Українознавство у вихованні молоді», де до цієї науки відносить українську мову, літературу, пластичне мистецтво, музику та «географію земель, заселених українцями».

Важливу роль у розвитку українознавчої традиції відіграли українські наукові та культурно-просвітницькі інституції, зокрема Наукове товариство імені Шевченка, діяльність якого сприяла розвитку науки, освіти, музейної справи, книговидавництва та популяризації української культури у світі. Збереження й поширення цієї спадщини розглядається як одне з пріоритетних завдань сучасної освіти.

Відродження У. як унікальної наукової галузі розпочалося у 1990-х рр., що пов'язано із здобуттям Україною незалежності. У цей період завдяки українським освітянам, науковцям (П. Кононенко, Т. Усатенко, Л. Дунаєвська, Т. Комаринець та ін.) українознавство набуло фундаментального наукового обґрунтування та впроваджувалося в освітню.

Сучасні дослідники визначають У. як цілісну систему знань про Україну і світове українство, як наукову систему, що передбачає врахування принципу історизму, якомога повнішого джерелознавства вітчизняного і зарубіжного,

єдності аналізу, синтезу досліджень уроків минулого та проблем сучасності і на тій основі – прогноз і планування майбутнього (П. Кононенко), як систему етнологічних, культурологічних, етнопедагогічних, історичних та інших досліджень про український народ у його минулому та сучасному розвитку (В. Оліфіренко), як систему етнічних цінностей, через які український етнос формує світове українство, розвивається задля культури і вищих цінностей своєї нації, підтримки і розвитку державної мови, національної духовності й економіки, освіти і науки, історії і політики, релігії та культури, розбудови толерантного суспільства (Т. Усатенко). В умовах російсько-української війни У. набуває статусу інтелектуальної та інформаційної зброї.

У. виступає не лише змістовим компонентом освіти, а й її світоглядною та методологічною основою, сприяючи формуванню національної ідентичності, громадянської свідомості, історичної пам'яті та духовної культури особистості. У. забезпечує наступність поколінь через засвоєння культурної спадщини, творчого та інтелектуального доробку українського народу, а також інтеграцію національних цінностей у європейський і світовий культурний простір.

Літ-ра: Вовк, М., & Машкова, І. (2018). *Українознавча освіта в Україні і Канаді: Поняттєво-персонологічний словник*. Талком; Вовк, М. (2021). *Українознавство*. У В.Г. Кремень (гол. ред.), *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. і перероб., с. 1032–1033). Юрінком Інтер; Кононенко, П. (2005). *Українознавство*. Міленіум; Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. (2022, 6 червня). *Наказ Міністерства освіти і науки України № 527*. <https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsiiia-natsionalno-patriotychnoho>; Лозко, Г. (2024). Інституціалізація українознавства як науки та навчальної дисципліни в умовах російсько-української війни. *Українознавство*, 1, 131–145; Мишанич, О. (n.d.). *Українознавство як світова наукова дисципліна*. <https://www.rius.kiev.ua/journal/2-3/myshanych>; Оліфіренко, В., Оліфіренко, С., Оліфіренко, Т., & Оліфіренко, Л. (уклад.). (1999). *Енциклопедія українознавства для школярів і студентів*. Сталкер; Сушицький, Ф. (1917). Принципи українознавства. *Вільна українська школа*, 2, 82–88; Усатенко, Т. (2014). *Епістеміологія українознавства: Педагогічний контекст*. Імекс-ЛТД.

Мирослава Вовк, Олена Семенов

Українознавчий осередок – це інституційно оформлена або неформальна спільнота (заклад, центр, гурток, кафедра, громадська організація), діяльність якої спрямована на вивчення, збереження, популяризацію та розвиток української мови, культури, історії, традицій, духовних цінностей і національної ідентичності в освітньому, науковому та соціокультурному просторі України і діаспори. У. о. виконує освітню, науково-дослідну, просвітницьку й виховну функції, забезпечує формування національної свідомості, культурної пам'яті, громадянської позиції та патріотичних цінностей, сприяє інтеграції українознавчого компонента в зміст навчання і професійної підготовки фахівців.

У ширшому розумінні У. о. є центром консолідації інтелектуального й культурного потенціалу громади, що забезпечує міждисциплінарне осмислення українського світу в історичній ретроспективі та сучасному глобалізованому контексті. В У. о. можуть видаватися періодичні видання, серійні видання, організовуватися наукові заходи, фестивалі тощо, розвиватися наукові школи тощо. Прикладами У. о. є: кафедра фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра фольклористики імені Філарета Колеси Львівського національного університету імені Івана Франка, Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М.Т. Рильського НАН України, Інститут народознавства НАН України, Центр україномовної освіти (Ukrainian Language Education Center – ULEC) в Канаді тощо).

Літ-ра: Вовк, М. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (XIX – початок XXI ст.): словник термінів*. ІПООД НАПН України. <https://ipood.com.ua/e-library/slovniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-hh--pochatok-hh-stolittya/>

Мирослава Вовк

Українознавчий підхід в освіті – концептуально-методологічний підхід до організації освітнього процесу, що ґрунтується на інтеграції українознавчого змісту, національних і загальнолюдських цінностей, історико-культурної спадщини українського народу та сучасних досягнень науки з метою формування національної ідентичності, громадянської свідомості, духовної

культури й цілісного світогляду особистості. У. п. забезпечує єдність навчання, виховання і розвитку, спрямовуючи освітній процес на пізнання України як історичного, культурного, мовного, духовного, державотворчого та цивілізаційного феномену.

В основі У. п. – розуміння освіти як засобу становлення особистості, здатної усвідомлювати власну національну належність, шанувати культурно-історичну спадщину українського народу, відповідально ставитися до збереження державності, демократичних цінностей і національних інтересів України. Його реалізація передбачає інтеграцію знань з історії, мови, літератури, культури, мистецтва, етнопедагогіки, народознавства, філософії, релігієзнавства, географії та інших галузей знань, що формують цілісне уявлення про український світ у взаємозв'язку з європейською та світовою цивілізацією.

У. п. сприяє гуманізації та культуровідповідності освіти, розвитку критичного мислення, інтелектуального потенціалу, творчих здібностей, комунікативної культури й соціальної відповідальності здобувачів освіти. У. п. формує повагу до української державності, Конституції України, державної символіки, української мови як державної, історичної пам'яті, національної культури, традицій, духовно-моральних цінностей і культурного різноманіття. Водночас цей підхід виховує відкритість до міжкультурного діалогу, толерантність, готовність до взаємодії в полікультурному суспільстві та інтеграції української культурної спадщини у світовий гуманітарний простір.

У педагогічній освіті У. п. визначає професійну підготовку вчителя як носія національної культури, української громадянської ідентичності та духовних цінностей. Учитель покликаний забезпечувати передачу культурної спадщини, формування національної самосвідомості, громадянської відповідальності та духовної стійкості молодого покоління.

Важливим складником У. п. є забезпечення наступності поколінь через збереження, вивчення й популяризацію історико-культурної спадщини, традицій, звичаїв, фольклору, мистецтва, досягнень української науки й освіти. Особливе значення має діяльність українських наукових, культурно-освітніх і

громадських інституцій, зокрема Наукового товариства імені Шевченка, які зробили вагомий внесок у розвиток українознавства, національної науки, книговидавництва, музейної справи, просвітництва та утвердження української культурної ідентичності у світовому просторі.

У сучасних умовах У. п. є одним із провідних методологічних орієнтирів модернізації української освіти, оскільки забезпечує поєднання національної традиції з інноваційним розвитком освіти, формування духовно багатой, соціально відповідальної, патріотично налаштованої особистості, здатної до збереження національної спадщини, розвитку демократичного суспільства та активної участі в європейському й світовому культурному та освітньому просторі.

Літ-ра: Міністерство освіти України. (1994). *Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)*. Райдуга; Огієнко, І. (1918). *Українська культура*. Видавництво книгарні Є. Череповського; Ничкало, Н. (ред.). (2016). *Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: збірник наукових праць*. Богданова А. М.; Президент України. (2002, 17 квітня). *Національна доктрина розвитку освіти*. (Указ № 347/2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>; Семчишин, М. (1993). *Тисяча років української культури* (2-ге вид.). АТ «Друга рука»; МП «Фенікс».

Наталія Філіпчук

Україноцентризм – це світоглядна, філософська та політична позиція, що визначає Україну, її національні інтереси та ідентичність як головний пріоритет і точку відліку в усіх сферах життєдіяльності суспільства. У. передбачає погляд на світ «українськими очима» та оцінку будь-яких подій крізь призму вигоди для української нації.

Концепція реалізується через фундаментальні напрями: у зовнішній політиці – через побудову самостійної стратегії на засадах реалізму та прагматизму; взаємодія з іншими державами (особливо сусідами) виключно на рівних умовах, уникаючи входження у блоки, що нівелюють національний суверенітет; у внутрішній політиці – через розроблення соціально-економічної моделі розвитку з опорою переважно на власні сили та ресурси; зміцнення

владних інституцій та громадянського суспільства; у культурі та ідентичності – через захист національної спадщини, мови та духовності; переосмислення історії без зовнішніх ідеологічних нашарувань; підтримка національної гідності; у філософії – через сприйняття України як суб'єкта світової історії; формування власного інтелектуального продукту та незалежної оцінки глобальних процесів.

У. – це повага до символів: державної атрибутики (Герб, Прапор), мови та традицій; самоповага («Ми поважаємо французів чи поляків, але в центрі нашого світу – Україна»).

У. ставить перед собою ключові цілі: українська держава: вільна, сильна, успішна (територія та інституції); український простір: духовний, культурно-інформаційний та безпековий простір, що виходить за межі фізичних кордонів держави (діаспора, культурний вплив); українська економіка: самодостатня, стабільна та конкурентоздатна в умовах сучасного світу.

Літ-ра: Лизанчук, В. (2011). Морально-національні полюси: Україноцентризм і малоросійство. *Освіта регіону*, 2. <http://social-science.com.ua/article/423>; Національна академія педагогічних наук України. (2022, 15 липня). «Патріотизм – це шлях до кращого життя всіх українців». Академік Василь Кремень – про те, як формувати вільних людей. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2781/; Філіпчук, Г. (2013). *Національна освіта: особистість і суспільство*: збірник наукових праць. Зелена Буковина.

Мирослава Вовк, Олена Семенов

Україноцентристська парадигма змісту освіти – це стратегічна модель освітнього процесу, відповідно до якої вивчення української мови та інших дисциплін спрямоване на рівень смислів і цінностей, на формування компетентного мовця-патріота з європейським типом мислення та активного суб'єкта державотворення.

Згідно із сучасними підходами, У. п. реалізується через ключові блоки знань: текстоцентричний: аналіз тексту як культурного коду (стильові, естетичні, прагматичні аспекти); робота з підтекстом та особистісним контекстом; етнолінгвістичний: вивчення мови як динамічної системи, що відображає історію та культуру народу.

У. п. вимагає зміщення акцентів із «надмірного обсягу теорії» на розвиток особистості: принцип наступності та перспективності: навчання спирається на базові знання, але орієнтоване на майбутню професійну освіту й життєві потреби учня; риторизація навчання: вивчення мови через риторику як регулятор мовленнєвої поведінки; збагачення лексичного запасу: відбір лексики за тематичним і комунікативним принципами, що враховують професійні вподобання учнів; емоційно-ціннісна мобілізація: знання стають продуктивною силою лише тоді, коли учень вміє задіяти власний досвід та емоційну саморегуляцію. Метою У. п. є випускник, який володіє характеристиками: суб'єктність: усвідомлення себе не об'єктом впливу, а активним учасником цивілізаційного розвитку; стійкість до «малоросійства»: подолання психологічної меншовартості через глибоке знання мовних відтінків та національних смислів; стратегічне мислення: здатність оцінювати будь-яку інформацію з позиції українського національного інтересу.

У. п. забезпечує перехід від «освіти в Україні» до української освіти за змістом. Вона гармонізує інтелектуальний потенціал учня з інтересами держави, перетворюючи навчання мови на процес націогенезу. За Г. Філіпчуком (2023b), «для педагогічної освіти парадигмою стає модель «культу культури» – вектор освітотворчості, окреслений на глобальному рівні рішеннями світових самітів та резолюціями ООН. Принципи, що закладені в освітніх стандартах багатьох держав щодо культурних компетентностей, як і змістове кредо Дорожньої карти мистецької освіти (ЮНЕСКО, 2006), що «культура стає найважливішим компонентом всебічної освіти для всіх», трансформуються в загальносуспільні вартості й норми» (с. 81).

Літ-ра: Ляшенко, О., Засекіна, Т., Мальований, Ю., Литвинова, С., & Малиношевська, А. (ред.). (2024). *Профільна середня освіта: Виклики і шляхи реалізації*. Видавничий дім «Освіта»; Мокляк, В., & Тарелко, С. (2023). Поняття та зміст освітньої парадигми. *Педагогічні науки*, 81; Національна академія педагогічних наук України. (2022, 15 липня). «Патріотизм – це шлях до кращого життя всіх українців». Академік Василь Кремень – про те, як формувати вільних людей. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2781/; Філіпчук, Г. Г. (2023a). «...24»: Ідентичність, державність у вимірі війни. Букрек; Філіпчук, Г. Г. (2023b).

Мирослава Вовк, Олена Семенов

Українська діаспора – це сукупність осіб українського походження, які постійно або тимчасово проживають за межами України, зберігають національну самоідентифікацію, мову, культуру, традиції та підтримують духовні, культурні, освітні, громадські чи економічні зв'язки з історичною Батьківщиною. У. д. діаспора формується внаслідок різних хвиль міграції (економічної, політичної, воєнної, освітньої) та функціонує як соціокультурна спільнота, що сприяє збереженню й популяризації української національної спадщини у світі, розвитку міжнародного іміджу України та зміцненню міжкультурного діалогу.

За С. Романюк (2015), в українському науковому просторі термін У. д. вперше використали в 1955 р. автори статті «Еміграція» В. Кубійович і В. Маркусь у другому томі «Енциклопедії українознавства». Остаточного він утвердився у 1980 р., коли в дев'ятому томі цієї ж енциклопедії з'явилася стаття «Українська діаспора» (с. 14). У ній зокрема стверджується, що У. д. – збірне визначення української спільноти поза межами українських земель (української національної території), яка відчуває духовний зв'язок з Україною (Енциклопедія українознавства, 1980).

С. Романюк (2015) розглядає У. д. як «певну частину етносу, що проживає за межами країни походження, зберігає свою етнічну самобутність, має свої організаційні інститути для її підтримання і розвитку, в якій у результаті взаємодії з поліетнічним соціумом відбувається синтез різних культур (материнської та культури / культур країни поселення), забезпечує розвиток етнічно рідної мови, формування мовної особистості зарубіжних українців» (с. 13).

За І. Машковою (2019), У. д. визначається як частини народу (певної етнічної спільноти), що постійно проживає поза межами країни походження, створює стійкі етнічні групи у тій країні, де проживає, має свої соціальні

інститути для підтримки та розвитку своєї ідентичності та спільності, зберігає зв'язок зі своєю історичною батьківщиною, національні традиції тощо (с. 79).

Літ-ра: Кубійович, В. & Маркусь, В. (1980). *Енциклопедія українознавства. Словникова частина* (Т. 9); Машкова, І. (2019). *Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть XX – початок XXI ст.)* (Дисертація кандидата педагогічних наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Романюк, С. (2015). *Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX – початок XXI ст.)*. ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

Мирослава Вовк

Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою своєї належності до української нації як самобутньої історично сформованої спільноти, об'єднаної спільною назвою, державними символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, українською мовою, культурною спадщиною, народними традиціями, духовно-моральними цінностями та спільною відповідальністю за збереження й розвиток Української держави. Згідно з Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) У. н. і. – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями.

У. н. і. є фундаментальною складовою національної та громадянської ідентичності, що визначає духовний, культурний і світоглядний зв'язок особистості з українським народом, його історією, культурою, традиціями та державотворчими цінностями. У. н. і. формується у процесі сімейного, суспільного й освітнього виховання, соціалізації, засвоєння української мови, національної культури, історичної пам'яті, правових і демократичних цінностей, а також через активну громадянську участь у житті держави.

Відповідно до законодавства України утвердження У. н. і. є одним із пріоритетних напрямів державної політики. Освіта покликана забезпечувати

формування в особистості поваги до прав і свобод людини, любові до України, відповідальності за її майбутнє, шанобливого ставлення до державної мови, культурних надбань українського народу, історичних традицій, національної пам'яті, державних символів, а також готовності захищати незалежність і територіальну цілісність держави.

У сучасних умовах У. н. і є важливим чинником суспільної згуртованості, консолідації українського народу, зміцнення національної безпеки, громадянської стійкості та демократичного розвитку держави. У. н. і. сприяє збереженню культурної самобутності України, утвердженню її європейського цивілізаційного вибору, розвитку національної свідомості, патріотизму, міжпоколіннєвої спадкоємності та відповідального громадянства.

Літ-ра: Верховна Рада України. (2017). Про освіту: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Верховна Рада України. (2023). Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Мирослава Вовк

Українська самосвідомість – це складне психологічне та соціально-педагогічне явище, що полягає в усвідомленні особистістю своєї належності до української нації, ідентифікації себе як носія українських цінностей, культури та історії, а також у здатності оцінювати свою роль як суб'єкта державотворчих і цивілізаційних процесів.

Згідно з концепцією М. Боришевського та В. Соколової, структура У. с. охоплює такі компоненти, як національна самооцінка: судження людини про відповідність своїх рис національним ідеалам та цінностям; національні домагання: спрямованість особистості на досягнення цілей, що є значущими для української спільноти; соціально-психологічні очікування: уявлення про те, як представники власної та інших націй оцінюють українця та його поведінку; національний «Образ-Я»: цілісне уявлення людини про себе як частку українського етносу/нації; емоційний компонент: глибоке переживання своєї

єдності з нацією, почуття національної гідності та відповідальності за майбутнє України.

Становлення У. с. є результатом взаємодії груп чинників: історичних (актуалізація історичної пам'яті, усвідомлення тягlosti українського державотворення та ролі України у світовому процесі), етнокультурних (опанування української мови (як лінгвофілософського фундаменту), дотримання традицій, обрядів та вивчення національного характеру), освітньо-виховних (впровадження українознавчого циклу (література, історія, психологія) та використання методів народної педагогіки (за В. Сухомлинським); ціннісних (духовні) факторів (формування смисложиттєвих орієнтацій, де пошук сенсу власного буття нерозривно пов'язаний із причетністю до долі свого народу).

У. с. діє як потужний регулятор соціальної поведінки: інтегративна – забезпечує консолідацію окремих індивідів у єдиний національний організм; захисна - виступає імунітетом, що дозволяє зберігати самобутність в умовах глобалізаційних викликів чи зовнішньої агресії; діяльнісна – трансформує знання у внутрішню потребу до активної громадянської позиції та самореалізації на благо держави.

Виховання У. с. має діяльнісний характер і розвивається через активну участь у культурному житті. Первинною ланкою цього процесу залишається сім'я, яка закладає основи «духовного світу» дитини.

Літ -ра: Боришевський, М. (2000). *Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості*. Беркут; Дідич, Г. (2018). Теоретичні основи формування національної самосвідомості особистості. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 170, 57–60; Савчук, В. (2017). Національна самосвідомість: Огляд психологічних концепцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія, 5, 147–157; Філіпчук, Г. (2023). «...24»: Ідентичність, державність у вимірі війни. Букрек.

Олена Семеног

Українськомовна особистість учителя – мовна особистість, якій властива мовна й комунікативна компетентність у сфері української мови, яка ідентифікує себе як українця/українку з властивим світобаченням та концептуальною системою українського етносу.

На відміну від слова «україномовний» варіант «українськомовний» є стилістично нормативним для означення особи, що послуговується саме українською мовою (за О. Пономаревим).

Ключові компоненти У. о. у.: ціннісно-світоглядний: ставлення до української мови як до скарбниці народної мудрості та державної святині; усвідомлення відповідальності за її долю, розвиток та пропагування; лінгвоукраїнознавча компетентність: здатність транслювати національну культуру через комунікативну поведінку, знання національного характеру мовних одиниць та особливостей українського мовленнєвого етикету; діяльнісно-практичний: вільне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, писання) та формами мовлення (діалог, монолог, полілог) у професійній сфері; генетико-культурний: опора на національно-культурні традиції, мовну свідомість і самосвідомість українського народу.

У наукових студіях Л. Мацько, С. Карамана, М. Пентилюк, О. Семеног У. о. у. часто ототожнюється з поняттям «українська культуромовна особистість». Така особистість виявляється у здатності учителя творчо самовиражатися рідною мовою та здійснювати національне виховання здобувачів освіти.

Функціональні характеристики У. о. у.: еталонність: учитель виступає як мовний зразок, чий рівень культури безпосередньо впливає на формування мовного чуття учнів; здатність контролювати власну мовну практику, уникати суржику та дотримуватися вимог літературної норми; культуротворчість: уведення дітей у «науку про мову» через сприйняття її як живого організму та інтелектуального коду нації.

Формування У. о. у.є стратегічним завданням вищої педагогічної освіти, оскільки професійна компетентність майбутнього вчителя неможлива без глибокого засвоєння мовно-естетичного ідеалу українського народу.

Літ-ра: Мамчич, О., Райська, Л., & Барнич, О. (2021). Формування україномовної особистості майбутнього вчителя початкових класів НУШ. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум»*, 12. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuchkpn_2021_12_10; Пономарів, О. (2017). Блог проф. Пономарева: Україномовний чи українськомовний? BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomariv-40718117>; Романюк, С. (n.d.). Парадигмальні засади підготовки майбутнього вчителя до формування україномовної особистості здобувачів освіти. <https://archer.chnu.edu.ua>; Семеног, О. (2014). Науковий наставник як українська мовна особистість. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*, 5, 273–279; Семеног, О. (2007). *Українська культуромовна особистість учителя* (Л. Мацько, ред.). Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.

Олена Семеног

Українськомовна особистість учня – це характеристика здобувача освіти, що виявляється у високому рівні володіння українською мовою як засобом спілкування, пізнання та самовираження, а також у сформованості національної самосвідомості та активної громадянської позиції. В умовах сучасних викликів, воєнного стану У. о. у. розглядається як суб'єкт, наділений стійкою національною ідентичністю та усвідомлює цінність мови як інструменту збереження державної незалежності (О. Горошкіна).

Ключові складники та характеристики У. о. у.: національно-ідентифікаційний (глибоке відчуття приналежності до свого народу та держави, відданість національним інтересам, непримиримість до будь-яких форм морального чи фізичного насилля (М. Вовк)); соціокультурна компетентність (здатність учня засвоювати та транслювати соціокультурну інформацію, що закладена в мовних одиницях, текстах підручників та національних традиціях (О. Горошкіна, О. Кучерук)); духовно-інтелектуальний розвиток (роль мови як

фундаменту для формування світогляду молодшої людини, її інтелектуального потенціалу та духовної сфери (Л. Мацько)); ціннісна база (орієнтація на українські етнологічні засади та систему національних цінностей у процесі навчання мови (В. Кононенко)).

Формування У. о. у. базується на соціокультурному підході, який передбачає не лише вивчення граматичних правил, а й занурення учня в культурний контекст українства. Важливу роль у цьому процесі відіграє просвітницьке партнерство (взаємодія школи, родини та суспільства задля утвердження української ідентичності), навчальний контент (використання підручників та посібників, що містять ціннісно орієнтовану інформацію та сприяють вихованню громадянина); мовне середовище (створення умов для активного функціонування української мови як у навчальний, так і в позаурочний час, що зміцнює ідентифікаційну приналежність молоді).

У. о. у. є кінцевим результатом реалізації лінгводидактичної стратегії в сучасній українській школі, де мова стає одночасно і метою навчання, і засобом формування цілісної національної особистості.

Літ-ра: Вовк, М. (2025). Просвітницьке партнерство в утвердженні української ідентичності в умовах війни: Наукова доповідь. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 1–5. <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/547>; Горошкіна, О. (2024). Компетентнісний контекст формування змісту навчання української мови в умовах профільної диференціації. У *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2024 рік* (с. 62–63). https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744425/1/Anotovani-rezultaty-2024_-62-63.pdf; Кононенко, В. (2006). Концепти в етнолінгвістичному аспекті. У Г. Грищенко & В. Конобродська (ред.), *Етнолінгвістичні студії: Збірник наукових праць*. Полісся; Кучерук, О. (2014). Соціокультурний підхід до формування україномовної особистості учня основної школи. *Методичний пошук*, 12, 6–14.

Олена Семенов

Філологічні дисципліни – розгалужена система навчальних предметів, об'єднаних спільним підходом до вивчення слова як першоелемента культури; цикл теоретичних курсів у закладах вищої освіти, що забезпечують підготовку фахівців із мови та літератури (філологів). В основу терміносполучення покладено поняття філологія (від грец. *philologia* – «любов до слова»). Традиція вивчення ф.д. зародилася в античності (Греція, Індія) як мистецтво коментування та тлумачення текстів. Попри історичне відокремлення філософії та історії (XVIII–XIX ст.), сучасні Ф. д. зберігають єдиний науковий принцип: вивчення мови та літератури в їхній нерозривній єдності.

Ф. д. поділяються на фундаментальні: мовознавство (лінгвістика) та літературознавство; спеціалізовані: текстологія, джерелознавство, палеографія; міждисциплінарні: лінгводидактика (методика викладання), перекладознавство, математична лінгвістика тощо. З урахуванням профільного складника сучасної освіти, метою вивчення філологічних дисциплін є формування мовної особистості, здатної до глибокого аналізу художнього тексту, критичного мислення та вільного володіння державною мовою.

Літ-ра: Дорошенко, С. (2014). *Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця*; Стефанова, Н. (2024). *Термінологічний апарат філологічної науки: навчально-методичний комплекс нормативної дисципліни (курс лекцій)*. Видавничий центр КНЛУ; Гуменюк, І. (ред.). (2023). *Філологічні дисципліни в закладі вищої освіти: лінгводидактичні аспекти*: монографія. Заклад вищої освіти «Подільський державний університет». Liha- Pres.

Олена Семеног

Фольклор – функціональний, комунікативний феномен національної культури, в якому втілена народна модель світосприйняття, мовна картина світу; одне з основних джерел різних видів професійного мистецтва; синкретичне художньо-естетичне явище, якому властиві варіативність, анонімність, колективність, імпровізаційність, усність. Ф. мав відповідник – народна словесність. Це поняття визначало упродовж другої половини XIX – на початку XX ст. розуміння відомими культурними діячами, науковцями, викладачами

сутності фольклору (О. Бодянський, М. Максимович, Я. Головацький та ін.), який розглядався переважно як усна словесна і пісенна традиція, хоча дослідження цього періоду свідчать про погляд на фольклор як синкретичне мистецтво, втілене у літературі, інших різновидах мистецтва.

Упродовж становлення української фольклористики як науково-освітньої галузі еволюціонували дефініції фольклору, що втілилось у поглядах українських фольклористів, які збирали уснопоестичні тексти, цікавились їх природою, поетикою, тематикою, в результаті чого вийшли друком праці, збірники, що становлять джерелознавчий фонд традиційної культурної спадщини. У ретроспективі дослідники на означення фольклору вживали поняття «старожитність» (М. Цертелєв), «усна народна творчість» (Ф. Буслаєв), «народна словесність» (О. Потебня), «народна поезія» (І. Франко), «усна словесність» (Ф. Колесса), «усна форма літератури» (М. Грушевський). У Рекомендаціях ЮНЕСКО «Про збереження фольклору», прийнятих на XXV Генеральній Конференції 1989 р., Ф. визначається як «різноманіття, що спирається на традицію народної творчості, яке характерне для того чи іншого соціально-етичного середовища, однорідного в культурному відношенні. Реальними носіями Ф. є представники такого співтовариства – окремі особистості чи групи. Ф. – відображення їх соціальної і культурної самосвідомості і самоідентифікації; він сприяє комунікативній передачі їх норм і цінностей за допомогою словесних текстів, шляхом наслідування або іншими засобами. Форми існування і вираження Ф. – це мова, література, музика, танець, міфологія, обряди і звичаї, ремесла, архітектура та інші види мистецької творчості.

Літ-ра: Вовк, М. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (XIX – початок XXI ст.)*: словник термінів. ІПООД НАПН України. <https://ipood.com.ua/e-library/slovniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-hh--pochatok-hh-stolittya/>;

Дмитренко, М.К. (1997). *Українська фольклористика початку XXI ст.: тенденції розвитку, персоналії*: монографія. Вид. ПП «Рута»; *European Center for Traditional Culture Bulletin*, (3). (1997). *European Center for Traditional Culture*, 51–54.

Мирослава Вовк

Фольклористика – філологічна, культурологічна, гуманітарна, антропологічна наука, що вивчає фольклор як синкретичний феномен культури у його жанровому й видовому розмаїтті, регіональному й іншонаціональному вимірах, реконструює етапи і чинники функціонування фольклорних творів у історичній ретроспективі, визначає методологічний інструментарій аналізу фольклорних текстів, досліджує діяльність відомих і малознаних фольклористів. Сутнісні характеристики поняття були вперше визначені М. Драгомановим, потім – І. Франком, Ф. Колессою. Становлення і розвиток української Ф. як науки відбувалося упродовж таких періодів: I. 1848 – 1901 рр. – період утвердження професійних засад української фольклористики в умовах класичних університетів, формування науково-фольклористичних шкіл (міфологічної, культурно-історичної, психологічної), зародження підготовки майбутніх філологів та істориків; II. 1902 – 1950 рр. – період професіоналізації та інституалізації у фольклористичній галузі, що зумовлено діяльністю університетських та академічних фольклористичних осередків; 1951 – 1989 рр. – період розвитку фольклористики в умовах радянського ідеологічного тиску. У зміст професійної підготовки майбутніх філологів викладачі впроваджували курс «Усна народна творчість» (з 1951 р. згідно з уніфікованою програмою, підготовленою співробітниками Київського університету та Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР під керівництвом П. Попова), обов'язкову фольклорну практику; 1990 – перша чверть ХХІ ст. – період інноваційного поступу української фольклористики у класичних університетах України на основі вітчизняного історико-педагогічного досвіду та досягнень зарубіжної теорії і практики вивчення фольклору. Нижня межа періоду пов'язана з поновленням діяльності кафедри фольклористики у Львівському університеті (1990) та відкриттям кафедри фольклористики у Київському університеті (1991).

С. Росовецький (2008) окреслив специфіку взаємозв'язку Ф. з іншими науками: з *філософією* («зумовлено вибір фольклористом методики дослідження, вибір об'єкта вивчення та навіть інколи навмисна невідповідність

його теоретичних побудов конкретним фактам, що є в його розпорядженні»); з *історією релігії* («український фольклорист повинен володіти ґрунтовними знаннями з історії давнього слов'янського язичництва та з новітніх його форм, а також, що становить певну складність, із християнського віровчення»); з *історією церкви* («фольклорист зобов'язаний стежити, щоб його філософські й конфесійні (або атеїстичні) переконання не зашкодили об'єктивності та неупередженості дослідження»); з *етнографією* («з боку фольклористики до спільної площини дослідження входить насамперед обрядова поезія та міфологічні легенди, а з боку етнографії – родинне й суспільне життя, календарна обрядовість і народні вірування»); з *етнологією, антропологією* («найактуальнішими завданнями стає теоретичне осмислення сучасних національних моделей цих наук»); з *хореографією* («зумовлено потребою вивчення танцювальних пісень і втілень в акті виконання фольклорного твору «мови жестів»); з *історією театру, театрознавством* («досліджуються зв'язки народних ритуалів і «народного театру» з театром професійним»); з *психологією, етнопсихологією* («постійний інтерес фольклористів викликають зберігання творів фольклору в пам'яті людини, утілення у фольклорі явищ етнічної та соціальної психології»); з *історією* («фольклорист звертається до історії здебільшого в пошуках чітко вивірених історичних фактів, щоб отримати можливість визначити ступінь і напрями їх трансформації у фольклорних текстах»). Історично окреслилася інтердисциплінарність Ф. –тенденція, що визначає її інноваційний розвиток у зв'язку з суміжними дисциплінами, в результаті взаємодії з якими утворився спектр нових напрямів (лінгвофольклористика, етномузикознавство, фольклоротерапія, текстологія, джерелознавство та ін.), а також передбачає аналіз фольклору у вимірах контекстного, антропологічного, функціонального, культурологічного, полікультурного підходів.

Літ-ра: Вовк, М. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (XIX – початок XXI ст.): Словник термінів*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. <https://ipood.com.ua/e-library/slovniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-hh-pochatok-hh-stolittya/>; Дмитренко, М. (2024). *Українська фольклористика початку XXI ст.: Тенденції розвитку, персоналії*. Рута; Росовецький, С. (2008). *Український фольклор у теоретичному висвітленні*. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

Мирослава Вовк

Художня культура України – це унікальне явище, що поєднує народні традиції та професійне мистецтво, втілюючи емоційність, ліризм і героїзм народу. Основа Х. к. У. – мистецтво, яке в художніх образах виражає погляд митців на оточуючий світ, концентруючи в собі особливості естетичного ставлення людей до світу. Х.к. охоплює образотворче мистецтво, музику, театр, літературу, архітектуру та кіно. Художньо-образний спосіб втілення духовного досвіду відносин зі світом у витворах мистецтва засвідчує потребу людини постійно виявляти своє ідеальне життя у феноменах, природа яких естетична, оскільки сфера естетичної ідентифікації художньої творчості є тим простором, в якому свідомість людини утворює нові смисли. Х. к. «формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід сприймаючої ці образи людини, в органічні набутки її характеру» (Зязюн, & Сагач, 1997, с. 26). Розвиток художньої культури України є тривалим процесом, що охоплює період від найдавніших стоянок палеоліту до сучасності. Основними етапами та складовими розвитку художньої культури України є:

Доісторичний період (від палеоліту до III тис. до н.е.): перші пам'ятки мистецтва, трипільська культура, скіфсько-сарматська культура.

Культура Київської Русі (X – XIII ст.): візантійські впливи, монументальний живопис, храмова архітектура, мозаїки та фрески Софії Київської, іконописання, ювелірне мистецтво, літописи, розквіт народного та

церковного співу, героїчного епосу (виконання лірниками билин, дум, пісень про діяння князів, історичних пісень). Творчість скоморохів.

Галицько-Волинська Русь як культурна спадкоємниця культури Київської Русі. Розвиток ремесел та декоративно-ужиткового мистецтва (гончарство, вишивка, ткацтво). Галицько-Волинський літопис як історична та літературна пам'ятка.

Литовсько-Руська та козацька доба (XIV – XVIII ст.): розвиток бароко, вплив ренесансу, братські школи, розквіт церковної архітектури. Вплив козацтва на розвиток української культури, кобзарство.

Новий час та Новітня доба (XVII – XVIII ст.): Поширення гуманістичних ідей Ренесансу й Реформації. Українське бароко, його національна специфіка. Поширення хорового (партесно-хорального) співу. Музика українського бароко та її творці: Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель. Бароко в живописі (М. Петрахович, І. Руткович), розвиток парсунного портрету і гравюри. Європейське значення сакральної дерев'яної скульптури І. Г. Пінзеля. Стиль рококо в українській архітектурі. Шедеври Б. Растреллі. Відновлення архітектурних пам'яток з бароковим доповненням. Розвиток шкільної драми (віршова сатира, інтермедія, історична драма). Кріпацький театр. Палацова архітектура. Садово-паркове та ужитково-декоративне мистецтво Г. Сковорода – просвітитель, філософ і поет.

Українська культура XIX ст.: зв'язок народного та професійного мистецтва. Формування української класичної літератури. Романтизм в українській культурі. І. Котляревський «Енеїда». Т. Шевченко – виразник національної ідеї. Внесок М. Лисенка в розвиток української музики. Розвиток ремесел та промислів. Розвиток мистецьких шкіл. Національно-культурне відродження в Галичині.

Українська культура на зламі XIX – XX ст. Розквіт драматургії і театрального мистецтва. Театр корифеїв. М. Кропивницький. Видатні актори: М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський та ін. Український модерн. Стильові та жанрові особливості українського живопису: митці народницького

реалізму – М. Пимоненко, М. Івасюк, І. Труш; митці, орієнтовані на новітні європейські напрями – О. Мурашко, М. Бурачек та ін. Г. Нарбут та його учні; українські митці – зачинателі нових течій у світовому мистецтві (О. Архипенко, К. Малевич, О. Богомазов, В. Пальмов, М. Бойчук). Особливості розвитку літератури (І. Франко, П. Грабовський, М. Коцюбинський). Український неоромантизм (Леся Українка); своєрідність українського експресіонізму (П. Карманський, В. Стефаник).

Культура України в першій половині ХХ ст. Створення мистецьких спілок: Досягнення в театральному мистецтві та кіно. Л. Курбас – видатний діяч українського театрального мистецтва. О. Довженко – основоположник українського кіномистецтва), театр «Березіль», драматургія М. Куліша.

Культура України другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. «Розстріляне Відродження». Поява нових творів літератури і драматургії (А. Малишко, О. Гончар, М. Бажан, Остап Вишня та ін.). Творчість композиторів Г. Майбороди, С. Людкевича та ін. Культурно-мистецькі товариства. Розширення сфер діяльності творчих спілок, мистецьких груп. «Шістдесятники» у боротьбі за національно-культурне відродження України. Л. Костенко, І. Драч, І. Дзюба, Д. Павличко, М. Вінграновський, Є. Гуцало, В. Дрозд, І. Світличний, В. Симоненко. Рух дисидентів у 60–70-х роках. Поезія В. Стуса. Збереження національних традицій в образотворчому мистецтві (Т. Яблонська, В. Зарецький та ін.) Розвиток кіно і театрального мистецтва (С. Параджанов, К. Муратова, Л. Биков, І. Миколайчук та ін.). Нова модерністська генерація: в українській літературі (О. Забужко, В. Неборак, Ю. Андрухович, С. Павличко); в українській музиці (С. Зажитко, М. Коваліс, О. Козаренко, Ю. Ланюк, К. Цепколенко) та ін.

Літ-ра: Антонович, Д. (ред.). (1993). *Українська культура: Лекції* (С. Ульяновська, упоряд.; І. Дзюба, авт. вступ. ст.). Либідь; Зязюн, І., & Сагач, Г. (1997). *Краса педагогічної дії*. Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу; Крип'якевич, І. (ред.). (2002). *Історія української культури* (4-те вид., стер.). Либідь; Маланюк, Є. (1993). *Нариси з історії нашої культури*. Обереги.

Світлана Соломаха

Художня рецепція – це процес сприйняття, інтерпретації, оцінювання та особистісного осмислення художніх образів, творів мистецтва й культурних явищ, представлених у традиційному або цифровому форматі, що передбачає активну взаємодію реципієнта з їхнім змістом і формою. У результаті такої взаємодії відбувається конструювання смислів на основі естетичного, культурного та емоційного досвіду особистості, формуються ціннісні орієнтації, культурна пам'ять, естетична культура та здатність до культурного діалогу в сучасному соціокультурному просторі.

І. Нагай (2023), досліджуючи сприйняття читачем художнього тексту, наголошує, що художня рецепція формується під впливом складної взаємодії соціокультурних, історичних та особистісних чинників. Сприйняття художнього твору залежить не лише від особливостей самого тексту, а й від історичної епохи, національно-культурного контексту та індивідуальних психологічних характеристик реципієнта. Дослідниця підкреслює, що художній твір не містить єдиного незмінного смислу, оскільки його інтерпретація може змінюватися залежно від часу, умов сприйняття та особистого досвіду читача. Відтак кожен реципієнт по-своєму осмислює художній текст, надаючи йому індивідуального значення. Такий підхід дозволяє розглядати Х. р. як динамічний процес взаємодії між твором і особистістю, у межах якого відбувається формування нових смислів та естетичних оцінок.

Варто зазначити, що Х. р. слід розглядати як процес сприйняття та інтерпретації будь-яких художніх і культурних об'єктів, зокрема представлених у цифровому середовищі. Об'єктами Х. р. можуть бути художні тексти, твори образотворчого мистецтва, музичні твори, театральні постановки, кінофільми, музейні експозиції, історико-культурні артефакти, пам'ятки культурної спадщини, цифрові колекції, віртуальні музеї тощо.

Літ-ра: Нагай, І. (2023). Рецепція в аспекті літературознавчої адаптації. У О. Патряк та ін. (ред.), *Світ наукових досліджень: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль – Переворськ, 20–21 квітня 2023 р.)* (Вип. 18, с. 170–174). <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4464/>

Юлія Грищенко

Цифрова культурна спадщина – це сукупність матеріальних і нематеріальних об’єктів культури, історії та мистецтва, представлених у цифровій формі шляхом оцифрування або створених безпосередньо в цифровому середовищі, які мають культурну, історичну, наукову чи соціальну цінність і підлягають довготривалому збереженню, документуванню, інтерпретації та використанню для передачі культурного досвіду сучасним і майбутнім поколінням. Ц. к. с. охоплює цифрові копії пам’яток, музейних предметів, архівних документів, аудіовізуальних матеріалів, а також цифрові ресурси, що виникли внаслідок розвитку інформаційних технологій.

Ц. к. с. — це інтегрований комплекс цифрових культурних ресурсів, що включає як оцифровані об’єкти матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, так і первинно цифрові культурні артефакти, створені, збережені та поширені засобами цифрових технологій з метою збереження колективної пам’яті, забезпечення відкритого доступу до культурних цінностей та їх передачі майбутнім поколінням (Schorlemer, 2020).

Нормативно-правове забезпечення збереження Ц. к. с. формується на міжнародному, європейському та національному рівнях. На міжнародному рівні ключове значення має «Хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини» (2003), у якій цифрову спадщину визначено як сукупність культурних, освітніх, наукових, адміністративних та інших ресурсів, створених у цифровій формі або оцифрованих з аналогових носіїв. Документ наголошує на необхідності довгострокового збереження цифрових ресурсів для майбутніх поколінь (UNESCO, n.d.).

На рівні Європейського Союзу увага зосереджується на використанні цифрових технологій для збереження, документування та популяризації культурної спадщини, а також на забезпеченні широкого доступу громадськості до культурного контенту через цифрові платформи та інноваційні технології (European Commission, n.d.).

В Україні питання збереження Ц. к. с. регулюються Законами України «Про культуру» та «Про охорону культурної спадщини», а також низкою стратегічних документів, зокрема Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства, Стратегією цифрового розвитку інноваційної діяльності до 2030 року, Стратегією розвитку культури та Стратегією захисту документальної спадщини.

Водночас в українському законодавстві наразі відсутнє чітке нормативне визначення поняття «цифрова культурна спадщина» та спеціалізовані механізми її правового регулювання. Тому подальший розвиток нормативно-правової бази потребує унормування понятійного апарату, визначення статусу цифрової спадщини та створення комплексної системи її збереження, використання і популяризації (Ткаченко, & Чернега, 2025, с.28).

Отже, оцифрування розглядається як стратегічний механізм збереження культурної спадщини, що передбачає переведення культурних ресурсів із матеріальної форми у цифрове середовище з метою забезпечення їхньої довготривалої охорони, відтворення та використання. Створення цифрових копій пам'яток історії та культури дозволяє мінімізувати ризики втрати унікальних об'єктів, спричинені збройними конфліктами, стихійними лихами, техногенними загрозами чи фізичною деградацією носіїв. Водночас цифрові технології відкривають нові можливості для дослідження, популяризації та поширення культурної спадщини, забезпечуючи широкий доступ до культурних цінностей незалежно від місця перебування користувачів (Owen, 2007, р. 47-48).

Проте цифрове середовище також не є сталим: цифрові ресурси можуть бути втрачені через застарівання програмного забезпечення, форматів даних, носіїв інформації та технічних платформ. Цифрова культурна спадщина

потребує постійного моніторингу, оновлення, міграції даних і впровадження спеціальних заходів цифрового збереження. Цифровізація культурної спадщини охоплює процес створення цифрових копій, комплекс заходів, спрямованих на забезпечення їхньої автентичності, цілісності, збереження для сучасних і майбутніх поколінь (UNESCO, 2003; Schorlemer, 2020).

Літ-ра: Верховна Рада України. (2010, 14 грудня). *Про культуру* (Закон України № 2778-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>; Верховна Рада України. (2000). *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>; Кабінет Міністрів України. (2018, 17 січня). *Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації* (Розпорядження № 67-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>; Кабінет Міністрів України. (2024, 24 грудня). *Про схвалення Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках* (Розпорядження № 1349-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-2024-%D1%80#Text>; Кабінет Міністрів України. (2025, 28 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках* (Розпорядження № 293-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text>; Міністерство освіти і науки України. (2025, 14 січня). *WINWIN: Україна затвердила Стратегію цифрового розвитку інновацій до 2030 року*. <https://mon.gov.ua/news/winwin-ukraina-zatverdyla-stratehiiu-tsyfrovoho-rozvytku-innovatsii-do-2030-roku>; Ткаченко, Т., & Чернега, О. (2025). Цифрова культурна спадщина в системі управління репутацією туристичної дестинації. *Науковий вісник Полісся*, 2(31), 26–28. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2025-2\(31\)-24-39](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2025-2(31)-24-39); European Commission. (n.d.). *Cultural heritage in EU policies: European digital heritage*. European Commission. [European digital heritage](https://ec.europa.eu/cultural-heritage/european-digital-heritage); Owen, J. M. (2007). Preserving the digital heritage: Roles and responsibilities for heritage repositories. In Y. de Lusenet & V. Wintermans (Eds.), *Preserving the digital heritage: Principles and policies* (pp. 47–48). Netherlands National Commission for UNESCO; Schorlemer, S. (2020). UNESCO and the Challenge of Preserving the Digital Cultural Heritage. *Santander Art and Culture Law Review*, 2020, 33–64. <https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.20.010.13013>; UNESCO. (n.d.). *Charter on the Preservation of Digital Heritage*. UNESCO. [UNESCO Charter on the Preservation of Digital Heritage](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133171); UNESCO. (2003). *Charter on the Preservation of Digital Heritage*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133171>; Schorlemer, S. (2020). UNESCO and the

Юлія Грищенко

Цифровий сторітелінг – це сучасна комунікативна та освітня технологія, що полягає у створенні та презентації історій із використанням мультимедійних і мережевих технологій, які забезпечують поєднання особистого або колективного досвіду з візуальними, аудіальними та інтерактивними засобами комунікації.

У вітчизняному і зарубіжному науковому дискурсі Ц. с. розглядається як інноваційна освітня технологія та засіб розвитку цифрової компетентності, критичного мислення та творчості здобувачів освіти.

О. Кисельова (2025) трактує Ц. с. як інноваційну технологію створення цифрових історій, у межах якої традиційний наратив поєднується з мультимедійними та інтерактивними засобами представлення інформації. Дослідниця наголошує, що процес створення цифрової історії передбачає не лише використання цифрових ресурсів, а й глибоке осмислення змісту, що забезпечує розвиток творчого мислення, пізнавальної активності та цифрової грамотності учасників освітнього процесу (с. 207).

Ц. с. визначається дослідниками як ефективний освітній інструмент, що сприяє формуванню в здобувачів освіти компетентностей, необхідних для навчання впродовж життя. Його використання забезпечує розвиток критичного мислення, емпатії, відповідальності, етичної поведінки та академічної доброчесності. Набуття цих якостей створює підґрунтя для розвитку лідерського потенціалу, активної громадянської позиції та успішної соціальної взаємодії (Тайлер, & Мур, 2024).

Т. Харченко, Н. Гостіщева (2024) розглядають Ц. с. як практику створення та представлення історій за допомогою цифрових технологій, що поєднує традиційне мистецтво оповіді з використанням мультимедійних засобів. На відміну від усного чи письмового сторітелінгу, цифровий формат передбачає

інтеграцію зображень, аудіо-, відеоматеріалів, анімації та інших цифрових ресурсів, які не лише доповнюють зміст історії, а й забезпечують передачу контексту, емоційного забарвлення та ключових смислів. Дослідниці наголошують, що ефективність цифрової історії залежить від гармонійного поєднання наративу з можливостями цифрових технологій, зокрема засобами візуалізації, звукового супроводу, дизайну та інтерактивності. У контексті освіти Ц. с. трактується як педагогічна технологія, що використовує історії для досягнення навчальних цілей і результатів. Його застосування може охоплювати як окремі навчальні заняття, так і цілі освітні модулі чи курси (с. 232-233).

Літ-ра: Кисельова, О. (2025). Використання цифрового сторітелінгу як інноваційного засобу в освітньому процесі. *Українські студії в європейському контексті*, 11, 205-210. http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Kyselova_2025_205.pdf; Тайлер, С., & Мур, С. (2024). Сторітелінг як ефективний засіб навчання. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*, 848, 149-161. <https://doi.org/10.31861/gph2024.848.149-161>; Харченко, Т., & Гостіщева, Н. (2024). Освітній потенціал цифрового сторітелінгу в навчанні англійської мови. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 32(1), 230–237. <https://doi.org/10.33842/22195203.2024.32.230.237>

Юлія Грищенко

Цінності української мови – сукупність аксіологічних смислів, ідеалів і значущих характеристик, що визначають українську мову як фундамент національної ідентичності, чинник суспільної консолідації, інструмент державотворення та стратегічний ресурс національної стійкості й безпеки. У сучасному соціополітичному контексті Ц. у. м. виходять за межі суто культурного феномена, набуваючи екзистенційного та цивілізаційного виміру.

Ц. у. м. осмислюється в межах інтегративної категорії повноцінності української мови, що формується внаслідок органічного поєднання двох взаємодоповнювальних лінгвістичних утворень: повнота української мови (кількісна характеристика мовної системи, що відображає розвиненість її структурних рівнів, функціональних стилів, жанрового й термінологічного

потенціалу); цінність української мови (якісна характеристика, яка визначає значення мови для життєдіяльності українського суспільства, національної пам'яті, культури та держави). Їх синтез породжує нову якість – повноцінність української мови, що має синергетичний характер.

Дослідники зосереджують увагу на державотворчій цінності (українська мова як символічний і комунікативний «кордон» держави; державна мова як гарант суверенітету, політичної суб'єктності та територіальної цілісності України; інструмент деколонізації та подолання посттоталітарних імперських впливів); націєтворчій та ідентифікаційній (мова як ядро національної ідентичності й маркер приналежності («свій – чужий»); засіб збереження й трансляції національної пам'яті, історичного досвіду та духовних традицій; чинник суспільної консолідації навколо спільних ціннісних орієнтирів); особистісній (гуманістичній) – простір самовираження, формування суб'єктності та інтелектуального розвитку особистості; соціальний престиж і ресурс професійної самореалізації; вияв поваги до держави, родини й власної гідності.

Повномасштабна агресія РФ стала каталізатором глибокої переоцінки ролі української мови. Вона набула цінності безпеки, цінності спротиву та цінності мобілізації. Свідомий перехід на українську мову (мовна стійкість) постає як акт громадянської й особистісної волі, що засвідчує трансформацію мови із засобу комунікації у вищу життєву цінність. У контексті сучасних тенденцій розвитку української літературної мови (за О. Тараненко (2025)) простежується посилення курсу на націоналізацію та українізацію мовного простору, зростання питомої ваги власних мовних ресурсів і переорієнтація дискурсів від наративу національної травми до культивування образу героїзму та активної суб'єктності українського народу.

Чинники утвердження мовних цінностей: державна мовна політика та розвинена інформаційна інфраструктура; аксіосфера вчителя й освітнього середовища; створення конкурентоспроможного національного культурного продукту (література, кіно, музика, медіа).

Літ-ра: Журба, К., Бех, І., Канішевська, Л., Корнієнко, А., Малиношевський, Р., & Рейпольська, О. (2024). *Виховні засади утвердження української національної ідентичності: Методичний посібник*. НАІР. <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-26-0-2024-124>; Ренчка, І. (2023). Зміни мовної ідентичності українців на початку повномасштабного вторгнення. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 9; Тараненко, О. (2025). Українська літературна мова кінця ХХ — першої чверті ХХІ ст.: Стан і тенденції розвитку: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 2 квітня 2025 року. *Вісник Національної академії наук України*, 7.

Олена Семеног

QR-кодування культурних об'єктів — цифрова технологія, яка передбачає присвоєння об'єктам культурної спадщини спеціальних QR-кодів, що містять посилання на електронні ресурси з інформацією про історію, культурну цінність, місце розташування та інші характеристики цих об'єктів. QR-кодування забезпечує швидкий доступ користувачів до електронних інформаційних ресурсів (текстів, зображень, аудіогідів, відеоматеріалів, віртуальних турів).

QR-коди активно часто розміщують біля історико-культурних пам'яток, музеїв та архітектурних об'єктів, забезпечуючи інтерактивний формат самостійного ознайомлення з культурною спадщиною та розширюючи можливості екскурсійного супроводу без обов'язкової участі гіда. В умовах цифровізації суспільства QR-коди перетворилися на один із найбільш ефективних інструментів модернізації екскурсійної діяльності. Вони поєднують інформаційні, комунікаційні та маркетингові функції, надаючи відвідувачам швидкий доступ до додаткових відомостей у зручному та доступному форматі (Долинська, Шоробура, & Гільберг, 2025, с. 319).

Важливою перевагою QR-кодів є їхня здатність інтегрувати сучасні цифрові технології в екскурсійний процес. Зокрема, за їх допомогою користувачі можуть отримувати доступ до матеріалів доповненої реальності, тривимірних моделей об'єктів, аудіогідів, інтерактивних карт та інших мультимедійних ресурсів, що сприяє підвищенню якості сприйняття культурної спадщини та збагаченню пізнавального досвіду відвідувачів (Долинська, Шоробура, & Гільберг, 2025, с. 319).

QR-коди широко використовують в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема і в музеях.

Використання QR-кодів в музеях надає відвідувачам додаткову інформацію про експонати. Вони надзвичайно гнучкі та можуть посылатися на мультимедійний контент, профілі в соціальних мережах, форми підписки на розсилку, форми зворотного зв'язку, щоб відвідувачі могли дізнатися більше про музей і залишити свої відгуки (Preibler, 2024).

Використання QR-кодів у музейній діяльності забезпечує низку суттєвих переваг, що сприяють підвищенню ефективності представлення та популяризації культурної спадщини:

- *оптимізація експозиційного простору* (QR-коди дають змогу перенести значний обсяг інформації у цифровий формат, зберігаючи при цьому візуальну цілісність та естетичну привабливість виставкового середовища; відвідувачі отримують доступ до розширених описів експонатів без перевантаження експозиції текстовими матеріалами);

- *забезпечення багатомовної доступності інформації* (цифровий контент, пов'язаний із QR-кодами, може бути представлений різними мовами, що сприяє розширенню аудиторії музею та створенню інклюзивного середовища для відвідувачів з різних країн);

- *оперативність оновлення контенту* (на відміну від друкованих інформаційних матеріалів, цифрові ресурси можуть швидко коригуватися та доповнюватися без додаткових витрат на перевидання інформаційних носіїв, що зпечує актуальність та достовірність інформації);

- *можливість збору аналітичних даних* (використання QR-кодів дозволяє відстежувати взаємодію відвідувачів із музейним контентом, зокрема визначати найбільш популярні експонати, аналізувати інтереси аудиторії та оцінювати ефективність експозиційних рішень);

- *інтеграція фізичного та цифрового середовища* (QR-коди створюють додаткові можливості для доступу до мультимедійних матеріалів, віртуальних екскурсій, інтерактивних карт, аудіогідів і ресурсів доповненої реальності, що

сприяє поглибленню культурно-пізнавального досвіду відвідувачів) (Preibler, 2024).

Таким чином, QR-коди є ефективним інструментом цифровізації культурних об'єктів, який забезпечує доступність інформації, покращує комунікацію з відвідувачами та розширює можливості популяризації культурної спадщини.

Літ-ра: Долинська, О., Шоробура, І., & Гільберг, Т. (2025). QR-коди як інструмент цифрового маркетингу та інформаційно-навігаційної підтримки в сучасному туризмі. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, Т. 3, 4(95). journals.kntu.kherson.ua; Preibler, T. (2024, March 18). How to improve the visitor experience with QR codes in museums. *Nubart*. <https://www.nubart.eu/audio-guides/qr-codes-in-museums-visitor-experience.html>

Юлія Грищенко

Довідкове видання

**Вовк Мирослава Петрівна
Сотська Галина Іванівна
Філіпчук Наталія Олександрівна
Семенов Олена Миколаївна
Грищенко Юлія Валеріївна
Соломаха Світлана Олександрівна**

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

СЛОВНИК

Електронне видання

**Науковий редактор – М. П. Вовк
Літературний редактор – М. П. Вовк
Технічний редактор – Ю. В. Грищенко
Коректор – Ю. В. Грищенко**

*Видавець і виготовлювач: ТОВ
«Талком». м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26.
E-mail: ukraine.vdk@email.ua.*

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013.